

СУРМАЧ

Лондон

1971-1972

Англія

»СУРМАЧ« — Журнал Об'єднання
бувших Вояків Українців у В. Британії

“SURMACH” — Magazine
of the Association of Ukrainian Former
Combatants in Great Britain

49, Linden Gardens, London, W.2. — U.K.

Редагує Колегія

Гол. ред. д-р С. М. Фостун

Мовний ред. Микола Верес.

Статті, підписані прізвищем чи псевдо-
німом, не завжди відповідають поглядам
Редакції.

Редакція застерігає собі право ско-
рочувати статті й виправляти мову.

Обкладинка: І. Волошак.

З М І С Т

СУРМАЧ

Стор.

Д-р Святомир М. Фостун: КНЯЗЬ СВЯТОСЛАВ ЗАВОЙОВНИК	4
Василь Швець: СВЯТОСЛАВ	4
Ген.-полк. Павло Шандрук: СТРАТЕГІЧНІ ПЛАНУВАННЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ	9
Лариса Верьовка: МОЯ ПРАДАВНІСТЬ	9
Сотник Є. Попівський: ДВІ РІЧНИЦІ — ОДНА ІДЕЯ	16
Григорій Коваль: ДУМА СТЕПУ	16
Майор Юрій Тис-Крохмалюк: ЗА — ЧИ ПРОТИ ВІЙНИ?	25
Сотн. О. Шпилінський: УКРАЇНСЬКІ ПОЛКИ ЗА ГЕТЬМАНЩИНИ Й У РОСІЙСЬКІЙ АРМІЇ	34
Андрій Гарасевич: КИЇВ	34
М. Ч.: ПЕРША СТАРШИНСЬКА ШКОЛА УПА	45
Альфред Л. Монкс: ЕВОЛЮЦІЯ СОВЕТСЬКОГО МІЛІТАРНОГО МИ- СЛЕННЯ	52
Підполковник М. Ліщинський: МОЇ ЗАВВАГИ ДО КНИЖКИ »УКРАЇН- СЬКА ДІВІЗІЯ ГАЛИЧИНА«	56
ЗІ СКРИЖАЛІВ ІСТОРІЇ	58
ВІЙСЬКОВА ХРОНІКА	64
З ДІЯЛЬНОСТІ ОБВУ	75
СОТН. МИХАЙЛО ДІЯБОВА (Посмертна згадка)	75
»СПІТЬ, ХЛОПЦІ, СПІТЬ«	77
ВІДІЙШЛИ У ВІЧНІСТЬ	77

»ОСА«

І. Опенько: СІМЕЙНИЙ ЛАД	78
ЖАРТИ, СВІТЛИНИ, ГУМОРИСТИЧНІ АФОРИЗМИ, НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ	83
ОГОЛОШЕННЯ »НОВОЇ ФОРТУНИ«	84

Д-р Святомир М. ФОСТУН

КНЯЗЬ СВЯТОСЛАВ ЗАВОЙОВНИК

(У 1000-річчя з часу його смерті)

»Коли князь Святослав виріс і став чоловіком, почав збирати багато хоробрих вояків, бо й сам хоробрий був і легкий, ходив як пард і багато воював. Не возив за собою возів, ані казана, не варив м'яса, але, нарізавши тоненько чи конину, чи звірини, чи воловину, пік її на вугіллі й так їв; не мав шатра, а підстеляв на спання кінську опону, а в головах клав сідло, й такі ж були його вояки. А як ішов на якийсь край, то сповіщав наперед: »Іду на ви!«...

Так характеризує літописець князя Святослава Завойовника, який своїм обличчям і цілою поведінкою вельми нагадував пізніших запорізьких козаків. Підбивши в'ятичів, які платили данину хозарам, він поширив свою владу на фінські племена, що жили між верхньою Волгою й Окою, а опісля вдарив на волзьких болгарів за Волгою і зруйнував їхню столицю Болгар (недалеко теперішньої Казані). З черги Святослав напав на хозарську державу яка тоді вже занепадала, та зрівняв із землею найголовніші хозарські міста — Саркел, Ітиль і Семендер. Напад руської рати на хозарів був настільки сильний, що хозарська держава впала. Її упадок відкрив Русі торговельний шлях на Далекий Схід, але водночас не стало держави, яка впродовж майже трьохсот років свого існування здержувала натиск кочових орд на широченному степовому просторі між нижньою Волгою й Доном. Тепер уже не було кому стримувати кочовиків, і на землях тодішньої Русі з'явилися печеніги, котрі забігали аж під Київ.

У 968 році князь Святослав вирушив походом на Болгарію й розгромив болгарське військо під Доростолом. Болгарія так подобалася князеві, що він осів у городі Переяславці (теперішня Преслава). Грецький літопис подає, що Святослав захопив під свою владу аж 80 болгарських міст¹⁾ (ця цифра, мабуть, перебільшена).

»... Хоцю жити в Переяславци на Дунаї, яка то єсть среда землі моеї, яко ту вся блага сходятся...« — така була настанова князя Святослава. Немає сумніву, що він добре розумів не тільки торговельне, але і стратегічно-мілітарне значення Болгарії у своїх далекосяглих плянах і своїй політичній грі з Візантією.

Тим часом, коли князь Святослав сидів у Болгарії, під Київ підступили печеніги й сильно його облягли. Киянам якось удалося вислати гінців до Святослава, й він поспішним маршем прибув сюди зі своїм військом та прогнав печенігів далеко у степи. Київське боярство почало докоряти князеві, що він шукає нових здобутків, а мало що не згубив Русь. »... Ти, княже, чужей землі ищешь і блюдешь, а своя лишишь: мало бо насъ не взяша Печенізи, и мать твою, и дітей твоихъ...«. Його вмовляли лишатися в Києві, але князь рішуче відмовився занехати свої

болгарські пляни. Можливо, княжа знать мало розуміла або й не могла розуміти тодішнього геополітичного укладу сил на Балканах та ролі Київської Русі в тому укладі. Одначе, князь Святослав знав, що коли не стоятиме зі своїми полками в Болгарії та не відтискатиме мечем візантійської експансії, яка велася різними способами, то віроломна Візантія скоро в такий чи інший спосіб сягне по руську землю.

Провівши деякий час у Києві та похоронивши свою матір — княгиню Ольгу, — Святослав знову був примушений звернути пильну увагу на Болгарію. Візантія, очевидно, затривожилася його сміливими експансивними плянами, та й самі візантійські імператори не могли знести того, щоб русичі володіли в Болгарії, тому замирилися з болгарами й намовили їх, щоб вони виступили проти Святослава. І справді, коли Святослав наблизився зі своїм військом до Переяславця, болгарська рать виступила проти русичів. Одначе Святослав розбив болгарів і захопив Переяславець, де довідався, що то греки намовили болгарів виступити проти нього. Тоді він вислав негайно своїх послів у Візантію і звелів їм сказати візантійському імператорові таке: «Іду на твою землю й хочу взяти Царград так, як здобув собі Переяславець».

Але греки почали переговорювати зі Святославом, а новий візантійський імператор Іоан Цимісхій поставив вимогу, щоб Святослав вийшов із Болгарії, бо вона, мовляв, належить Візантії. Святослав, у свою чергу, домагався величезного окупу й заявив, що коли візантійці не схочуть його дати, то він забере весь Балканський півострів. Переговори припинилися, й руська рать рушила на Візантію. Вона спустошила Тракію і зударилася з військами візантійського стратега Варди Скліра. Почалася завзята війна, яка тривала майже всю зиму з 970 на 971 рік. Імператор вислав своє нове велике військо в Європу, наказавши йому зимувати у Тракії та Македонії, і обіцяв, що навесні виправиться на руську рать сам²).

І справді, коли прийшла весна 971 року, візантійський імператор Іоан Цимісхій із великим військом вирушив на Балканський півострів. Скориставши з того, що русичі не обсадили балканських проходів, Цимісхій зумів підійти форсовним маршем під Переяславець, де були болгарський цар Борис та руський воєвода Сфенкел (Свенелд). Місто боронилося завзято два дні, і греки здобули його у Велику П'ятницю³). Майже вся руська залога згинула, лише воєвода Сфенкел, важко поранений, вирвався з невеличким відділом і пробився крізь розташування грецьких військ до князя Святослава в Доростолі. Цимісхій негайно проголосив царя Бориса болгарським володарем і заявив, що він прийшов оборонити Болгарію від русичів. Такий хитрий вчинок Цимісхія з'єднав йому болгарів, які почали покидати Святослава й переходити до греків. Невдовзі імператор підійшов до стін Доростолу й обложив місто із суходолу своїм військом, а з Дунаю своєю фльотою. Почалася важка тримісячна облога Доростолу⁴).

Руська рать часто виходила з міста і пробувала прорвати його бльокаду. Велися люті бої. Одного разу греки почали перемагати русичів. Літопис згадує, що князь Святослав мав сказати до своєї дружини такі слова: «Нема вже нам де подітися. Хоч неволею, але мусимо стати до бою, та не посоромимо ж землі Руської, а поляжемо тут кістьми! Мертві бо сорому не мають! А втечемо, то буде нам сором...». Грецькі історики описують, що русичі билися дуже завзято, а між руськими вояками були жінки, й вони билися ще завзятіше від мужчин. Уночі виходили русичі з города, забирали побитих, розкладали на березі Дунаю великі вогнища й на них палили мерців... Довга облога й завзяті бої сильно виснажували руську рать, а в городі настав голод. Але грецькі війська також мали величезні втрати.

24-го липня розгорівся під мурами Доростолу жорстокий бій, у якому князь Святослав був поранений. Русичі втратили багатьох вояків, але і греки сильно потерпіли. Після того бою Святослав рішив припинити війну й на другий день почав переговори з імператором. Він погодився вийти з Болгарії, віддав грекам невольників і зажадав свобідного пропуску та харчів для свого війська. Очевидно, що імператор дуже радо погодився на такі пропозиції. Грецький літописець Лев Диякон подає,

що харчів було видано для двадцяти двох тисяч вояків руської раті, а втрати русичів він обраховує на тридцять вісім тисяч. Склавши угоду, Святослав забавив бачитися з імператором особисто, й Лев Диякон, котрий був очевидцем цієї зустрічі, описав її так:

... Імператор виїхав на берег Дунаю з великим почтом. Одежа на ньому й на всіх, що прибули з ним, була дуже дорога й уся сяяла самоцвітними каміннями, сріблом та золотом. Назустріч йому вплив човен, у якому знаходилася невелика група людей, усі гребли, і князь теж, тому не можна було його одразу розпізнати. Коли човен під'їхав, князь кинув весло і встав. Він був невисокий на зріст, але дужий і широкий у плечах, із грубою шиєю чолові'яга. Лице у нього суворе і зле, ніс плескатий, очі сині, брови густі, вуса довгі й розкуйовджені, борода поголена, а голова обстрижена, — тільки довга чуприна висіла на маківці, у правому вусі дорога сережка, а зодягнений був у просту білу сорочку, — трохи білішу, ніж у дружинників» ...

Письменник Семен Скляренко у своїй історичній повісті про князя Святослава вкладає в його уста такі слова при тій важливій зустрічі:

— Ні, імператоре, Русь ніколи й ніде не стала на землі імперії. То імперія прагне стати й уже стала на Руській землі... Дивно мені, імператоре! Адже ромеї мають своєї великої землі над морем, в Азії, півсвіта.

— Русь, — перебив його імператор, — має не менше земель, ніж ромеї...

— Це правда, — сказав Святослав і посміхнувся, — Русь має дуже багато земель. Русь, — він примружив очі й замріяно подивився в далину, за Дунай і коси, — має так багато земель, що ти й не уявляєш собі, імператоре... Від Руського моря до далеких окраїн північних, від болгарів до Ітиля-ріки й гір Орал... Велика земля, півсвіту...⁵⁾

В дальшому згаданий письменник наводить пропозицію імператора Цимісхія про такий поділ між ними, щоб землі до Дунаю належали Візантії, а поза Дунаєм — Русі. Така пропозиція могла бути, або її й не було. Так чи інакше, але візантійський імператор переконався, що князь Святослав — це сильний і грізний противник, а тому старався його позбутися. Візантійський двір негайно вислав послів до печенігів із вісткою, що князь Святослав повертається з невеликим військом на Русь і везе багату здобич. Печеніги зробили засідку за Дніпровими порогами й почали чекати на прибуття руської раті.

Тим часом князь Святослав, довідавшись, що великі печенізькі сили засіли на нього, став на зимівлю у дніпровському гирлі. Незабаром русичам забракло харчів, і Святослав рішив пробитися крізь печенізьку бльокаду. Пробій не вдався, і князь згинув разом зі своїми вірними дружинниками в лютому бою. Мало хто з київської раті уцілів, і тільки невелика група воїв добралася до Києва та принесла страшну вістку про смерть лицарського князя.

Згинув князь Святослав у 972 році, зовсім молодим, маючи трохи більше тридцяти років. На Русі кружляли перекази, що печенізький хан Куря приказав із черепа Святослава зробити чашу, на якій був вирізаний напис «Чужихъ ища, своя погуби»⁶⁾.

Це був наче докір тодішнього населення великої Київської Держави князеві Святославу за його безупинні війни й далекі походи, які виснажували людський потенціал, щоправда, широкопростірної, проте все ще не закріпленої держави. Немає сумніву в тому, що князь Святослав у своїх далекосяглих завойовницьких плянів завжди керувався добром своєї країни, але, здійснюючи ці плани, він зударився з тодішньою, все ще могутньою, візантійською імперією, яка стурбовано гляділа на зростання сили Київської Руси.

Візантійські імператори оперували не тільки величезними арміями, але також застосовували підступ, зраду й золото. Для них був чужим і незрозумілим лицарський виклик князя Святослава — «Іду на ви». З таким хитрим і підступним во-

рогом було важко воювати навіть і безприкладно героїському князеві Святославу, який не терпів зради й підступу, а високо цинив лицарські честь і гідність. Зрозуміла річ, що Візантія лякалася великої Київської Русі, кордони якої сягали аж поза Волгу, а вже ніяк не могла погодитися на те, щоб ця Русь закріплювалася на Балканському півострові, котрий візантійські імператори вважали своєю доменею.

»Іду на ви!«. Таку пересторогу своїм противникам міг давати тільки князь Святослав Завойовник, у якому пливла кров войовничих предків, якого приваблювали далекі походи і гнало в бої непереможне прагнення здобувати нові простори для своєї держави та шукати на полях боїв лицарської слави.

Таким був князь Святослав Завойовник.

---

1) Лев VI. I.

2) Лев VI. II й далі Скільца-Кедрен. Стор. 384.

3) В 971 році Велика П'ятниця припадала на день 14-го квітня.

4) Лев IX і далі Скільца-Кедрен. Стор. 397.

5) Семен Скляренко — »Святослав«. Київ, 1964. Стор. 645.

6) Професор М. Грушевський наводить такі джерела: Гиляров — стор. 319; Львівський літопис стор. 61; Стрийковський I. — стор. 123; Шахматов — стор. 132.

Василь ШВЕЦЬ

С В Я Т О С Л А В

КРОВ

Вертається до Києва пора.
Куриться шлях при березі Дніпра.
Ти не знайшов ні друзби, ні добра
за сивим пасмом гір — у візантійця.
Знайти і в печеніга не надійся.

Несуть твої дружинники-біійці
із Візантії рани та рубці,
і слабне повід у твоїй руці,
в очах задума, в душі не свято,
бо розгубив ти воїнства багато.

Дніпро гримить — з порога на поріг.
В ярузі причаївся печеніг.
Це він тебе, мій княже, підстеріг.
Від того й тирса пробриніла слізно.
Ти голову підняв, невже запізно?

Орда копитами колише діл,
шлях перегнула полисками стріл
і шлях, і нас оточує здовкіл.
Спіткнувся кінь, і лопнуло копито...
Ах, княже мій, невже тебе забито?

Я тільки руку до грудей притис,
але не встиг перехопити спис,
і ти схилився, на сідлі повис.
Махнув мечем, буланого пришпорив
і зник у переливах косогорів.

Упав з коня під лебединий спів
у найглухіший затиші дубів,
щоб ворог твій не бачив, не радів,
що й серце князя для списа доступне,
що кінь під ним ніколи вже не тупне.

В трагічній пісні бою печеніг
на перехресті чотирьох доріг
кільцем стискає воїнів твоїх.
Червоне сонце обростає шерстю
і котиться по тому перехрестю.

І славу й меч ти передав комусь.
Не ти помер — в очах померла Русь.
Я в ній з твоєї крові заплоджуєсь,
бо маю стати плоттю і душею
за десятисторічною межею...

При сході сонця не було яси.
Блищали в краплях крові та роси
мечі, шоломи, стріли і списи.
І хтось побожно їх зібрав до купи
і вороння прогнав, що крило трупів.

Гримлять пороги. І куриться пил.
А кров цвіте. І в головах могил —
те саме сонце, той же небосхил.
І в далечі — від обрію по плаву
колише тирса посивілу славу.

СТРАТЕГІЧНІ ПЛАНУВАННЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Кожного року віддаємо пошану пам'яті Симона Петлюри. Дуже багато знаємо з уже оголошених джерел і говоримо про нього, як про державного мужа, політика й видатного громадянина, який не загався очолити новітню добу прагнень українського народу, але, на превеликий жаль, без активної детермінації в масах, щоб здобути свою самостійну державу.

В цій статті хочемо порушити стратегічні планування й діяльність Симона Петлюри в 1919 році, бо то був рік таких подій у визвольній війні України, коли на нашу власну стратегію не впливали ні стратегічні, ані оперативні планування так званих «союзників», що мало місце в 1918 й 1920 роках. У згаданому році об'єднані Українські Армії, без найменшої сторонньої допомоги, розбили багатократно переважаючі ворожі сили, звільнили від комуно-більшевицьких наїзників великі простори України та здобули її столицю — Київ. Однак, порушуючи стратегічні планування, не матимемо на увазі ні аналізи, ані синтезування перебігу самої війни в 1919 році.

В послідовних етапах своєї державної діяльності Симон Петлюра взяв на себе тягар не лише посту президента Української Народньої Республіки, але й Головного Отамана — Начального Вождя Української Збройної Сили.

Мабуть, це є право соціальної історії, що у відповідальні хвилини життя нації із її глибини з'являються люди, в яких концентрується потенціальна сила цієї нації. Такою людиною власне й був Симон Петлюра. Не фізичні сили, але особисті властивості революційною хвилею внесли його на поверхню історичних подій, що їх переживав український нарід. І в току веденої ним боротьби він був найвизначнішою й найактивнішою постаттю, яка не йшла за бігом подій, але виявила хист до керування ними. Симон Петлюра згинув у розцвіті віку й можли-

востей трагічною смертю з руки підступного ворога, який належно оцінив ці можливості і страхався їх. Із-за кривавого туману, що завис над трагізмом його смерті, ворог бачив велику мужність ду-

ха небезпечного українського патріота, тому й не вагався в замірах і способах заглади Головного Отамана.

Але знищення Симона Петлюри цілком знівечило заміри й цілі ворога, який мав на меті обезголовити націю, зокрема патріотично-діючу в широкому світі її політичну еміграцію. Своєю трагічною смертю Симон Петлюра осягнув усе, про що могла мріяти нація, — осягнув національно-політичну в прагненні до державної незалежності українську єдність. Симон Петлюра є і вже назавжди буде символом боротьби українського народу за національно-державну соборність на Рідних Землях та за єдність в еміграційній діаспорі. Теперішні події в Україні являються реальним доказом того, що ідея Української Самостійної Соборної Дер-

жави, в ім'я якої згинув Симон Петлюра, є живою та актуальною й, очевидно, буде актуальною вже навіки.

Поза всіми, згаданими попередньо, індивідуальними властивостями Симона Петлюри, ми, його вояки, тепер уже старі ветерани, мусимо пам'ятати та свідчити про це нашим наступникам, що Головний Отаман у нашому недавньому славному минулому провадив нас, своє хоч і нечисленне військо, яке виявило лицарський дух патріотизму, до перемог.

Симон Петлюра не був людиною військовою, але його великі інтуїції та ерудиція в державних і громадських справах допомогли йому в дуже короткому часі зорієнтуватися в усіх проблемах військового характеру.

Відомо, що стратегія є частиною військових науки й мистецтва, вона має не тільки вести армію до перемоги над ворогом, але також і відповідно підготувати її в повному розумінні цього слова до війни. Та й не лише армію — нарід, і державу теж. Є люди, які не посідають військової освіти й належної підготовки до керування мілітарними справами, але зате вони мають провідницьку інтуїцію, яку в поточній мові називають «іскрою Божою». Знаємо з історії, що таку «іскру Божу» мали різні провідники інших народів, як, наприклад, Джузеппе Гарібальді, Леон Гамботта, Абрагам Лінколн, Джордж Клемансо й т. д. Безперечно, мав ту «іскру Божу» й Симон Петлюра, яку поглибив досвідом, виконуючи функції Головного Отамана. До речі, коли згадуємо талановитих провідних людей, то в нашій найновішій історії мав «іскру Божу» командир Української Повстанської Армії — генерал Роман Шухевич — Тарас Чупринка.

Симон Петлюра добре бачив, що без існування організованої збройної сили нема й не може бути позитивних умовин для державного існування України. Відомо вже тепер дуже добре про те, як проявив себе Симон Петлюра, коли, мимо розбурханих революцією примітивних проявів української необмеженої «отаманії» з боку різних Шинкарів, М'яслишків, Григор'євих, такі покликані до керівництва військовою галуззю державного

апарату особи, як Порш і Жуковський, а навіть сам Грушевський і Винниченко голосили, що ідеалом суверенної України має бути не організована збройна сила держави, а так звана міліція.

Всі військові з'їзди, які відбувалися в 1917 році, вимагали створення української національної збройної сили, але «демократичний соціалізм» панував над усіми зрозумілими для патріотів-воjakів законами і правами державного будівництва. Й тут не можна не пригадати, що Ленін на засіданні Центрального Комітету Робітничих і Солдатських Депутатів у Петрограді 6-го червня 1917 року, при обговоренні звернення Центральної Ради до московського Тимчасового Уряду про визнання автономних прав України в різних ділянках життя, сказав таке: «Коли не можна прищепити малоросам нашої соціалістично-комуністичної всеросійської моралі, то за всяку ціну треба знищити підстави їхніх національних традицій, і цим уже половина праці буде зроблена».

Але на цей вислів не реагувала Центральна Рада, бож мусіла була виказатися тим, що вона є соціалістично-революційна, й через це не могла зрозуміти, що всяка московська верхівка — тогочасна й пізніша — була псевдореволюційна та псевдodemократична. В початковій періоді своєї державно-творчої праці Симон Петлюра, як соціаліст, ішов модною дорогою соціалістично-революційних тенденцій, але незабаром, у тому ж таки 1919 році, вийшов зі складу партії — поставив інтереси держави понад партійними інтересами. Але ще перед тим він був зрізся головування у Військовій Комітеті Центральної Ради, з огляду на непорозуміння із соціалістами, й пішов у ряди української збройної сили, ставши на чолі Слобідського Коша, і брав безпосередньо участь із рушницею в руках у боротьбі проти большевиків за Київ.

Вже як Голова Директорії та Головний Отаман показав Симон Петлюра, яке величезне значення він надавав організації збройної сили. В умовинах ведення війни проявив свій організаційний талант, і немає найменших слідів у нашій історіографії, що він чинив це під впливом

своїх дорадників, навпаки — він накидав свої думки й волю їм. За його вказівками було переформовано Дійову Армію на два корпуси й шість окремих дивізій, хоч в організаційній номенклатурі їх називано «групами». Для проведення в життя організаційних плянів було покликане Головне Управління Генерального Штабу, а Штаб Дійової Армії — переорганізований. Уже з початком другої половини 1919 року в складі наших збройних сил було 62 генерали, з них більшість Генерального Штабу. Назвемо хоч би кількох із них: генерал Е. Шайбле, генерал В. Сінклер, генерал Г. Янушевський, генерал С. Дядюша, генерал В. Сальський, генерал В. Куш та інші. Начальником Штабу Дійової Армії був спочатку полковник А. Мельник, потім його заступив полковник В. Тютюнник. Отже, як бачимо, керівна частина стратегічного планування й діяльності існувала.

Слідуючим завданням стратегії і тактики мала б бути організація кадрів та виповнення їх живою силою. Деякі кадри полків гетьманського часу в запіллі існували, і їх було використано. Запляновано також творення резервових частин не із змобілізованих старших, пройшовших військову службу, річників, які були сповнені революційним духом, але з молоді 19-21 років. Було покликано один річник старших із метою створення кадрів для п'яти піхотних полків, одного артилерійського, одного кінного та кількох технічного характеру частин — зв'язку, саперів тощо.

Об'єктивні умови організації запілля були для такої організаційної праці зовсім невідповідні — бракувало адміністративної та військово-адміністративної влади на звільнених від червоних москвинів теренах Волині й Поділля, помічалися індиферентність та ігнорація через брак національно-політичної свідомості етнографічної маси населення, ще й до того розагітованого комуністичною пропагандою, зокрема, а може і спеціально, його інклинація в бік дуже для тогочасної його психіки сприятливого гасла «грабуй на-грабоване», без належного розуміння комуністичної демагогії. Ці суб'єктивні

обставини дуже негативно відбилися на перебігу формування «рекрутських» полків, як їх називано в тогочасній організаційній номенклатурі.

Так представлялася справа із селянством, а що торкається не так то вже й численних в Україні робітничих мас, то вони були цілковито скомунізовані. При цьому треба підкреслити ще один матеріалістичний момент щодо селянських мас, які мали б служити головною опорою власного національно-політичного визволення, — вони піддалися стихійному прагненню збагачення за рахунок розгрому приватної власності й заповнення своїх хат фортепіянами та іншими меблями й майном із розграбованих маєтків. Усе ж таки вдалося було сформувати в першу чергу 1-ший рекрутський полк із місцем постою в Кам'янці-Подільському. Дальші формування слідували, й усі рекрутські полки, разом зі службами, нараховували 20.000 рекрутів. Їхній вишкіл відбувався в дуже прискішеному темпі, щоб підсилити ними вичерпану в боях Дійову Армію.

Одним із найважливіших завдань стратегічного порядку мало б бути забезпечення ведучого війну війська необхідними для його бойової діяльності матеріальними ресурсами. В дійсності, фронтові дивізії існували за рахунок використання власними силами теренових засобів, що було дуже утруднене, з одного боку, через відсутність грошей, а з другого — через недовір'я до вартості тих грошей, якими диспонував уряд. Єдиним вартісним джерелом купівлі був цукор із чотирьох цукварень, що знаходилися на здобутій території, за який навіть Румунія постачала нам зброю та амуніцію, зрештою з тих запасів, що їх було сконфісковано українським частинам, котрі (як Запорізький Корпус) були змушені переходити з Херсонщини й Поділля через Румунію до Галичини. Кінець-кінцем селянство не потребувало грошей, бо податків не платило, а все необхідне для господарства діставало в обмін за збіжжя. Про інші галузі забезпечення всі ми дуже добре знаємо, — адже стан був катастрофічний, і це у великій мірі впли-

нуло на виникнення »чотирикутника смерти«.

Ще однією з найбільшого стратегічного значення проблем у 1919 році була справа походу наших злучених, щоправда, лише дуже формально, Армій на схід для дальшого визволення України. В Генеральному Штабі та Військовому Міністерстві знаходилася група старшин, яка вважала за найдоцільніше спрямувати офензиву на Одесу, бо звідти ніби найкраще можна було пов'язатися зі Заходом та здобути необхідні середники для дальшого ведення війни.

Симон Петлюра мав іншу, більше реалістичну думку: він не вірив, що Захід, який підтримував Денікіна, піде нам назустріч, тим більше, що московські монархічні репрезентації на Заході розповсюджували теорію про те, що Симон Петлюра — це большевик. Одинокі представники французького уряду в Румунії — генерал Пеліес і консул Енно — подавали про нашу визвольну боротьбу правдиві відомості, але це не мало впливу ні на Клемансо, ані на Ллойд-Джорджа, бо вони знаходилися під впливом російських монархічних чи навіть ліберальних кіл.

Головний Отаман доручив був начальникові Оперативного Відділу Дійової Армії, полковникові Генерального Штабу М. Капустянському, який теж до певної міри був прихильником офензивы на Одесу, опрацювати під стратегічним поглядом аргументацію походу-офензивы на Київ. Полковник М. Капустянський, при співпраці з іншими старшинами Штабу Дійової Армії, дуже вміло представив концепцію походу на золотoverху столицю, що й вирішило справу. В скороченні ця аргументація полягала в тому, що здобуття Києва мало б політично-престижеве значення, що армії не відривалися б від здобутої теренової бази Волинь-Поділля, бо й не було вистачаючої живої сили, щоб при довгій комунікаційній лінії в-напрямі Одеси створити етапну систему. Крім того, не існувало підстав до припущення, що пощастить нав'язати контакт із державами Антанти.

Для наступу на Київ було створено Оперативну Групу, яка складалася із

Третього Галицького Корпусу й Запорізького Корпусу під командуванням командира III Корпусу генерала Альфреда Кравса. Від півночі рухом на Коростень-Житомир цю операцію забезпечував Другий Галицький Корпус полковника Осипа Микитки, а далі глибоке праве крило забезпечувала зі знаменитим успіхом Третя Дивізія, яка за це одержала назву »Залізна«.

30-го серпня 1919 року Оперативна Група генерала Кравса здобула Київ. Ідея Симона Петлюри святкувала перемогу, але тим часом до столиці лівим берегом Дніпра наближалася група Добровільчої Армії генерала Бредова. З вини браку передбачень, генерал Кравс не наказав забезпечити мости через Дніпро в Києві відповідною охороною, й кіннота генерала Бредова, а за нею й піхота, увірвалися до столиці. Покликування генерала А. Кравса на розпорядження Штабу Головного Отамана, щоб не встрявати в бої з денікінцями, не витримують не тільки військової, але навіть звичайної логічної критики. В додатку до всього, генерал Кравс вступив був у переговори з висланцями генерала Бредова, замість того, щоб чинно вигнати денікінців із Києва.

Над українським вояцтвом, коли воно довідалося про ці події, завис був туман зради; хоч ми не поділяли й не поділяємо того психологічно зрозумілого погляду, але вважаємо, що генерал Кравс забув про тезу стратегії і тактики, яка торкається передбачення »несподіванок«. Не передбачив цієї несподіванки і Штаб Головного Отамана, хоч обов'язком навіть командира сотні є забезпечувати здобуте від ворога.

Офензива на столицю закінчилася відступом із неї в напрямі на Вапнярку-Крижопіль під ударами ще сильних ворожих армій. Отже, дійшло до катастрофи. А потім наступив Зимовий Похід, який також був заініційований Симоном Петлюрою, після глибокої аналізи положення білого й червоного ворогів, котрі себе взаємно нищили.

Мимоволі може виникнути питання — звідки я посідаю такі дані про стратегічні й тактичні планування Симона Петлю-

ри? Відповідь проста. Від 1928 року починаючи, коли було сформовано Штаб Військового Міністра, а ним був генерал В. П. Сальський, мені приділили до праці колишніх найближчих до Симона Петлюри в 1919 році вояків — особистого ад'ютанта полковника О. Доценка, начальника канцелярії полковника О. Виговського і старшину для доручень, полковника М. Куликовського. В довгих дискусіях на різні теми нашого минулого я міг ближче довідатися про постать і властивості характеру Симона Петлюри, як справжнього вождя. Адже він ніколи не обминав необхідности вислухати опінію своїх дорадників і підлеглих, а за повзяте рішення приймав відповідальність на себе.

Українська нація в її тогочасній скромній еманції — лицарським війську — дала нестерпні приклади високої мо-

ралі, сильного духа, жертвності й терпіння та патріотизму. Коли ми хочемо, щоб прийшов час визволення й державного існування нашої нації, і в це віримо, то мусимо пам'ятати, що треба покладатися лише на власні сили, як це заповів Симон Петлюра. За його працю, за його жертву нашим йому доземним поклоном нехай буде віра в перемогу й офірні для неї чини молодшого покоління патріотів-державників.

Але, вшановуючи пам'ять Симона Петлюри, ми ніколи не забуваємо про інших наших провідних мужів, які віддали, подібно до нього, своє життя за Батьківщину — полковника Євгена Коновальця, Степана Бандеру й генерала Романа Шухевича — Тараса Чупринку — та багатьох тисяч іменних і безіменних героїв українського народу. Їм теж наш доземний поклін!

Лариса Верьовка

МОЯ ПРАДАВНІСТЬ

Січ моя, малинова вольнице!
Припадаю тобі до ніг.
Мов китайка, до серця горнеться
слава й порох твоїх доріг.

Сотні літ твої коні непоєні,
їхня справа, їх шал — в землі,
козаки — чорнобриві воїни —
житом-рутою проросли,

І жаринкою непогасною
з-за громад порогів-років
люлька жевріє Сагайдачного —
синьоокого, необачного! —
козака з-поміж козаків . . .
Тануть сні козацькі над плавнями,
тане в теплім світанку ніч.

ДВІ РІЧНИЦІ — ОДНА ІДЕЯ

«Єдиною боротьбою, упертою й безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її нарід живе й бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність» — це слова славної пам'яті Головного Отамана Українського Війська Симона Петлюри, творця цього війська в 1917-1921 рр., вождя, героя та надхненника збройної боротьби з одвічним ворогом Москвою й закріплення в Україні незалежної державности суверенного українського народу, сорокап'ятиліття трагічної смерті якого на бруку Парижу ми вшановували минулого року.

Друга ювілейна дата — це п'ятидесятиріччя Другого Зимового Походу та мученицької смерті 359-ти його учасників-героїв під Базаром. Цей чин виник безпосередньо з воєнної доктрини керівника нашої тодішньої держави — Симона Петлюри, уривок із якої ми зачитували на вступі.

Немає в Головного Отамана Симона Петлюри цілої, закінченої й великої праці про мілітарну доктрину, але його вислови на тему воєнної справи стрічаємо в різних статтях, друкованих у роках збройної боротьби українського народу за свою державність. Хоча сам він був нащадком українських козаків (Полтавського полку), але почав свою освіту в Полтавській духовній семінарії й мав стати духовною особою, а вийшло інакше. За свою наполегливу юнацьку діяльність українського патріота він в умовах московського деспотизму був позбавлений права закінчити богословську освіту. Потім трохи студював у Львові, після чого перенісся на Кубань, де працював над архівами кубанців, колишніх запорожців, аж до перенесення в Москву, де його застала I-ша світова війна.

Систематичної військової освіти Симон Петлюра не мав, але де б він не був, його оточувала військовість, впливала на нього і промовляла так само, як залишки козацької традиції, давньої прабатьків-

ської слави, що гукали до нього з віків. Це перекази про славні діла предків у рідній Полтаві, це могили полеглих під Полтавою за Виговського-Богуна та за Мазепи-Гордієнка кликали до пімсти, бо незабутній творець «Енеїди» нагадав про цю нашу прабатьківську славу...

Все це, а також пізніша праця над чорноморсько-запорізькими архівами та їх студії скріпили в Симоні Петлюрі ще за молодих років українські національно-патріотичні та козацько-військові тенденції. Тому коли почалася I-ша світова війна, він, хоч і не військовий фахівець, опинився в самій гущі тодішніх імперських збройних сил Росії, тобто там, де перебувала в більшості тогочасна й активна частина української наддніпрянської молоді. Тут Симон Петлюра виступає в ролі зем-гусара, тобто працює в допомогівих частинах громадського порядку (земств і міст), які опікувалися пораненими та хворими вояками тощо.

Після революції в лютому 1917 року його обирають на всі три Всеукраїнські Вояцькі З'їзди, де він усе перебуває у проводі, а також призначають головою Всеукраїнського Генерального Військового Комітету, який пізніше був реорганізований Центральною Радою в Генеральний Секретаріят Військових Справ, і на його чолі знову став Симон Петлюра. Під його керівництвом велася так звана українізація армії, тобто формування окремих українських частин і з'єднань та перекинення їх для організації окремого українського фронту.

Восени 1917 року Симон Петлюра відмежовується остаточно від пацифістично-демобілізаційних настанов тодішніх партійних діячів Центральної Ради і стає знову до самостійної практичної військової роботи — творить Слобідський Кіш.

У критичному моменті, коли після Крутянської трагедії дорога для озброєної по зуби московської банди Муравйова-Леніна була відкрита, а в Києві вибух-

ло комуні-большевицьке повстання, яке безпосередньо загрожувало золотокоронній столиці молодій українській державі, — Симон Петлюра на чолі Слобідського Коша Гайдамаків звитязно перемагає і придушує цей заколот арсенальців, причому сам керує бойовими операціями й бере участь у них із рушницею в руках.

Як згадує тодішній начальник штабу Коша Слобідської України й теперішній генерал Олександр Удовиченко, Симон Петлюра у січневих боях 1918 року за київський «Арсенал» сам був прикладом бойового отамана й активного вояка. Це у ньому говорила кров завзяття і волелюбних предків. Отож він на чолі свого Слобідського Коша та у співдії із запорожцями навесні 1918 року звільняє багатостраждальний столий Київ від московських банд і далі тріумфально рухається по Лівобережній Україні.

В 1919 році Симон Петлюра займає становище Головного Отамана Дійової Армії Української Народньої Республіки, стає організатором запеклої збройної боротьби проти московських наїзників та за звільнення України від усякої окупації чужинцями. У протилежність тодішнім соціалістам, він приділяє максимальну увагу зброї і говорить повчальні слова: «Не забуваймо про меч, учімося міцніше тримати його в руках...» Пригадують, що в той час, коли він почув стурбовані розмови між керівниками соціалістів про те, що робити у випадку, коли большевики відріжуть дорогу відступу чи евакуації залізницею з Києва до Вінниці, то сказав таке: «Я думаю, що тоді найвигідніше буде нам усім узяти рушницю на плечі й іти разом із нашими козаками. Безпека повна...»

Так, Симон Петлюра вірив і в українську зброю й у вояка. Він намагався полегшити завдання українського вояцтва, тому старався досягти скорочення фронтів і замирення з усіма сусідами, щоб увесь змаг скерувати проти найголовнішого ворога — червоної Москви. Життя й історія довели, що він мав рацію, коли всю боротьбу зосередив на опануванні Києва та обидвох берегів Дніпра, де були головні ресурси тогочасних українських земель.

Після важких катастроф, які пережила Україна пізньої осені та зимою з 1919 на 1920 рік, Симон Петлюра лишився вірний своїй ідеї, що «українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло — Незалежна Українська Держава — перетвориться в дійсність». А для збереження української збройної сили він шукав нових способів продовжування боротьби, нових союзів, щоб «забезпечити тому ралові можливість зужиткувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами». Коли ж і ці союзники завели, коли виявилися зрадливими, то «для устаткування і зміцнення власного державного добра та збагачення рідного народу» він приступив до нового етапу збройної боротьби — співдії регулярних українських збройних сил з усім повсталим озброєним українським народом, і цей новий етап ми називаємо Другим Зимовим Походом.

Як же виглядали передумови для Другого Зимового Походу в 1921 році? Вони були б відповідними, якби цей похід розпочався влітку згаданого року. Але сталося інакше, бо його було почато щойно в листопаді, коли вже вдарили морози, спорожніли й укрилися сніговіями поля, а ліси були безлисті. Отже, сприятливих умов для ведення повстанських акцій не існувало.

Українське вояцтво, яке вирушило у цей похід, палало ентузіазмом, але, на превеликий жаль, не мало взуття, одягу, зброї та амуніції, тобто тих середників, без яких жодне військо не має спроможності виконувати свої бойові завдання. Оце так допомогли нам наші колишні «союзники». Коли б українські вояки, які відправлялися в повстанський рейд, були отримали у відповідний момент належне випосаження й вийшли в окуповані Московію терени, скажімо, на початку літа, то напевно й наслідки походу були б інші, як це виявилось пізньої осені. Адже «союзники», не зважаючи на те, що ми мали всі можливості вчасного й повного забезпечення повстанців необхідним випосаженням, цього не зробили, бо, мовляв, усе було зв'язане Ризькою мирною умовою й робилося «в таємниці».

Насправді це був лише виверт, бо «со-

юзники» хотіли, щоб Москва потрапила у труднощі від українського повстанського руху й господарського безладдя, але також не бажали українським повстанцям повного успіху та відновлення ні від кого незалежної Української Народньої Республіки. Вони розраховували на те, що від згаданих труднощів та хаосу комуно-більшевицька Москва й так підупаде і стане здобиччю різних сусідів — близьких і дальніх, а добре розуміли й те, що існування суверенної УНР буде величезною перешкодою для захоплення ними українських земель після розвалу московської совдепії. Тому, власне, й бойове забезпечення було надане українському воїнству в недостатній кількості.

Ще однією негативною обставиною, яка від'ємно вплинула на вислід Другого Зимового Походу, був стан українського повстанського руху та його сил на підсоветському терені. Московські більшовики піддали Україну страшним репресіям, вони практикували обдирання українського населення шляхом так званої «продразверстки», яку називали фактичною контрибуцією. Справа заключалася в тому, що цю «продразверстку» накладали на села натурою (харчами, одягом, взуттям тощо), а на заможніших мешканців міст накладали грошову контрибуцію або конфіскували в них різні речі і предмети домашнього вжитку.

За невиконання цих непосильних вимог чекала суворая кара, аж до розстрілу включно. Крім цього, червоні окупанти створили інституції спеціальних закладників, які в разі невиконання контрибуцій або ставлення будь-якого спротиву Москві відповідали за це своїм власним життям. Ясна річ, що такий терор вів, з одного боку, до росту ненависти й людського озлоблення супроти нахабного окупанта і його агентів та збільшував спротив, але, із другого боку, допроваджував до морального заломання великої частини українського населення, викликав у ньому зневіру.

Московським більшовикам удалося створити цілу мережу так званих сексотів (секретних сотрудников), кажучи інакшими словами, конфідентів, які, часом за гроші, а часом через великий

страх, сприяли окупантам, виконували їхні завдання, викривали наших підпільників-повстанців і, таким чином, руйнували підпільну сітку, нищили повстанські зв'язки.

Завдяки згаданим «сексотам» більшовики розкрили і зруйнували такі підпільні сітки в багатьох місцевостях України. Ось кілька прикладів.

У самому Києві було викрито, заарештовано й розстріляно весь обласний повстанський комітет (штаб повстанської округи), очолений видатним повстанським отаманом і славним українським поетом Грицьком Чупринкою. Це саме трапилось й на півдні України, де в Єлисаветграді московські сатрапи зліквідували цілий повстанський комітет-штаб, разом із славотною героїнею — зв'язковою Вірою Бабенко. А в місті Лятичеві, на Поділлі, в руки чекістів потрапив ще один повітовий повстанський комітет у складі начальника повітової поштово-телеграфічної контори Левицького, сина місцевого скарбника, студента Венгражановського, відданої патріотки-зв'язкової, доньки лятичівського міщанина й гімназистки Олени Бриль та інших. Подібні явища траплялися всюди, а деякі місцеві повстанські отамани також ставали жертвами провокацій, зради й підступу, як, наприклад, отаман Мордалевич.

Такий жахливий терор, провокації і шпигунство московські більшовики застосовували влітку та восени 1921 року на широкую скалю по всій Україні й обсадили всі населені пункти своїми військами, переважно кіннотою. Особливо інтенсивним це обсадження було вздовж кордону з Польщею, за яким причаїлися недобиті, але страшні для Москви залишки Дійової Армії УНР.

Протягом весни, літа й осені до Польщі, на території якої знаходилися уряд УНР, на чолі із Симоном Петлюрою, та Головний Повстанчий Комітет, очолюваний генералом Юрком Тютюнником, напливали післанці з підсоветської України, які приносили вістки про жахіття московської окупації, готовість українського народу до загального повстання та заклики і прохання про збройну допомогу з-за кордону.

ВИЩИЙ КОМАНДНИЙ СКЛАД АРМІЇ УНР

1-ий ряд (зліва) — генерал-полковник Микола Юрків, Головний Отаман Симон Петлюра, генерал-полковник Михайло Омелянович-Павленко.

2-ий ряд (зліва) — генерал-хорунжий Володимир Сальський, генерал-хорунжий Михайло Греків, полковник Василь Олександр Осецький, генерал-чотар Мирон Тарнавський.

3-ій ряд (зліва) — генерал-полковник Олександр Удовиченко, генерал-полковник Олександр Загородський, генерал-хорунжий Всеволод Петрів, генерал-полковник Микола Капустянський, генерал-хорунжий Марко Безручко.

4-ий ряд (зліва) — артилерії генерал-полковник Дельвіг, генерального штабу генерал-полковник Олексій Галкін, генерального штабу генерал-поручник Володимир Сінклер, генерал-хорунжий Віктор Павленко, генерального штабу генерал-хорунжий Євген Мишківський.

Між цими післанцями не бракувало й московських агентів, яких інколи було важко відрізнити від правдивих, і це заподіяло велику шкоду тим більше тому, що Головний Повстанчий Комітет був дуже довірливий. Отож Москва вислала до штабу генерала Юрка Тютюнника своїх шпигунів-провокаторів і через них та запродавців-зрадників, які знаходилися в самому штабі, була добре поінформована про готування до Другого Зимового Походу. Йй удалося захопити багато документів, зв'язаних із цією справою, що видко було пізніше із советських публікацій у часописах та книжках.

Сталося так, що проти несповна двох тисяч українських вояків, які вийшли у Другий Зимовий Похід, мали на території України зв'язатися з місцевими повстанцями, опанувати Правобережжя, просякнути на Лівобережжя, там також поширити і зміцнити повстання, а тоді захопити Київ і відновити у ньому столицю Української Народньої Республіки, бо як завжди підкреслював у своїх наказах Симон Петлюрах «Київ має бути наш!» — московські большевики виставили 13 дивізій, кінний корпус Котовського, «червонців» Примакова, уральсько-башкирську кінну бригаду, дві прикордонні дивізії та ЧОН (частини особого призначення). Тут було сконцентровано до 40% усієї советської кінноти, й це проти двох тисяч, як большевики казали, петлюрівців.

Найменший успіх мала група генерала Гулого-Гуленка, якій не повелося від самого початку, а найбільший — Подільська група полковника Михайла Палія-Сидорянського, котра складалася лише із 44-ох старшин та 330 козаків. Після поранення полковника Палія її очолив пол-

ковник Сергій Чорний. Ця група перейшла ріку Збруч у районі Гусятина 25. 10. 1921 року. Вона складалася із самих кіннотників, але, на жаль, не мала коней, була цілковито недостатньо озброєна й незабезпечена одягом та взуттям. Усе це вона повинна була здобути від ворога на Поділлі.

Завданням цієї групи було захопити Поділля, підняти на його території повстання, а потім біля Коростеня на Поліссі з'єднатися з Головною Волинською Групою генерала Юрка Тютюнника й разом ударити на Київ. Хоча цій групі не вдалося виконати наміченого плану, вона від 26-го жовтня до 6-го грудня зробила 1.500 кілометрів маршу через Поділля, Волинь і частково Київщину, зводячи численні успішні бої з большевиками, потім звернула на захід, наблизилася до польського кордону, перейшла його у дні 6-го грудня біля Острогу й була поновно інтернована поляками. За весь час утрати цієї групи винесли 3 вбиті і 25 поранених, і всі вони були вивезені закордон.

Ця група мала більший успіх тому, що її командування відзначалося рішучістю й передбачливістю, дотримувалося максимальної маневровості (вміло відірватися від ворога й несподівано наскочити там, де він не сподівався) та мало добрі інформації, завдяки тісним зв'язкам із місцевим українським населенням. Сприяло групі ще й те, що вона швидко опинилася в обширах Поділля (Львівський, Літинський та Вінницький повіти), котрі на протязі 1919-1920 рр. були тереном діяльності українських повстанців, очолених отаманом Яковом Шепелем (їх називали «шепелівцями»), що підлягали Головному Отаманові Симону Петлюрі. Отже, тутешній ґрунт був добре підгото-

ваний кількості повстанським рухом, а, крім того, останнім часом у цих околицях діяв зі своїм загоном український старшина-повстанець Гальчевський-Хмара. Базами для місцевого повстанського руху були такі села, як Зіновинці, Думенки, Вонячин, Івча, Педоси, Багринівці, Погоріла, Березна, Теси тощо.

В повітовому місті Лятичеві, де стояла чимала большевицька залоза, чутка про появу петлюрівців була така несподівана й так налякала москалів, що вони, кинувши все, в одній білизні втекли до станції Деражня.

Найтяжча доля випала головній групі під командуванням самого генерала Юрка Тютюнника. Вона була велика й мало рухлива для виконання такого складного завдання. В додатку до всього, весь час знаходилася під ударами й тиском ворога, не мала можливості відірватися від нього, а коли доходило до зударів, то вони закінчувалися невдачами.

Ворог цілий час переслідував Головну Волинську групу, й коли вона після невдалої бойової операції біля Коростеня змушена була, замість маршу на Київ, робити відворот до польського кордону, то большевики оточили її поблизу села Мінків. Тут червона кіннота (дві тисячі шабель під командуванням Котовського) прорвала ряди українських повстанців і разом із переважаючою силою своєї піхоти почала винищувати наше вояцтво. На полі бою згинувло біля 500 козаків, 359 потрапило до московської неволі, а решті, разом із командувачем генералом Юрком Тютюнником та начальником штабу полковником Отмарштейном, ледве вдалося досягти польського кордону, де всі були інтерновані поляками.

Над 359-ма полоненими героями відбувся суд у містечку Базарі. Усіх московські кати присудили до смерті через розстріл, але якийсь час тримали замкнених в місцевій церкві. Перед виконанням вироку було запропоновано амністією взамін за зраду. Але поміж відданими патріотами-вояками зрадників не виявилося — всі були як один. І відповіддю на підлу пропозицію став спів національно-

го гімну, який свідчив про те, що український вояк не заломлюється ніколи.

359 українських героїв були скошені кулеметними кулями під Базаром і поховані у спільних могилах. Вони здобули собі вічну славу, яка не вмере ніколи так само, як слава далеких предків-оборонців рідної землі на Каялі, на Калці, під Берестечком і під Крутами. Як наші предки у XII столітті хотіли напоїти коней у тихому Доні й зачерпнути із нього води шоломами, а лиха доля спіткала їх на ріці Калці, так наші герої з-під Мінків і Базару прагнули опанувати переправи на рідному Дніпрі-Славути, а обагрили своєю кров'ю річку Звіздаль...

Та вони не посоромили землі рідної, вони пішли за словами великого князя Святослава Завойовника, який у сиву давнину говорив до своїх воїв, що «мертві сорому не мають», вони все, що могли, віддали за святу справу, а мали на думці одне — перемога або смерть. Це було кличем-заповітом наших пращурів, це лишилося нашим сьогоднішнім заповітом, це буде заповітом грядучих українських поколінь!

Симон Петлюра казав, що шлях звільнення кожної нації густо кривиться кров'ю, тому в 1921 році горстка безстрашних українських вояків сміливо стала на змаг із мільйонною армією московських большевиків. Багато їх згинувло, але їхній прапор, їхні полум'яні ідеї не зникли разом із їхньою фізичною смертю, бо дух животворить...

Прапор національної боротьби і звияти підхопило невдовзі нове покоління, просякнене ідеєю Української Самостійної Соборної Держави. Воно створило нове героїчне військо — Закарпатську Січ, а через кілька років — Українську Повстанську Армію, котрі йшли тією ж самою дорогою боротьби і слави, що й легендарні герої з-під Базару.

Симон Петлюра казав таке: «Не за горами кари час. Воскресне наша Україна, скине зі себе московсько-большевицьке ярмо» — створить свою власну державу. Це буде найкращий храм-пам'ятник нашим героям у віках.

Вічна їм слава!

ДУМА СТЕПУ

Вечір. Степ. Хтось тихо, загадково
Гра на кобзі синього Дніпра.
Мов козацька згублена підкова,
В ресних травах місяць догоря.

Розгубивши зорі прохололі,
Віз Чумацький плине в далині...
Вічні письмена своєї долі
Сивий степ нашіптує мені.

І здається, десь мечі скрегоцуть.
І зітхають росних трав уста:
»Глянь — Сіркова шабля опівночі
Із землі до неба пророста!«

... То крізь тишу ночі — вічність кличе.
Слухаю прадавній гук землі.
І встають кургани таємниче
З думами важкими на чолі.

О розвілля!.. Ген, до небокраю,
Чорні тіні за Дніпром лягли.
Десь тут Богуни і Наливаї
Спраглу землю кров'ю полили.

Десь тут січа люто закипала
І гуляла доля козака.
Десь тут вічність Гонту заховала
І важкі сліди Залізняка...

Ну то де ж ти, турче-яничаре?..
Ой, шуміли луки і бори,
І чуби козачі аж до хмари
Розвівали збурені вітри.

... Може, тому і мені, на диво,
Хочеться з вітрами навмання,
Місяцю вчепившись в срібну гриву,
Мчать по сліду скитського коня?

Вічність! Сну твого не потривожу!
О степи, ні краю вам, ні меж...
Я в легенди ваші тихо входжу
Ув очах із відблиском пожеж.

Пахне ніч ромашкою, нічлігом.
Віз Чумацький котиться вгорі.
Десь тут я у битві з печенігом
В гнівнім серці пращура горів.

Доле! Кров'ю й потом ти плекалась:
Хай твоє багаття не згоря,
Щоб нащадкам щастя усміхалось
З кобзсю блакитного Дніпра.

Степе мій! Гойдай зелені вруна...
На — візьми і зір моїх, і слів.
Колисай нові й прадавні руни
На співучих струнах колосків.

... Тихо сплять замріяні кургани.
Тільки щось в душі моїй не спить.
Тиша... До стебла торкнись руками —
І сльоза в росинці забринить,

І впаде в жаринку мого слова,
Хрещеного в купелі Дніпра,
Де козацька згублена підкова
Місяцем у травах догоря.

За — чи проти війни?

(Дискусійна стаття)

I.

У нашій пресі, буває, друкують заяви наших політичних лідерів. Ідучи, мабуть, за пропагандою миру, яка стає щораз інтенсивнішою із зростом небезпеки війни, ці політичні провідники вважають своїм обов'язком проголосити і своє ставлення до питання миру. В останніх місяцях проголошено заяву УНРади, яку висловив її президент, Микола Лівіцький: «Ми проти воєнних конфліктів, бо вбачаємо в них небезпеку страшної катастрофи для всього людства». «Шлях Перемоги» 16-го листопада 1969).

З тим «людством» у нас цілий клопіт. Ми страшенно журимося ним, але людство готове у своїх національних інтересах торгувати не тільки нами, але усіми, хто слабший чи безборонний. У нас недавній, як на історію, досвід із «людством». Трохи більше як 50 років тому ми пильно прислухувалися, куди віє вітер від інтернаціонального пролетаріату, чисельно більшої частини «людства», й дослухалися того, що пролетаріат вигубив безоглядно мільйони українців.

А поза тим погляньмо довкола! Араби цікавляться й діють в ім'я арабських інтересів, жида — жидівських, Москва — російських, і не турбує їх, чи в Америці є вбогі люди, чи в Італії дешевші хутра або чи в Німеччині побили десь там гіппісів. І, коли Америку цікавлять свої інтереси у В'єтнамі, Москву — в Чехо-Словаччині, а так було, є й буде, то українського лідера чи лідерів турбують не справи українського народу, а «людства». Вже дійшло до такого впливу оточення, що студенти-українці придумали для свого журнальчика назву «Піс» (Мир)!

Щобільше, читав я, що хтось там у статті згадував «світовий уряд» у замрі-

яно-романтичному стилі. Нещасний автор не доглянув, що у плянах є об'єднати існуючі держави, а не народи під окупацією, а у випадку, коли б дехто не погоджувався, примусити його силою. Далеке це хіба майбутнє, але факт є фактом!

Врешті, не така то легка справа спрощувати проблему: мир чи війна. Чорне чи біле. Діють тут численні чинники, які створюють посередні ситуації на грані кризи, про що мало знаємо, хоч вони проходять на наших очах. Коли недавно Папа Павло VI-ий закликав молитися за мир, бо становище гіршає із дня на день, то пересічній людині це здається якимсь парадоксом. Ідуть же розмови з усміхами й шампаном, делегати підписуються під договорами, Крупп будує фабрики чи не в усіх комуністичних державах, Фіят і Рено розбудовують автомобільну продукцію в ССРСР, про Чехо-Словаччину забула навіть світова ліва преса, йдуть розмови про співпрацю європейських держав з Москвою та її сателітами, всі виголошують патетичні промови за мир, — то в чому ж справа? Подумаймо! Так воно буде чи інакше, але Папа, голова Католицької Церкви, хіба знає правду краще, ніж хтонебудь інший.

II.

Існує теорія, яку на Заході прийняли як напрямну міжнародної політики. Кажуть, що ідеології і збройні конфлікти зникають на користь економічної гри та осягів у продукції й торгівлі. Це й мають бути елементи міжнародної політики. Розв'язування конфліктів відбуватиметься не війнами, а економічною конкуренцією. А що господарські прийоми є ті самі в усіх народів, тож і московська

імперія наблизиться до норм, прийнятих на Заході. У Советському Союзі нібито прибирають силу технократи, отже бюрократія, а вона не має ніякого зацікавлення у війнах, які можуть принести поразку і втрату її матеріального добробуту.

Так звані союзники діляться завжди на багатих і вбогих, отже, на сильних і слабих. Слабі мусять поступатися сильним, а мир удержується часто коштом слабших. Відомо бо, що мир виторговують завжди поступками, за які платить неволею інший. Прагнення вдержати статус кво у взаєминах Заходу з Москвою означає згоду на поневолення народів Москвою, отже стабілізацію московської імперії. Якщо хтось із наших людей воліє таку ситуацію, тоді можна сказати, що для вигоди емігрантів та інтересів сторонніх держав Україна має надалі залишитися під окупацією Москви!

Не можна мати довір'я до багатьох інформацій преси, бо вони бувають перебільшені, недовомвлені або фальшиві. Дані про чимало політичних дій, яких широка публіка не знає, можна знайти у спеціалізованих журналах. Про ці події інформує іншомовна преса, й так вони потрохи доходять до відома зацікавлених читачів, але для широкої публіки вони далі є тайною. І так, напр., у журналі «The Engineering and Mining Journal» знаходимо відомості про оборот доларами у В'єтнамі. Американський долар пливе на чорний ринок і далі до Північного В'єтнаму. Інший шлях веде через Ганой до Гонгконгу й там застрягає в червонокитайському банку або через банк Індонезії пливе до Парижу.

Сьогодні виходять на денне світло переговори Швейцарії із представниками Москви в справі торговельного обміну. Переговори відбувалися в часі чехо-словацького конфлікту. І в той сам час швейцарська преса підняла крик проти Москви, засуджуючи її за окупацію Праги. Щобільше, під час другої світової війни у Швейцарії відбувалися наради банкірів, і при одному столі засідали представники західних альянтів і німецького державного банку! Вони вирішували не справи війни й політики, а міжнародної торгівлі та фінансові проблеми.

І, врешті, досі не відомо, хоч оприлюднено акти з-перед війни, чому і з яких причин Англія несподівано змінила свій основний плян: упродовж років наміром Лондону було домовитися з Гітлером і намовити його до експансії на Схід, отже до знищення Советського Союзу. Раптом Захід погоджується відступити Москві Східню Європу. Але Сталін волів укласти тимчасовий союз із Німеччиною, розраховуючи, мабуть, на те, що після поразки Гітлера дістане більше. Для збереження миру можна заплатити слабшими союзниками, але вкінці таки війна була, нещадна й жорстока.

Нині Захід намагається вдержати статус кво як запоруку світового миру. Мир для всіх, неволя для нас. Хто заявляє, що є проти війни, той хоче неволі для свого народу!

III.

Чи й коли буде війна, чи і як довго триватиме мир у світі, не вирішуємо ж ми, не вирішує Європа, навіть не Америка, а нападлива агресивна Москва. Отже, наші заяви про мир є чистою теорією, а коли так, то це доказ того нашого психічного наставлення, яке нашим предкам приносило не раз чимало лиха. Тож нам не треба висловлюватися за чи проти, а подумати, обмірковувати проблему, врешті своїми заявами не піддержувати слабосилого духа земляків, а зрозуміти що значить: «Хто мечем воює, той від меча гине!»

Демократ Масарик, фізично нездібний до боротьби, писав: «Коли хтось на мене нападає, я буду боронитись і, як не можна інакше, заб'ю напасника. Коли вже один із нас має згинутися, то хай згине той, хто прийшов із злими намірами».

На жаль, така філософія стала чомусь рідкістю серед нас.

Конфлікт між державами може бути потенційний, як, напр., ССР-Китай або капіталізм-комунізм. Він може несподівано стати актуальним, це означає війну. Бути проти актуалізації конфлікту, а з тим проти прискорення й можливості досягти незалежності, є політич-

ним абсурдом. Коли нема в народі вільної політики, і все загинає в неволі, тоді діють поети, письменники й філософи. Так борониться нація, коли не вистачає державних мужів, дипломатів і політиків. Це можна спостерігати нині в Україні й у сателітних державах, а давніше не дозволяли загинути народам Шевченко й Леся Українка в нас, Міцкевич і Словацький у поляків, ціла плеяда письменників Німеччини в XIX столітті, культурні діячі до революції 1848 року. Проти терору в СРСР виступили не апаратчики, а поети й письменники, в Югославії не урядовці, а Джілас.

З наближенням збройної розправи висувуються на перше місце завжди сили, яких досі якось ніхто не помічував або їх недооцінював. Це ті, що готовилися, що вірили, плянували і здійснювали, не жаліючи себе, коли треба було жертвувати своїм існуванням. Дехто навіть на еміграції виступає проти Акту 30-го червня, мовляв, вислідом були тільки переслідування українського населення німцями. Але ті люди не знають паралелі, яка сталася у Франції під час німецької окупації: 18-го червня 1940 р. де Голь проголосив «проклямацію вільної Франції», хоч існували французькі політики, міністри, уряди і французька еміграція. Різниця є тільки та, що де Голь проголосив свою заяву з еміграції, а українці — з української землі й під німецькою окупацією!

З того історичного факту ми повинні бути гордими, вивчати цю подію, вивчати умовини й писати праці про політичний змісл де Голя і Степана Бандери, а не морочити голови читачам і псувати папір на примітивні дискусії й оцінки. Здорову політику може вести тільки відповідальна й вільна духом людина. Невільник хай бовтається у своїх упередженнях, привичках, нагромаджених цілими генераціями. Він не здібний до ніякої дії, у нього працює язик — орган, що завжди є доказом безсилости й викликування міжусобиць.

Перед кількома місяцями я читав про погляд Гітлера на українців. Спирав він свою опінію на тезі, що, коли Москва зу-

міла підкорити собі й поставити на послуги 40-мільйоновий нарід, то цей нарід негідний свободи і власної держави.

При обговоренні воєнного становища ввечері 23-го березня 1945 р. велася дискусія про I-шу Українську Дивізію. Ось слова Гітлера: »Мова ще далі про галицьку дивізію. Чи вона тотожна з українською? Бо, якщо вона складається з австрійських русинів, то не можна зробити нічого іншого, як відібрати від неї негайно зброю. Австрійські русини були **пацифістами**. То були вівці, а не вовки. Вони були вже в австрійській армії нікчемні!»

Ці слова насторожили мене. Може, Гітлер думав про запасні полки, сформовані із старих »резервістів»? Може, це погляд, який висловлюють завжди пануючі про своїх невільників? Може, це австрійська звичка (тоді теж у цілій Європі) визнавати тільки гербову шляхту, а не властивості простого народу чи вояка? Чому ж тоді існувала ще опінія, про тих русинів — тірольців сходу, за якою тіролець був синонімом найкращого вояка?

Почалися сумніви, читання й досліди. Бо, може, ми обдурюємо себе фантазіями про нашу мужність? Яка ж реальна оцінка? Серед цих міркувань довелося мені натрапити на посвоячену тему: ми за війну чи проти неї? Чомусь Панько Куліш писав у минулому столітті, що українці — це »півтора чоловіка нації«.

Володимир Барвінський у своїх »Обраках із громадянського й письменського розвитку русинів«, виданого у Львові 1912 року, наводить лист Куліша з такою народньою піснею:

»Ой колись ми воювали
Та більше не будем,
Того щастя й тої долі
Повік не забудем!«

В. Щербак каже у »Визвольному Шляху« (ч. 4, 1965), що війна винищує найкращі людські елементи, а залишає найгірші з погляду духового, морального й фізичного. Це знищення багато гірше, ніж утрати матеріальні і т. д.

Співали в нас теж інші пісні, та, мабуть, тільки мала жменька була здібною співане реалізувати:

»Ой зйдемося, премилее браття,
На високу могилу
Та посадимо червону калину —
Гей, щоб зійшла лицарська слава
На всю й Україну!»

Може, ця пісня »Ой колись ми воювали« походить із часу воєн австрійської монархії, тож не диво, що Леся Українка говорить виразніше:

»Будь проклята кров ледача,
Не за чесний стяг пролита!«

Або

»Одвага наша, меч пролитий кров'ю,
Бряжчить у піхвах, ржа його взяла.»

І ще

»У цілого війська досвід був один:
За волю, за рідну країну!«

Але про свою добу:

За ворогів іде в огонь і в воду ...»

IV.

Коли творилися УСС, перші дві чи три сотні, піднялися голоси проти: мовляв, винищиться наша молодь, це втрата для інтелігенції, бо чи не всі добровольці закінчили гімназію. В той же час гинули на фронтах війни десятки тисяч українців у австрійській армії, а теж у російській, і ніхто не протестував. Навпаки, без опору, слухняно йшли в чуже військо.

Коли прийшов час на заклик вступати в ряди Дивізії чи УПА, багато було проти. Так само, як наші вороги. Коли ж під московською окупацією брали насильно чи мобілізували до ворожого війська, якось не чути було ніякої критики. Страх перед терором може бути оправданням, але факти залишаються фактами.

Свіжі рекрути в Дивізії вітали на вулиці німецьких старшин дуже »по-штрамачки«. Українських не помічували.

— Чому не салютуєш? — затримав один із наших старшин рекрута.

— Та бо ви свій чоловік! — відповів молодий вояк.

На щастя, це були явища тільки перших днів, так би сказати, наша історія у скороченні. Примус і закон окупанта — свята справа. На заклик власної влади знаходимо відгук тільки в малому відсотку. Перед своїм — зарозумілість пе-

ред чужим — понижування себе самого аж до лакейства. Й вічні балачки про традицію, символ якої є ще далі вареники, ковбаса й чарка.

Щоб мати критичну віддаль, повернімося глибоко в історію. Існує в нас щось незмінне, щось не в порядку. Наші співи про гетьманів, червону калину та марсові міни на академіях — це назовні. А внутрі?

Перед століттями нашою трагедією були татарські набіги. Орди перебігали всю українську землю, брали в полон невільників із сіл і вертались у Крим. Тільки запорожці відбивали спійманих, але далеко не всіх, і тому в пам'яті народу залишилася незavidна доля українських невільників, що їх продавали по всіх ринках світу. Загальна оцінка була для них із точки погляду торгівців позитивна: українці були найкращими робітниками-рабами, й за них продавці діставали найвищу ціну. Але з нашого погляду?

Нараховують за досить певними даними, що в XVII столітті Україна мала коло 2 мільйони населення. Крим — ледве 150-200 тисяч. Проти татарських орд ставали до бою запорожці, але їх було замало, щоб обставити всі шляхи, куди могла проходити орда. Решта населення не вміла чи не хотіла міняти лемеша на шаблю й так терпіла це лихоліття. Знову ж польські відділи більше грабували селян, ніж ставили чоло татарам. Порівняйте кількість населення України і Криму; з цього можна вивести дійсну картину, яка вкаже нам на »бойовість« українського народу. Прикладів цього роду можемо знайти більше. Є просто неймовірні факти, коли селяни й міщани під впливом московської пропаганди чи й без неї просили царя, щоб прислав їм московського губернатора, бо свої чинять нестерпні надуживання. Щось, як пізніше писав Михайло Драгоманів, що українець »просить не много« у свого завойовника. Не протест проти насильства, не чин, прохання уклінне й лакейське. Повторилося те саме в наші часи із »професорами« американських університетів, українцями, які вислали петицію у Кремль та ще гордились своїм рішенням, опублікувавши своє прохання.

Вина? Це питання вимагає дослідів. Бо 1917-ий рік приніс нам від українців, воjakів російської армії, що їх нараховувалося на мільйони, вимогу до уряду українізувати дивізії й формувати державне українське військо. На жаль, у той час не справилися провідники. Засліплені марксизмом і його пропагандивними кличами, вони розпустили воjakів додому, а коли з'явилася крайня потреба, не помагали переконування і звернення до «товаришів».

Похідним явищем є ставлення декого до з'єднань УПА і 1-ої Дивізії УНА. В обидвох випадках були нарікання на втрати в боях, але не було мови про мільйонові жертви української крові в рядах червоної армії. Засильно закріпилися в українській масі плекані нами самими й насажені ворогом антимілітарні настрої.

В такій ситуації ми нарікаємо на вороженьків, що згинуть самі від себе, як роса, без нашої допомоги, а не аналізуємо власної душі. Вражає нас зло, нанесене нам ворогом, але ми не знаємо, що в цілому світі і впродовж віків імперії будуються злочинами, вбивствами і грабунками; що імперіялістична політика не знає моралі, а тільки національний інтерес, і що сумління світу — це нісенітниця, на яку ніхто серйозно не розраховує. Ми горді з героїв Крут, але закриваємо очі, що сама подія є великою помилкою тогочасної української влади, яка **виставила** проти переважаючих з'єднань ворога жменьку недосвідчених гімназійних учнів. Також великою помилкою було відмовитися добровільно від творення національного війська. А тим часом усім ясно, що ми могли боронитися, нападати на ворога й нищити його сили, як це діялося пізніше й запізно, бо інакше пропадемо, й ніхто навіть не заплаче за нами. Апотеоза мучеництва і кривди не зворушує нікого, а, навпаки, запрошує: беріть потенціальних рабів і їхню землю! Вияви слабості чи м'якості не ціняться у світі, і краще вже триматися старовинної народньої пословиці: «Злодія живим із рук не пускай!» (Стефаник).

У своїй незавидній долі часто шукаємо оправдання в дивачній і нікому не зрозумі-

мілій логіці, що, напр., панщина мала ту добру сторону, що пани самі дбали про своїх рабів; кріпак мав що їсти, бо голодний не міг би робити на свого дідича.

Такої апотеози неволі, такого паралічу духа, здається, не знайти серед інших народів. У часі другої світової війни, коли Гітлер призначив український нарід на загибель, один із його прибічників запропонував приєднати до поневолених ще й Фінляндію. На це відповів Гітлер:

— Ні, з нею матимемо більше клопотів, ніж користі!

Чому Україна не зброїлася 1917 року? Хто винен? І яку відповідь дати в розмові з чужинцем, коли він каже:

— А Росія зброїлася? Коли вона творила своє військо, то могли й ви!

Коли московські большевики з Леніном на чолі несли революцію в Німеччину, й загроза для демократії зростала із дня на день, німці вбили двох провідників — Карла Лібкнехта й Розу Люксембург. Революція заломилася. «Злодія живим із рук не пускай!»

У другій світовій війні, в 1945 році, німці мали 8 мільйонів воjakів, а протягом війни згинуло ще 8 мільйонів. Разом, отже, німецька держава мала 16 мільйонів воjakів у війні, що становить для 80 мільйонів населення 20 відсотків.

Перед першою світовою війною, як кажемо, нас було 40 мільйонів. Ближче правди будемо, беручи до уваги 35 мільйонів. Отже, ми могли для оборони молоді держави і для майбутнього нації, яке вирішувалося хіба на століття, поставити 7 мільйонів національного війська. Але, як виходить із даних, ми мали в найкращім випадку коло 250 тисяч. А, навіть, якби стан армії і виносив 350,000, то це значить не 20 і не 10 відсотків, а всього 1 відсоток населення!

Кажуть, ми не мали фахових високих військових. Це не відповідає правді. Ми мали генералів-українців з царської армії, які зразу зголосилися до українського війська. Але вони згинули у перших битвах, а більшість ждала на покликання й відповіді таки не діждалася. Бо соціалістичний уряд не квапився включити до оборони української держави

графів і шляхтичів, зате волів усяких менш чи більш патріотично наставлених отаманів і демагогів.

V.

Чи справді війна винищує більше населення, ніж мир під окупантом? І в цьому питанні варто взяти до уваги статистику.

Дані перепису населення є тільки приблизні від 1919 року, й різні енциклопедії подають їх різно. Проте для нас менше докладні важливі цифри, а більше загальний погляд на справу приросту населення.

1919 року населення СРСР виносило 100 мільйонів пожитців, у тому українців 28 мільйонів. 1959 року відповідні цифри виносять 220 мільйонів і 37 мільйонів. Рахуючи придбання нових теренів (Західня Україна й ін.), можна прийняти, що за 40 років приріст населення цілого СРСР виносив 100%, а в Україні — 27%. якщо б приріст українців виносив теж 100%, то в 1959 році ми мали б 56 мільйонів українців. Отже, зникло 20 мільйонів — частково у війні (найбільше 4 мільйони) й у часі «мирного» сорокалітнього панування Москви — 16 мільйонів.

Біологічні втрати українського народу просто жахливі, в часі миру вдвічі більше, ніж за 5 років світової війни. В умовах московської окупації, в майбутні роки миру перспективи України під цим тільки оглядом є звичайним народовбивством. Противники війни знають це дуже добре й тому підбудовують своє становище мрією про еволюцію Москви в напрямі демократії або революційними змінами, вислідом яких мав би бути демократичний уряд. І таку думку треба перевірити.

Слід ствердити, що після революційних перемін та наглої зміни на іншу систему комунізм перестане бути актуальним, проявляться нові форми життя й нові ідеї. Все, що минуло, забудеться й перейде в архіви. Так було з націонал-соціалізмом і з італійським фашизмом. І, якщо в нових умовах була б можливість створення української держави, треба вважати, щоб не прогавити догід-

них моментів та не робити помилок, які ми робили в нашому столітті.

Кожний державний муж старається про існування своєї держави, навіть після воєнної чи внутрішньої невдачі, отже, дбає про майбутнє нації. Так думав Ленін, коли заводив стару царську «общину» у виді колгоспів, відновляв російський шовінізм тощо. Коли тепер господарські чинники грають основну ролю в історії держав, большевики стараються, з однієї сторони, зв'язати свої меншини господарсько й культурно з Росією, а з другої — не дозволити їм на самостійний і всебічний господарський розвиток.

Як знаємо, Румунія не погодилася на плян Москви зробити з неї сільсько-господарську державу. Україна не має можливості спротиву, тому стала в першій мірі харчовим центром і доставцем сировини для індустрії, яку большевики розбудовують поза Україною.

Другим чинником імперіяльної політики Москви є назадницький стан сільсько-го господарства України.

Сьогодні, коли промисел є найважливішим чинником у державі, можемо легко пізнати стан розвитку держави по кількості населення, що працює по селах і по містах. Найкраще взяти приклад з Америки. 1850 року на фермах працювало 63% населення, 1870 — 53, 1950 — 11, а в 1975 році буде всього тільки 5%.

Сьогодні в Україні працює в колгоспах понад 50% населення, отже економічний рівень нашої батьківщини відповідає станові Америки з-перед 100 років!

Таким чином, Москва забезпечилася на майбутнє тим, що на випадок зміни режиму Україна не може стати сильною державою, бо є економічною калікою. Зусилля Москви зв'язати нас теж культурно з московським культурним районом та відчужити нас вповні від Європи також належить до тієї самої категорії забезпечень. А на короткий термін в Україні стоять московські дивізії із завданням зламати всякий спротив і навіть найменші розрухи чи маніфестації.

Насторожує Москву кожний, навіть найменший, прояв контакту України із Заходом, навіть із московськими сателі-

тами. В польському журналі «Культура» (1, 2. 1969) пише професор історії університету в Бостоні М. К. Дзевановскі, що експеримент Дубчека в ділянці лібералізації спирався на можливості допомоги з України. Дубчек старався про встановлення зв'язків з Україною, створив радіовисильню з українськими авдіціями, звернену на нашу батьківщину, та запрошував численні делегації з України, щоб ознайомити їх з успіхами демократизації. Таким чином Дубчек хотів проникнути своїми ідеями й політичними концепціями теж до інших окупованих країн. Сам Дубчек закінчив із відзначенням факультет для керманічів партії у високій школі політичних наук у Москві й напевно знав, що робить, коли звертався до України в першій мірі, а не до Польщі чи Мадярщини. Ця стратегія Дубчека була і причиною, що Москва вирішила насильно окупувати ЧСР, а не зробила цього у випадку Румунії.

Геополітичне положення України, на яке ми так завзято нарікаємо, мабуть, щоб закрити власні помилки й недотягнення, небезпечне і для Москви. Між Україною й Московщиною нема природних границь, зате є сильніша, бо людська границя, тобто національна.

Гляньмо тільки на мапу! Чим є Росія без України (Азія — окреме питання), України навіть виснаженої, убогої, але національно сильної? В історії 2-3 покоління — це хвилина. Тож треба на століття усталити порядок у тій частині світу — усунути Москву!

Але Москва розраховує на психіку раба, коли він дійде до такої стадії, що неволю вважатиме нормальним станом. Так було у ХІХ столітті, бо й царська Росія спекулювала на тому самому, що й тепер. До того роду пропаганди належить твердження, що «там» стало легше що багато змінилося, що економічно ми й так зв'язані з московським політичним простором. Одним дати вигоди за вірну службу, інших удержувати на низькому інтелектуальному рівні — це далші тактичні засоби у цьому напрямі.

Не треба забувати теж про те, що московська імперія має готові плани не

тільки для «злиття націй», тобто духового й фізичного геноциду, але й на всі можливі випадки історії, того, що виглядає нереальним, і того, що загрожує Москві вже тепер. Так забезпечує своє існування кожна, навіть найменша, держава, а Москва не заважається безоглядно й жорстко знищити кожного, хто намагається виступати проти її імперіальної політики. Переміщення населення України, мішані подружжя й подібне належить теж до плянів присмирити Україну. Й ці засоби — не новина. За три роки перед початком І-ої світової війни німецьке населення в Польщі міняло місця замешкання та переселялося в інші околиці. Це мало стратегічне значення для підготовки й ведення війни та було заплановане й переведене з Берліну.

Чи революція в ССРСР можлива? Так, але тільки за певних умовин.

Врешті, від віків кожна нація чи держава намагається вести війну на території ворога, щоб уникнути знищення власних міст, сіл і населення. На жаль, у нашій історії більшість воєн відбувалася в межах українських етнографічних земель. Наслідки відомі.

VI.

Революція може мати успіхи і взагалі можлива тоді, коли перемога має реальні підстави, коли національні чи соціальні справи дозріли до такого ступеня, що успіх зриву близький і реальний.

Всяке населення звичайно більше консервативне й нерадо бере участь у справах, що не дають певности скорого наладнання. З цієї причини революцію треба починати несподівано, зміни переводити без утрати часу, нагло, так би сказати, справжніми «революційними» методами. Тоді неактивна маса втрачає глузд, стає безрадною, незорганізованою, і в тому короткому часі слід захопити владу та проголосити новий порядок.

Закон «короткого часу» спирається на тому, що ентузіазм революції, мирної чи кривавої, не триває довго, захоплення проминає, і приходять будні. Ще може, й кілька років можна кидати революційні

кличі подивляти героїв, реагувати на прапори, промови, музику, свята тощо. Гітлер знав це й тому, коли всі походи, марші й под. стали явищем банальним і буденним, готував війну. Знав це і Сталін та завів терор, жертвами якого на початку падали ті, що втратили ентузіазм, а згодом інші без розбору, доки не змінив усіх громадян у безвільну перелякану отару.

Ніяка революція не може вдатися в усталізованій державі. Тільки тоді, коли провід слабкий і нездібний до протидії, вдається притягнути на свою сторону військо, панцерні з'єднання, летунство тощо. 1917 року військо стало по стороні большевиків, а в Україні поставило себе в розпорядження української влади. На жаль, ті, що взялися вести державу, цієї нагоди не використали.

В тоталістичній державі революція натрапляє на непоборні перепони. Прецизна організація поліції, терор, врешті мало можливості поширити мережу підпільного руху та опанувати військо — це чинники, які доводять усія думки про революцію до утопії. В демократичних державах справа набагато легша. Можна купувати без перепон зброю, зорганізувати маніфестації, підкупити кого слід, стероризувати чи переконати маси.

Єдина реальніша нагода для революції створюється у війні, коли тоталістична держава зазнає втрат і розгромів. Тоді стає можливим діяти серед війська, створити партизанські з'єднання і прискорити розвал імперії. Тоді після розгрому чи ослаблення окупанта можна захопити владу, проте це не повний успіх Збройні сили слід держати наготові, бо ніколи не можна знати, які наміри має переможець.

Коли в демократичних державах ворог може майже безкарно й, мабуть, до часу розкласти суспільність, перетягати на свою сторону студентство, професорів університетів (що тепер роблять комуністи, не маючи змоги спиратися на пролетаріат чи робітників), обезсилювати морально противника, тобто майбутню жертву, кличима про мир і про неморальність війни, то в комуністичних дер-

жавах, а зосібна в СССР, тепер це цілком можливе.

»Гідний свободи той нарід, що прямує до перемоги над ворогом, що готовий узяти на себе тягар жертви й посвятити!« — говорив Клемансо.

Зважмо, що за мир є марксистичні й ліві всякого роду. Вони за Че-Гевару, за Го-Чі-Міна, проти зброєння Заходу, але не проти такого ж зброєння Москви та інших комуністичних держав, вони проти колоній і за визволення в Африці, але не за визволення поневолених Москвою, бо такі вимоги називають фашизмом. Навіть найменш освічена людина бачить звідки походять ці кличі за «мир», звичайно, до часу. Бо мир потрібний Москві сьогодні й іще завтра. Але післязавтра, коли російська імперія почується сильнішою, і це буде в її інтересі, оцей «мир» обернеться новим кличем війни «за свободу», а далі випробуванням шляхом у кривавий терор.

Наш національний інтерес не має спільного річища з іншими державами. Можливо, що для багатьох мир цінний, бо дає змогу жити народів його державним життям. Для нас мир — це продовження неволі й дальше постійне винищування. Для когось є нагода рятувати мир, продаючи інших у неволю. Було б розкішно жити, якби можна було досягнути свободи без війни. Хто б не був за таку можливість! Але, на жаль, ми живемо в жорстокі часи, коли жертвою падають завжди вівці, а не вовки.

Макіявеллі вже перед роками писав про те, що під покришкою проповідей про мораль, мир, під маскою всяких сльозоточивих теорій, поза проблемами будня, які хтось видвигає як проблему, криються політичні конфлікти, не раз груба сила й великий політичний розум. І знову, на жаль, це найважливіші чинники, що вирішують долю народів, мир і війну, перемоги й поразки.

Не є нашим завданням міркувати про втрати «людства», а холодно й розумно готуватися до того, що прийде скоріше чи пізніше. Хто не має вповні правильної розв'язки всіх можливих випадків у політиці, той, хай він мудрець, учений,

поет і пророк, не має права належати до провідних людей нації.

Всі логічні докази вказують на те, що у час миру в тотальній державі, хоча б такий мілітарній і політичній потузі, якою є ССРСР, є передумови для революції, але нема об'єктивних можливостей перемінити невдоволення населення й фанатизм борців за національну свободу в рішучу, зорганізовану революцію, яка могла б дати нам перемогу. Розрахунок на внутрішні протилежності у Кремлі, як на можливість розвалу імперії, належить до сфери утопічних бажань.

Те саме стосується і пропагандивного підступу для обдурення світової opinio — думки, яка і в нас знаходить своє місце, про еволюцію в ССРСР у напрямі демократії. Яка б не була влада в Росії, вона не

зречеться будувати національну московську потугу ради сантменту чи вселюдської моралі. Врешті, велич імперії спирається на досвіді віків у ділі поневолення народів для продовжування тягlosti московської імперії.

Наші люди, які їздять в Україну, звичайно привозять вістки буденного значення, залежно від зацікавлення й духового рівня подорожнього. Але від інших довідуємося, що їм ставлять такі запити:

— А як Америка? Чи готується до війни?

Почувши заперечення, люди ніякують:

— Як то? Має тут залишитися, як і досі?

Ставлення справи ясне й розумне.

Сотн. О. ШПИЛИНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКІ ПОЛКИ ЗА ГЕТЬМАНЩИНИ Й У РОСІЙСЬКІЙ АРМІЇ

(Скорочений огляд)

Формування українських полків проходило в історії Гетьманщини й після її скасування. В його результаті постали нижченазвані українські полки, що їх хочемо схарактеризувати у цьому скороченому огляді:

- I. Городові або так звані реєстрові полки, які започатковують своє існування в перших історичних етапах постання українського козацтва.
- II. Сердюцькі або компанійські, а коли кінні, тоді охочекомонні полки.
- III. Запорозьке Військо — курені.
- IV. Слобідські полки.
- V. Чугуївські полки.
- VI. Українського Ляндміліційного Корпусу полки.
- VII. Українські регулярні полки російської формації.

I. ГОРОВОДІ (РЕЄСТРОВІ) ПОЛКИ

Історія городових, найстарших українських полків губиться в далекій темряві минулого. З певністю встановити початок формування цих полків неможливо. Історики лише фіксують ту думку, що перших організаторів воїн або ватаг — цих емібріонів майбутніх полків, треба шукати серед київських та переяславських дружинників, пізніше черкаських воевод. Перша історично-документальна дата падає на 1491 р., коли черкаський воевода, князь Богдан Глинський, погромив турецьку фортецю Очаків — кримський хан скаржився литовському князеві Олександрові й називав тих людей черкаськими козаками. В 1492 р. хан знову скаржився, але цей раз уже на киян та черкасців, що захопили татарський корабель під Тягинєю. В 1541 р. литовський великий князь видає циркуляр: »дворянин Стерт Солтанович об'їде замки — Київський, Канівський, Черкаський — та

спише реєстр усіх козаків». В 1545 р. литовський уряд твердить, що «з Черкас, Канева, Брацлава, Вінниці та інших «українських» городів назбиралося «множество козаків».

Таких подань можна навести досить; у них фігурують до 1510 р. головним чином кияни, переяславці та черкаси, від 1510 р. до 1562 р. (заснування Запорізької Січі) ми вже бачимо ватаги з Канева, Брацлава, Вінниці і т. д. Перший ряд подань стверджує, що початок козацьким полкам дали дружинники, себто рештки князівських полків — Київського та Переяславського. Дружинники, які ще пам'ятали славу київського війська, зрозуміло, не могли примиритися з тим станом речей, який панував у тодішній Україні-Русі. Це гнало їх на нові місця, подалі від чужого панування, й там закладалися нові «города» — найбільшим із котрих стали Черкаси.

Умови тогочасного степово-кордонного життя, головню безперестанні татарські наїзди, поза всім неприємним, відкривали також досить багато цікавих перспектив, що не могло не приваблювати тих войовничих елементів, які ще лишалися в старих «городах». Починаються степові екскурсії ватагами (ватаман — отаман) з окремих городів, спочатку як явища «спорадичні», а з часом організацію більше впорядкованих експедицій переймають на себе Черкаси, куди і сходилися ці емібріони майбутніх полків, як ватаги (вої) київські, переяславські, канівські і т. д. Першим організатором упорядкованих експедицій історичні джерела називають черкаського воєводу Остапа Дашковського (Дашковича) (походи 1511-1535 рр.); він мав нібито поділити всі ці ватаги на полки й сотні та завів римську муштру. Історія не подає нам ближчих відомостей, однак, зважаючи на суворий характер та надзвичайну енергію Дашковського, ми не маємо причин відмовити йому в честі бути першим організатором козацького війська, тим більше, що історичні джерела, які подають про його походи, фіксують оригінальну козацьку тактику, яку без сумніву могли виявити лише дисципліновані військові формації.

Після Дашковського, провідний центр із Черкас переходить на Запоріжжя; там палає буйна енергія князя Вишневецького (Байди) з першою спробою в 1550 р. утворити Запорізьку Січ, але оформитися їй судилося лише в 1562 році. Запорізька Січ складалася головним чином із тих елементів, які назавше й рішуче порвали з «городами», з родинним життям, з його турботами та неприємностями. Більша ж частина «козаків» — які в пізніших роках уже не потребували ховатися й могли відверто так себе іменувати, більш того, ця почесна назва відокремлювала козака від «посполитого» й давала відповідні привілеї — більша частина козаків залишалася при своїх родинях на «Волюсті».

Це останнє і спричинилося до того, що в Україні зароджуються дві окремі воєнні організації — «Запорізька Січ» та «Городове Військо», — які в пізніших роках і йдуть своїми окремими організаційними шляхами. Наразі,

говоритимемо про «Городове Військо», яке, як ми бачили вище, постало з городових ватаг (воїв).

У кожному городі було коли не «множество», то в усякому разі досить козаків, і вони починають акцію за юридичне легалізування свого стану.

Козак із початку XVIII століття.

Увесь цей період до 1576 р. і заповнюється цією боротьбою за право легального існування самопосталих військових формацій — полків, але, само собою зрозуміло, все це в жодному разі не шкодило час від часу окремо або разом із запорожцями «шарпати» молдавського господаря чи Білгородську та Кримську Орди. De-facto, польський уряд змушений був давно вже погодитися з існуванням «Городового Війська»; що ж до запорожців, то силою обставин вони здобули визнання de jure ще в 1562 р. Історичні джерела не подають нам назв тих сімох Городових полків, що 1574 р. брали участь у молдавському поході, та наразі цікавить нас

самий факт, як також звідомлення тогочасної закордонної преси про дивну козацьку тактику в часі бою під Білгородом, що дає новий доказ воєнно-організаційного закінчення тогочасних городових полків. Нарешті актом 1576 р. юридично затверджуються шість Городових полків:

I. Переяславський	IV. Канівський
II. Черкаський	V. Корсунський
III. Чигиринський	VI. Білоцерківський

Як бачимо, Київський полк не дістав затвердження, але з цього, очевидно, не значить, що козаки Київського полку перестали існувати de-facto.

Першим легалізованим гетьманом «Городового Війська» був князь Богдан Ружинський із військовою штаб-квартирою в м. Трахтемирові.

Період із 1585 р. (початок «великих морських походів» у запорожців) до 1648 р. означається, в залежності від політичних обставин, або збільшенням числа Городових полків (де фігурують також Київський, Брацлавський, Вінницький і т. д.), або постійною редукцією до шістьох вищезгаданих полків.

(Акти: 1590, 1594, 1607, 1620, 1638 років).

Але нас більше цікавить період із 1648 р. по 1655 р., коли під проводом великого гетьмана Україна виставляє 34 (36) Городових полків.

*
*   *   *

Реєстр «Городового Війська» від 1648 року виглядав так:

1. Київський полк	18. Овруцький полк
2. Переяславський "	19. Миргородський "
3. Черкаський "	20. Прилуцький "
4. Чигиринський "	21. Ніженський "
5. Канівський "	22. Лубенський "
6. Корсунський "	23. Стародубський "
7. Білоцерківський "	24. Гадяцький "
8. Уманський "	25. Зіньківський "
9. Паволоцький "	26. Могилівський "
10. Брацлавський "	27. Кальницький "
11. Чернігівський "	28. Остерський "
12. Полтавський "	29. Ірклівський "
13. Кам'янецький "	30. Животівський "
14. Вінницький "	31. Сосницький "
15. Лисянський "	32. Тарговицький "
16. Туровський "	33. Вишовський "
17. Кропив'янський "	34. Іщенський "

З цього реєстру бачимо, що в українській визвольній боротьбі 1648 року брала участь уся українська земля, репрезентована 34 (36) полками. Але хутко відгули великі бої, й гетьман Богдан творить, на відносини тогочасні, так би мовити, регулярну українську збройну силу із 15 городових полків.

Реєстр тих полків із їхніми полковниками від 8-го травня 1650 р. виглядав так:

1. Київський полк — полковник Антон Жданович
2. Переяславський полк — полковник Федько Лобода
3. Черкаський полк — полковник Іван Ворощенко
4. Чигиринський полк — полковник Федір Якубовський
5. Канівський полк — полковник Семен Новицький
6. Корсунський полк — полковник Лук'ян Мозиря
7. Уманський полк — полковник Йосип Глух
8. Брацлавський полк — полковник Данило Нечай
9. Чернігівський полк — полковник Мартин Небаба
10. Полтавський полк — полковник Мартин Пушкаренко
11. Миргородський полк — полковник Максим Гладкий
12. Ніженський полк — полковник Прокіп Шумейко
13. Кальницький полк — полковник Іван Федоренко
14. Кропив'янський полк — полковник Филон Джеджалій (1631 р. отримав Сердюцький полк)
15. Остерський полк — полковник Тиміш Носач.

У цьому реєстрі ми не бачимо деяких західних полків, наприклад, Кам'янецького і т. д. Це, очевидно, пояснювалося політичними мотивами, але це також не значить, що ці полки перестали існувати. Щодо інших, менших полків, то такі полки було згорнено в сотні відповідних полків, наприклад Ірклівський у сотню Переяславського полку і т. д.

Цікаво також підкреслити стратегічні збірні пункти Української Армії:

На правому березі: м. Ставище, на лівому — Білі-Межі (між Борзною та Конотопом). До цього часу відноситься також організація першого у світі генерального штабу, коло «бунчужих товаришів» при гетьмані, як також упорядкування української «Арматі». У нас, між іншим, склалася чомусь уява, що українські козаки були завжди кіннотниками; це було не так, — сила городових полків полягала в піхоті, полки мали по декілька кінних сотень, які в разі потреби і зводилися у великі кінні формуції: корпуси, загони. Кінноту виставляли головним чином сердюки, запорожці, татари.

Історія української (об'єднаної) кінноти дає нам два величаві, світової слави, приклади:

- I. Рейд кінного корпусу полковника Морозовського (Морозенка): Тернопіль, Коломия, Варшава.
- II. Марш кінної групи полковника Кричевського: Збараж — Львів.

Починаються сумні роки руїни, коли Україну розірвано по Дніпру на дві частини; число українських полків збільшується, і в залежності від різних обставин хитається від 21-го до 25-ти.

В 1674 р. Правобережжя має 12 полків:

1. Київський	7. Брацлавський
2. Черкаський	8. Уманський
3. Чигиринський	9. Кальницький
4. Канівський	10. Паволоцький
5. Корсунський	11. Тарговицький
6. Білоцерківський	12. Могилів-Подільський

Гетьманщина має 9 полків:

1. Переяславський	6. Прилуцький
2. Чернігівський	7. Гадяцький
3. Стародубський	8. Лубенський
4. Полтавський	9. Миргородський
5. Ніженський	

В цей період число полків дуже часто з різних причин міняється так: 30-го січня 1667 року Сосницький полк вливається до Чернігівського, Зіньківський — до Полтавського, Ірклівський — знову до Переяславського, після татарської навали 1678 року Канівський полк — також до Переяславського. 1679 року Корсунський та Черкаський полки зовсім переходять на лівий берег. 1680 року маємо знову полки: Сосницький, Овруцький, Зіньківський, Ірклівський.

Страшна велика руїна дійшла, як відомо, до того, що зникли не тільки правобережні полки, але зникли великі старі міста, руїни поросли травою, і там гніздилися гади та дикі звірі. Деякий час під полковником Палієм трималися ще Білоцерківський та Вінницький полки, але згодом і вони зникають. Правобережна Україна перетворюється в дикий степ.

У період від 1700 до 1784 року існує лише десять лівобережних полків; цим полкам судилося пережити сумну долю гетьмана Мазепи та невдовгий ефемерний блиск гетьманства Кирила Розумовського. Реєстр цих полків, що вбрали в себе полки правобережні, виглядав так:

I. Київський	VI. Ніженський
II. Переяславський	VII. Прилуцький
III. Чернігівський	VIII. Гадяцький
IV. Полтавський	IX. Лубенський
V. Стародубський	X. Миргородський

Ці десять полків і проходять по всіх актах реєстру російської армії (восшествія на престол), яко «Иррегулярные Малороссийские полки» аж до року 1775, коли наказом від 24-го жовтня 1775 року та 2-го квітня 1783 року вони були переформовані в регулярні полки «Малороссийской Легкой Кавалерии».

Наказом від 9-го лютого 1784 року ці десять українських полків знову були переформовані та частинно переіменовані в «Тяжелую Кавалерию Карабинеров» і знову в так звану «Малороссийскую Конницу».

Кавалерійські карабінерські полки

1. Київський	6. Лубенський
2. Переяславський	7. Сіверський
3. Чернігівський	8. Софійський
4. Стародубський	9. Глухівський
5. Ніженський	10. Тверський (!)

З цього року починаються ще більші страждання українських полків. Щодо формувань та переформовань, то період Катерини II та Павла I-го мало чим різнився від наших часів у 1917-1919 році, тож аби простежити дальшу долю наших окремих полків, потрібні спеціальні студії, які вимагають відповідного часу, тут же ми хочемо навести лише кілька прикладів:

Наказом 9-го липня 1789 року Переяславський та Лубенський полки переформовані в Переяславський Єгерський полк, Тверський та Софійський — у Тверський Єгерський полк. Із шістьох ескадронів карабінерських полків та полку Київського сформований Київський Єгерський полк і т. д.

З усіх старих українських полків тільки Стародубському та молодому Глухівському полкові судила доля дійти в чистому вигляді до наших часів, до року 1917. Ці два кінні полки символічно й донесли до нас од віків славу історію українських городових полків.

Історію цих двох полків (вже російської служби) можна простежити у відповідних полкових виданнях, яко:

- 6-ий Глухівський Гусарський полк, та
12-ий Стародубський Гусарський полк — (до 1907 року Драгунські полки).

Історія Українського Стародубського полку виглядає так:

Сформований у 1640 році, брав участь в українських визвольних війнах із 1648 по 1711 рік; до 1784 року числиться українським полком; з 1784 року яко кінний полк російської армії і аж до року 1917; з року 1917 кінний полк Української Армії.

II. СЕРДЮЧКІ ПОЛКИ

У час розквіту української збройної сили за часів Козаччини великий гетьман Богдан Охорони столиці української Чигирини та власного конвою сформував кілька «охочих сотень», які потім і звів у так звані «Сердюцькі» полки. Дуже можливо, що ця назва й походить від прізвища славного полковника Серденя, але, на жаль, усе це ще не усталено. Ці «охочекомонні» сотні складалися з добірних козаків, чужоземців (німців) та донців; переважно це були кінні частини. Одна зі знаменитих «охочих сотень» того часу мала назву «Славетна Донська Сотня». В реєстрі від 8-го травня 1650 року, крім 15 реєстрових полків, значилися та-

кож: Охочеконні та Сердюцькі полки. Різниця між ними полягала в тому, що перші були піші, сердюки — кінні полки. Згідно з реєстром, сила цих полків не мала перевищувати 10,000.

Як приклад першої бойової служби наведемо: в поході 1651 р. гетьман Богдан послав полковника Дзеджалія з одним Сердюцьким полком відбити м. Кам'янець. По Гадяцькій умові гетьман Виговський мав 30,000 реєстрового війська, а також 10,000 сердюків. У часі руїни, при облозі м. Ставища, це місто оборонили три сердюцькі полки й лишили нам приклад подивугідного героїзму, що обійшов усю тогочасну закордонну пресу. В цей час, на Лівобережній Україні, Брюховецький мав 10 городових полків та 5 сердюцьких.

Реєстр із 1663 року виглядає так:

Правобережжя:

1. Сердюцький полк — полковник Дачко.
2. Сердюцький полк — полковник Буланій.
3. Сердюцький полк — полковник Дейнека.

Лівобережжя:

1. Сердюцький кінний полк — полковник Мартинів.
2. Сердюцький піший полк — полковник Бакш.
3. Сердюцький піший полк — полк. Годуненко.
4. Сердюцький піший полк — полк. Чернець.
5. Сердюцький піший полк — полк. Серденя II-й.

Три правобережні сердюцькі полки під командою полковника Дачка полягли в жорстоких боях при обороні м. Ставищ майже до останнього чоловіка; лишалося, таким чином, тільки п'ять лівобережних Сердюцьких полків.

В 1668 році гетьман Многогрішний вирішив перейти до регулярного війська, на зразок західноєвропейських армій. Сердюцькі полки переформовуються в «Компанійські полки». Заводиться уніформа та нові ранги:

Полковник, Капітан, Лейтенант, Корпорал.

Реєстр Компанійських полків у 1668 році виглядав так:

- 1-й Компанійський кінний полк — полковник Верло.
- 2-й Компанійський кінний полк — полковник Кіяшко.
- 3-й Компанійський піший полк — полковник Новицький.
- 4-й Компанійський піший полк — ?
- 5-й Компанійський піший полк — ?

У 1677 році заходять нові зміни. При кожному Городовому полку формується по одній регулярній «Компанії», а три Компанійські полки знову переформовуються в Сердюцькі полки. Реєстр їх у році 1677 такий:

- 1-й Сердюцький кінний полк — полковник Павловський.
- 2-й Сердюцький піший полк — полковник Василенко.
- 3-й Сердюцький піший полк — полк. Рубан.
- 1-й Компанійський кінний полк — полковник Новицький.
- 2-й Компанійський піший полк — полковник Жураківський.

3-й Компанійський піший полк — полковник Язиків.

Сердюцькі та Компанійські полки не мали сталої дислокації, а квартирували або у столиці України, або по інших містах. Так, Компанійський кінний полк полковника Новицького в 1677 році стояв у Чернігові та Стародубі, в 1693 році — в м. Лубнях. У 1687 році, під час вибору гетьмана Мазепи, в реєстрі Української Армії лишалося три Сердюцькі та три Компанійські полки.

1-й Компанійський кінний полк — полковник Новицький.

2-й Компанійський піший полк — полковник Яворський.

3-й Компанійський піший полк — полковник Кожухівський.

1-й Сердюцький кінний полк — полковник Павловський.

2-й Сердюцький піший полк — полковник Гарасимів.

3-й Сердюцький піший полк — полковник Іванин.

Реєстр із року 1690:

1-й Компанійський кінний полк — полковник Новицький.

2-й Компанійський піший полк — полковник Яворський.

3-й Компанійський піший полк — полковник Кожухівський.

1-й Сердюцький кінний полк — полковник Пашковський.

2-й Сердюцький кінний полк — полковник Козьмович.

3-й Сердюцький піший полк — полковник Андріяш.

У 1708 році три Сердюцькі полки під командою славного сердюцького полковника Чечеля боронили столицю України Батурина, де й полягли як герої до останнього чоловіка під час московського штурму. Як бачимо, це вже другий приклад (Ставище, Батурин) славної бойової служби Сердюцьких полків. У двох боях полягло разом шість Сердюцьких полків. Та невелика частина сердюків, які під час батуринської драми були у відпустці або в конвою гетьмана, пізніше була зведена в один полк «фузилірів» і стала при гетьманові Скоропадському якою залогом м. Глухова — новою столицею України.

Три «Компанійські полки», що під цей час постоювали по різних містах України, лишилися й далі та пережили ще недовгий блиск під час гетьмана Розумовського. Слово «сердук» було прокляте москвинами та назавжди викреслене з реєстру українського війська. Переформовані пізніше в «Кінні полки» ці три «Компанійські полки» існували до 1775 року, коли наказом від 24-го жовтня були переіменовані в:

- 1-й Chevauxleger-Regiment
- 2-й Chevauxleger-Regiment
- 3-й Chevauxleger-Regiment

Зведені пізніше в один полк, Компанійські полки (Chevauxlegers-Regiments) донесли свою історію та історію Сердючких полків і до наших часів, до 1917 року, яко »9-й Київський Гусарський полк«.

Історію цього полку російської служби й можна простежити у відповідному полковому виданні.

Український Chevauleger (1), Karabiner сурмач (2) і Karabiner унтерофіцер (3) з років 1786-1796.
(Зі збірки: Prof. Richard Knötel, — Uniformen Kunde, том VII).

III. СЛОБІДСЬКІ ПОЛКИ

Причини політичного характеру рано примусли козаків Правобережної України лишати старі рідні місця та шукати нових осад у далеких степах Лівобережжя. Перші осаді »черкаських« (українських) козаків на Слобожанщині сягають 1638 року, коли гетьман Яцько Острянин із 800 козаками оселився в околицях укріплення Чугуєва. Період од 1640 до 1651 року означається п'ятьма великими переселеннями; це були, головним чином, ті козаки та полки, які не ввійшли до реєстрів:

I-е. У 1640 році на Слобідську Україну рушило 10 000 козаків Черкаського полку, які й заснували »Черкаську Слободу«.

II-е. Між 1645-1647 роками із Правобережжя виходять 2 000 козаків, які оселяються на місці сучасного Ізюму та будують фортецю »Північний Донець«.

III-е. У 1650 році рушають козаки з Київського, Білоцерківського й Переяславського полків та засновують »Рибальський Слобідський полк«.

IV-е. На початку 1651 року нове мандрування козаків на »Ізюмську« та засновання »Ізюмського Слобідського полку«.

V-е. У кінці 1651 року — на Булавинській Землі та засновання двох полків: »Сумського Слобідського полку« й »Ахтирського Слобідського полку«.

У цей час заходять деякі зміни в розселенні, внаслідок чого в 1652 році засновується »Острозький Слобідський полк«, а в році 1653 — »Харківський Слобідський полк«.

Таким чином реєстр Слобідських полків мав би виглядати так:

Рік засновання

1-й Ізюмський Слобідський полк	— 1651
2-й Сумський Слобідський полк	— 1651
3-й Ахтирський Слобідський полк	— 1651
4-й Острозький Слобідський полк	— 1652
5-й Харківський Слобідський полк	— 1653

Як видно з реєстру, »Рибинський Слобідський полк«, внаслідок змін у розселенні, перестав існувати. Під час турецької війни, у 1679 р., ці п'ять Слобідських полків виставили силу в 16 000 чоловіка. Реєстр їх із того року виглядає так:

- 1-й Ізюмський Слобідський полк — ?
- 2-й Сумський Слобідський полк — полковник Гарасим Кондратів.
- 3-й Ахтирський Слобідський полк — полковник Іван Перехрестів.
- 4-й Острозький Слобідський полк — полковник Федір Сербин.
- 5-й Харківський Слобідський полк — полковник Грицько Донець.

У час війни 1709 року Слобідські полки виставляють уже силу в 23 497 чоловіка.

10-го квітня 1735 року, згідно з наказом Мюнха, що відчував недостачу в москвинів легкої кавалерії при кожному Слобідському полкові була сформована регулярна кінна сотня із 100 чоловік, при чому полки перейшли до так званого устрою »поселенських полків«, що по першому наказу мали виставляти:

1-й Ізюмський кінний полк	800 чоловік
2-й Сумський кінний полк	800 "
3-й Ахтирський кінний полк	800 "
4-й Острозький кінний полк	800 "
5-й Харківський кінний полк	1 000 "

Разом 4 200 чоловік

Український гусар.

Згідно з наказом 1762 року, Слобідські полки ввійшли до складу «Української Дивізії» (поділ територіяльний, не тактичний); пізніше наказом від 3-го березня 1765 року переіменовані з козацьких — у Гусарські полки, залишаючись на засаді поселення. Кожен полк мав по 6 ескадронів, 1034 чоловік і 913 коней.

Наказом від 1784 року назва «гусари» була викреслена з реєстрів російської армії, і Слобідські Гусарські полки були переіменовані в «Полки Легкої Конниці» та зведені в так звану «Украинскую Конницу».

Наказом із 1882 року Слобідські легкі кінні полки переформовано в «Драгунські полки», а в 1907 році знов у «Гусарські полки» (Харківський іще з 1882 року — на Уланський полк).

Історію Слобідських полків російської служби можна простежити в полкових виданнях, зміст яких коротенько виглядає так:

36-й Ахтирський Гусарський полк — сформований як козацький у 1651 р., переформований у Гусарський у 1765 р., в Драгунський — в 1882 р., в Гусарський — в 1907 р. Бойові відзначення: Юр'євський штандар за війну 1751-1781 рр. та за кампанію 1814 р.; срібні труби за 1812 р.; Юр'євські труби за 1828-1829 рр.; знаки на шаблях «За отличие 14-го августа 1813 р.» та «петлицы за военное отличие» у війну 1877-1878 рр.

Як бачимо, Слобідські полки дійшли до наших часів, схоронивши цілковито свою історичну пересмність. Багато поколінь українського народу зв'язало частину свого життя й навіть віддало його, за час московської служби в цих славних Слобідських полках.

IV. ЧУГУЇВСЬКІ ПОЛКИ

Як згадувалося в попередньому розділі, гетьман Яцько Острянин із 800 козаками в 1638 р. оселився в околицях укріплень Чугуєва. В ті часи Чугуїв був далеко висунутим у степи московським форпостом. Склад населення Чугуєва та його околиць був надто різноманітний: у той час переважали москалі, були там донці, калмики, але були й українці. Із приходом туди 800 козаків відношення для українців вирівнюється, і з часом, коли Чугуїв оточили Слобідські полки — чужий елемент скоро асимілювався, й населення Чугуєва стало мало чим різнитися від інших слобідських міст. При розподілі Слобідської України на полки, чугуївці склали самостійну групу «Чугуївських козаків». У 1689 р. Чугуївські козаки творять «Чугуївський Козацький Корпус» і в реєстрах російської армії дальших років значаться як «ірегулярні» частини. З актів видно, що в різні часи, в залежності від потреби, чугуївські козаки виставляли від 2 до 3 ірегулярних козацьких полків.

Так було до 1749 р., коли при Єлисаветі Петрівні наказано було сформувати один «Регулярний Козацький Кінний полк»; так він і значиться в реєстрі 1762 р. поруч із ірегулярними

рештками «Чугуївських козаків». 7-го травня 1776 р. з Чугуївських козаків була виділена «Escorte-Comando», яко власний конвой цариді. Наказом 1808 р. «Чугуївський Козацький полк» переформований у «Чугуївський Уланський полк», а місто Чугуїв призначене яко «ссылное мѣсто Слободских козаків».

У 1843 р. цар Микола I розгнівався на іррегулярних Чугуївських козаків і два їхні іррегулярні полки з родинами переселив на Кавказ, поселивши на їхньому місці «Кірасирський полк» (теж із українців, із колишнього Катеринославського Гусарського полку). В 1882 р. Чугуївський Уланський полк переформований у Драгунський. В 1907 р. знову — в Уланський. До 1917 р. полк значився в реестрах російської армії як 32-й Чугуївський Уланський Її Імператорської Величності Марії Федорівни полк.

Бойові відзначення: Юр'євський штандар за Турецьку війну 1877-1878 рр. та 17 срібних труб за війну 1813 р.

Історія цього полку, в загальному, мало чим відрізняється від Слобідських полків.

V. УКРАЇНСЬКИЙ ЛЯНДМІЛІЦІЙНИЙ* КОРПУС

У часі заселення правобережними козаками Слобідської України утворюється так звана «українська лінія»; її завданням було прикрити кордони поселень від татарських грабунків. Наказом від 2-го лютого 1713 р. «українська лінія» була відсунута далі на південь і зайняла простір від Дніпра до Дону. В прикритті військовим кордоном смугу зараз же потяглися переселенці, головний контингент яких склали козаки Правобережжя, ті самі, що під час руїни, перейшовши на лівий берег, не хотіли, з різних причин, остаточно оселитися на Гетьманщині. Ще не встигли козаки добре осісти на нових землях, як наказом 1723 р. велено було зібрати в них рекрутів та сформувати два регулярні та два іррегулярні піші полки, які й були зведені в так звані «Український Ляндміліційний Корпус». У реєстрі з 1726 р. в Українському Ляндміліційному Корпусі значилося шість пішых полків, по 10 сотень у кожному, разом 9 150 чоловік.

- 1-й Український Ляндміліційний піший полк — полковник Карамзин.
- 2-й Український Ляндміліційний піший полк — полковник Львів.
- 3-й Український Ляндміліційний піший полк — полковник Китич.
- 4-й Український Ляндміліційний піший полк — полковник Іваненко.
- 5-й Український Ляндміліційний піший полк — полковник Думин.
- 6-й Український Ляндміліційний піший полк — полковник Бунин.

Наказом 17-го серпня 1730 р. з «добірних козаків» Українського Ляндміліційного Корпусу сформований був «Ізмайлівський Гвардійський полк». У цьому році в реєстрі значилося вже 10 полків в Українському Ляндміліційному Корпусі, з них 4 регулярні і 6 іррегулярних пішых полків. Наказом цариді Ганни Іванівни в тому ж році корпус був збільшений та переформований у 16 регулярних полків «Легкої Кавалерії» та 4 іррегулярні піші полки.

Реєстр їх такий:

- 1-й Єлецький Регулярний кінний полк
- 2-й Сівський Регулярний кінний полк
- 3-й Орловський Регулярний кінний полк
- 4-й Брянський Регулярний кінний полк
- 5-й Козловський Регулярний кінний полк
- 6-й Воронізький Регулярний кінний полк
- 7-й Тамбовський Регулярний кінний полк
- 8-й Лівенський Регулярний кінний полк
- 9-й Рильський Регулярний кінний полк
- 10-й Путивельський Регулярний кінний полк
- 11-й Курський Регулярний кінний полк
- 12-й Старо-Оскольський Регуляр. кінний полк
- 13-й Білгородський Регулярний кінний полк
- 14-й Валувський Регулярний кінний полк
- 15-й Ефремовський Регулярний кінний полк
- 16-й Ново-Оскольський Регулярний кінний полк та чотири піші іррегулярні полки:

- 1-й Борисоглібський піший Іррегулярний полк
- 2-й Слобідський піший Іррегулярний полк
- 3-й Рязький піший Іррегулярний полк
- 4-й Білевський піший Іррегулярний полк

Наразі запам'ятаємо підкреслені полки.

Від 1733 до 1742 року Мюнїх будував «українську лінію» у великому масштабі. Лінія між Дніпром та Доном мала 800 верст; через кожні 10 верст будувалися форти, які лучив великий вал. Від Павлограду до Слов'янську ще й в останні роки можна було бачити руїни «української лінії». «Тисячі українських* селян та козаків робили над усією лінією та роками несли страшний тягар» (v. Stein). Як тільки закінчувалося будівництво частини укріплень, зараз же там оселялися Українські Ляндміліційні полки зі своїми родинами. На місцях тих фортів зараз стоять багаті міста та слободи. Але будівництво лінії відбувалося надто поволі; це була дійсно єгипетська робота. Мюнїх устиг поселити лише 9 полків.

Утримання корпусу вимагало річно 290,832 карбованців, які збиралися зі селян Полтавської та Слобідської губерній; селяни платили по 1 карбованцю 10 копійок із душі, чим наважили на українських* селян іще більший тягар» (v. Stein). Наказом 1736 р. чотири іррегулярні піші полки переформовано було також у регулярні кінні полки по 1 135 чоловік у полку. Разом корпус мав 22 731 чоловік. У реєстрі з 1740 р. значиться 20 кінних полків Українського Ляндміліційного Корпусу з поданими

*) Лянд — країна.

*) В тексті значиться — малоруских.

вище назвами. Наказом від 1761 р. лишалося на місцях 9 поселених полків, а решту 11 полків наказано відпустити додому зі зброєю та офіцерами; ці полки мали з'явитися на першу вимогу. Раз у рік ці 11 полків збиралися на тиждень на вправи.

“Die Truppen, welche diese 11 Regimenter formierten, in ihrer Organisation eine auffallende Aehnlichkeit mit den alten Ukrainischen Truppen aus der Zeit vor Peter dem Grossen von denen sie sich hauptsächlich nur dadurch unterschieden, dass sie die 9 angesiedelten Regimenter in Mannschaft und Pferden Complet zu erhalten hatten, was wieder on diese neuere Kosakenformation erinnert**. (v. Stein, сторінка 117).

Дійсно козаки Українського Ляндміліційного Корпусу нічим не різнилися від старих Городових полків, бо це були фактично ті ж самі Городові полки. Вигнані із Правобережжя, вони на нових землях утворили ту ж саму національну організацію, яка нагадувала їм прекрасне минуле. Але цим полкам третьої України судилося поділити ту ж саму долю, що спіткала Городові, Сердюцькі і Слобідські полки.

Наказом 1762 р. Українські Ляндміліційні полки дістали уніформу з основною білою барвою мундирів. Другим наказом, того ж року, від 15-го грудня ці 20 кінних полків були переформовані та зведені: в 10 польових піших полків (по 2 батальйони) та один кінний полк — і разом із Слобідськими та Чугуївськими полками утворили «Українську Дивізію» (територіальну частину).

Реєстр цих полків:

1-й Єлецький	піший полк
2-й Сівський	" "
3-й Рязький	" "
4-й Білевський	" "
5-й Орловський	" "
6-й Брянський	" "
7-й Козловський	" "
8-й Старо-Оскольський	" "
9-й Тамбовський	" "
10-й Курський	" "

та Борисоглібський Кінний Ляндміліційний полк із 10 сотень.

Ці полки отримали квартири по українських містах; їх вживалося до охоронної служби на лінії, куди виходили по черзі. Довший час ці полки затримували назву «Українські Лянд-

міліційні полки». З цих одинадцяти полків, не перериваючи історії, до 1917 року дійшли:

1-й Єлецький	піший полк
2-й Сівський	" "
3-й Рязький	" "
4-й Білевський	" "

та Борисоглібський Гусарський полк, переіменований потім у Білгородський Гусарський полк.

Кожному з нас відомі полки російської 9-ї пішої дивізії, яко 33-й Єлецький полк та 34-й Сівський полк і т. д.

Були це наші полки, чи російські? Очевидно наші; й це вони здобули нам те, що так чи інакше Україна мусіла б здобувати. Ці полки лишалися весь час на Україні, і з ними наш нарід зв'язав багато споминів. Нам треба б вияснити назви тих слобід чи міст, що збудовані були цими полками й, затримавши їхню історію, переіменувати їх назвами тих міст чи слобід.

VI. УКРАЇНСЬКІ РЕГУЛЯРНІ ПОЛКИ РОСІЙСЬКОЇ ФОРМАЦІЇ

На українській землі, з українців чи з поселених на нашій землі чужинців, що через століття злилися з нашим народом, на українські засоби Росія формувала військові частини. На жаль, у цій коротенькій праці ми не маємо змоги назвати всі ті частини, бо це вимагає окремих широких студій та часу; тут лише, як приклад, подамо такі полки:

1. Павлоградський кінний полк (сформований 1784 р. з Катеринославського та Дніпровського пікінерських полків).
2. Єлисаветградський кінний полк (сформований 1784 р. з Херсонського та Єлисаветградського пікінерських полків).
3. Маріопольський кінний полк (сформ. 1784 р. з Полтавського та Лутанського пікінерських полків).
4. Олександрійський полк (сформ. 1784 р. з Мажедонського та Далматського Гусарських полків).
5. Костянтиноградський кінний полк (сформ. 1784 р. з Іллірійського та Волоського Гусарських полків).
6. Ольвіопільський кінний полк (сформ. 1784 р. із Сербського та Болгарського Гусарських полків).
7. Херсонський кінний полк (сформ. 1784 р. з Угорського та Молдавського Гусарських полків).
8. Таврійський кінний полк (сформ. 1784 р. із Слов'янського Гусарського полку).
9. Полтавський кінний полк (сформ. 1784 р. з Полтавського та Малоруського козацьких полків).

Усі ці полки в році 1784 складали так звану «Катеринославську Кінноту». Одні з цих полків із бігом часу зникли, а деякі дійшли й до наших часів.

По етапу 10-го квітня 1786 р. російська кавалерія складалася з 16 кінних легких полків, із котрих сім належали до «Украинской Конни-

**) Війська, що творили ці 11 полків, у своїй організації мали подивляючу подібність до українських військ з-перед Петра Великого, від котрих вони різнилися тепер головню тим, що мали у сталому комплекті утримувати людьми та кіньми 9 поселенських полків; це знову нагадувало їм про нову козацьку формацію.

цы» і дев'ять до «Катеринославської Кінноти». До цього додавалося ще 10 полків тяжкої кавалерії, так званої «Малоросійської Кінноти», та 20 полків кінних «Українського Ляндміліційного Корпусу».

Із цього бачимо, що російську кавалерію тих часів складали майже самі українці. Як знаємо, стан цей лишився й до самих останніх часів.

VII. ЗАПОРІЗЬКЕ ВІЙСЬКО

Ми не вважаємо за потрібне давати історичний огляд Запорізького Війська з тієї простої причини, що це зроблено вже давно нашими істориками в майже закінченому вигляді. Всім нам прекрасно відомо, що було та що сталося з цим військом. В широкій українській суспільності часто має місце той погляд, ніби Запоріжжя було П'ємонтою ідеї української державности; цього погляду ми, на жаль, не поділяємо, але це не значить, що ми відкидаємо ту історичну роллю, яку відіграло Запоріжжя в українській визвольній боротьбі. Безперечно, того високого (можливо, часами, хибного) почуття ідеї державности, яким перейняті були Сердюцькі та Городові полки, запорожцям бракувало, бо дуже часто в них на першому плані стояли власні інтереси. Запоріжжя не було складовою частиною Української Державної Армії, це був оригінальний військовий орден, який складав лише частину української збройної сили. Егоїзм та оригінальні традиції запорожців не дали їм змоги відіграти тієї ролі, яку відіграли для німецької державности подібні ж лицарські ордени. Сучасні духовні нащадки запорожців часто й тепер мають переважно власні інтереси.

VIII. КОЗАЦЬКІ ВІЙСЬКА

Цей розділ власне виходить із рампів нашої теми й має скорше історичний інтерес. Ми знаємо,

що в час розгрому української державности, нашим прадідам довелося емігрувати за межі України. Так, із часом повстало Кубанське Військо, але нам відомі приклади еміграції ще раніших часів. У 1637 р. 6 000 українських козаків вирішили помандрувати в Персію, але на теренах донських козаків, за їхньою намовою, вв'язалися в Озівську аферу. Озів українські козаки взяли й тримали аж до року 1643. Пізніше вони так уже й залишилися в донців. Інші перекази оповідають, що серед терських козаків так само не бракує українців, які заклали фортецю «Святий Хрест». Подібне знаємо про уральських, забайкальських та амурських козаків, але все це, як говорилося вище, має для нас лише історичний інтерес.

Висновки

Сумуючи все вище згадане, бачимо, що в реєстрі російської армії до року 1917 історія залишила нам такі українські полки:

12-й Стародубський	Драгунський полк
6-й Глухівський	" "
9-й Київський	Гусарський полк
11-й Ізюмський	" "
1-й Сумський	" "
12-й Ахтирський	" "
4-й Харківський	Уланський полк
11-й Чугуївський	" "
12-й Білгородський	" "
33-й Єлецький	піший полк
34-й Сівський	" "
70-й Рязький	" "
71-й Білевський	" "

Цим 13-ом полкам доля судила не перервати своєї історії і тим самим, якби символічно, донести до нас традиції та славу старої української збройної сили. Інші полки мають для нас уже менше значення.

(«За Державність», зб. 2. Каліш, 1920 р.)

Андрій Гарасевич

К И Ї В

(Сонет)

Ударами здригнеться далечинь,
Загравими покриється багрово.
Проти мечів підіймуться мечі
І порохом руїн закуриш знову.

Крізь дим пожеж, харчання і кличі
Потвори танків у вогні і крові,
З дітьми зарізаними на плечі
Знов тіні Гонтіві й Залізнякові.

І поховать... Спомин припаде
Страшні могили, наче древній порох,
І встане сонце дуже й молоде.

Над вежами Софійського собору,
На ліс, на степ, на гори і пороги —
Заграють дзвони пісню перемоги.

ПЕРША СТАРШИНСЬКА ШКОЛА УПА

(Спомин)

(У 30-ліття постанови УПА)

Пам'яті організаторів, старшин та інструкторів I-ої старшинської школи, які впали на полі слави в боях за волю України — сл. п. майора Яструба, котрий після смерті був відзначений, як перший старшина УПА, Золотим Хрестом Бойової Заслуги I-ої класи; сл. п. сотника Вадима, військового інспектора КВШ УПА — Захід; сл. п. сотників Лісового і Степового, визначних військових теоретиків; поручника Коника, командира I-ої сотні школи; Ткачука, ад'ютанта командира школи; Сергія і Чмелика, інструкторів школи та капеляна о. д-ра Рафаїла, духовника школи — цей спомин присвячую.

Недавно мені потрапило до рук число англійського часопису «Таймс» із дня 10. 5. 1946 року, в якому був поміщений цікавий допис його кореспондента про бої УПА в Карпатах. Автор допису старається відповісти на питання — хто такі бійці УПА й за що вони змагаються. Схиляючись до погляду, що вони радше «справжні демократи», а не «фашисти», якими хотіла б їх бачити ворожа пропаганда, автор описує УПА так: «Їхній командир, хто б він не був, є добрим вояком. Його відділи не лише добре вишколені, але також виявляють здисципліновану поставу по відношенні до словацького й українського населення та не переводять насильних реквізицій. Зодягнені вони в мундири кольору хаки, а на шапках носять традиційний український тризуб».

Признаюся, що цей опис найповажнішого англійського часопису мене сильно зворушив, а одночасно викликав спомини про такі знайомі картини з побуту УПА, зокрема її I-ої старшинської школи, котрі доводилося мені спостерігати тоді, коли наша «лісова армія» вже вступала у другий рік свого існування. Всупереч намаганням ворогів, усупереч міркуванням різних псевдомудреців і лжепророків, УПА існувала, боролася та складала жертви в ім'я найвищого добра українського народу.

Немає нічого дивного в тому, що, читаючи про добрих вояків і їхню здисциplinовану поставу, в оцінці стриманого англійця, я потонув у спогадах про пер-

шу старшинську школу УПА. Не один із громадян, який у краю не хотів і чути про УПА, тому що вона вела протинімецьку роботу, а сьогодні, на чужині, не довіряє «казкам баронів з УГВР», може, й не повірить, що така «інституція» існувала. Але це її головна заслуга, що ще нині об'єктивні чужинецькі чинники роблять позитивні висновки про вишкіл і дисципліну наших повстанців. Не може бути сумніву, що старшинський та інструкторський особові склади школи зуміли, в умовах підпілля, вишколити тисячі українських юнаків на свідомих свого завдання старшин української революційної армії. Це була важка, жертвна й повна посвяти праця, але вона видала прекрасні овочі. Українська революція одержала нові й надійні провідницькі кадри, які очолюють тепер чин у краю. Їхні виховники не жалували для тієї мети своєї праці, вони навіть нехтували власним життям. Багато їх, із незабутнім капеляном о. д-ром Рафаїлом на чолі, відійшло від нас, склавши свої буйні голови в боротьбі з підступним ворогом. Тепер вони на звіті у Всевишнього вимолюють благословення для розпочатого ними діла, а мій спомин хай буде грудкою на їхні невідомі могили...

Автор цього спогаду не був ніколи членом ОУН, не мав псевда, не ходив на стрічі й не робив атентатів. Більше того, — він не може сказати про себе, що був молодиком. В умовах I-ої світової війни доводилося йому кінчати старшинську школу, а в роках Визвольних Змагань —

міряти широкі поля і степи рідної України. І як одному з нечисленних старшин колишньої української армії, йому доводилося брати невеличку участь у відношенні української збройної сили — не тієї, в рядах «найкращої» армії світу, але цієї, яку мої колишні друзі дуже часто називали «лісовою потворою»... Про життя тієї «лісової потвори» саме хочу звітувати вам, панове старшини!

Вона народилася на початку 1943 року з мук і болю українського народу під німецькою окупацією. Цілий попередній рік ішла невпинна підготовча праця, що знайшла своє повне оформлення тоді, коли на новітню Поліську Січ прибули старшини й підстаршини Українського Легіону, який із відомих причин відмовився служити німцям. «Дезертирство» волинської української поліції «в ліс» помітно збільшило її кадри, тисячі українських підпільників підсилили її ряди, і вже у квітні 1943 року вона являла собою велику силу, яка витримала скажений удар німців і перейшла до контрорфензиву. У другій половині того ж самого року УПА стала панівною силою на Волині й Поліссі, а її відділи відбували далекі рейди по Правобережній Україні, обмежуючи владу німецьких окупантів до великих міст й опірних пунктів. Саме в тому часі я й познайомився з цією новітньою Хмельниччиною, з цим великим усенароднім рухом, який, безумовно, мусів робити велике враження на кожного об'єктивного українця.

Я жив із сім'єю у Львові, працюючи в одній з українських установ. Котрогось дня з'явився в мене сотник С. і після короткої розмови про актуальне тоді формування дивізії «Галичина» запропонував мені співпрацю з Головним Штабом УПА в галузі розрібки деяких теоретичних військових проблем. Пам'ятаю, що сотник С. мав зі собою список майже сотрока тем, які треба було опрацювати, й нарікав на те, що дуже мала кількість колишніх українських старшин виявляє бажання заангажуватися до тієї праці. Одні відмовляються навантаженням іншими обов'язками, інші — просто негативним підходом до УПА. Тим часом теми були такі, що могли згодом пригоди-

тися кожній українській збройній силі, не зважаючи на її «партійне» походження, а їх опрацювання було б, без сумніву, поважним вкладом у теоретичну військову українську думку. Пригадую, що мене особливо зацікавила тема про військову топографію міста Львова, тобто про перегляд важливих із мілітарної точки зору об'єктів у Львові, розміщення стратегічних пунктів, планування їх обсади, перегляд правдоподібних точок опору противника й розробка засобів їх ліквідації.

Прибулий гість заявив мені, що у випадку моєї згоди опрацювати цю тему, я одержу кількадесят папок матеріалів, серед яких знаходитимуться пляни, фотокопії, описи і звіти. Крім цього, мені може бути підпорядкована людина, котра дбатиме далі про матеріали, керуючись моїми вказівками.

З інших тем мене зацікавили ще питання про західні кордони Української Держави й теоретичні можливості їх оборони, тема про польську меншину на ЗУЗ і її політичне та стратегічне значення, а також деякі проблеми організації війська та української воєнної історії. Дискусія на ці теми стала безпосередньою причиною того, що я незабаром познайомився з частинами УПА, а зокрема в майбутньому став викладачем організації війська й української воєнної історії в І-ій старшинській школі УПА.

Справа в тому, що я вже з давніх-давен займався теоретично тими проблемами. Це був мій «коник», «гоббі», як сказали б англійці, якому я віддавався із замилюванням на протязі багатьох років. Пильні й докладні студії по найкращих бібліотеках довели до того, що я добре орієнтувався в цій проблемі. Мабуть, сотник С. зреферував нашу розмову в Головному Штабі УПА, який забажав особисто пізнати цікавого оригінала, тобто мене, а потім доручив мені викладати цих дисциплін у старшинській школі.

Почалося від того, що я заатакував «Історію українського війська» видавництва І. Тиктора, яка була, на мою думку, для військовика безвартісною, тому що не вияснявала тих справ, які в першу чергу могли його цікавити, а, крім

цього, була складена авторами досить недбало, бо вони не використали в «Історії» навіть тих джерел, котрі вже були опубліковані перед тим в українських військових журналах і збірниках. Якщо йде про давніші часи, то автори цілковито поминули такі джерельні, фахові студії, як сотника Переяславського в «Таборі», «Українська збройна сила в наполеонівських війнах» (чч. 19-23, 25-26), сот-

падського, Петрова, Омеляновича-Павленка, матеріяли і збірки документів у виданні Українського Наукового Інституту в Варшаві, «Вестукраїне ам Кампфеміт Полен унд Большевізмус» Кучабського й багато-багато інших.

Виходячи із ствердження, що «Історія українського війська» згадує про такі, з військового боку нецікаві, частини, як «Батальйон гірських стрільців» австрій-

Вояки УПА святкують Великдень у лісі.

ника Снилинського «Армія в перспективі історії нації» («За державність» — збірник ч. 2) або знамениту «Історію 8-ої галицької бригади» д-ра Карпинця в «Літописі Червоної Калини».

Спеціально недбало автори підійшли до історії Визвольних Змагань і написали тільки те, що самі пам'ятали, використовуючи дуже мало джерел, яких до цього періоду історії появилось відносно багато, між ними деякі першорядні, як «Бої львівські» Кузьми, «Історія Січових Стрільців», спомини Христюка, Скоро-

ської армії в 1848 році або сумнівну з національного погляду «Таращанську дивізію» в 1918-1920 рр., у нас вив'язалася полеміка, чи історія української військової має взагалі охоплювати історію українців у чужих арміях, чи ні; чи ми маємо згадувати про бойові дії українських формацій колишніх російської або австрійської армій; чи нас цікавить те, що, наприклад, українська кінно-козацька дивізія перейшла в 1812-1814 рр. славний бойовий шлях із Правобережжя по Париж; що в 1830-1831 рр. польське

повстання було здавлене переважно українськими частинами; що українські контингенти брали участь у Кримській війні й інших війнах, які вів царат, або що українські частини австрійської армії не один раз відзначалися в боях, зокрема під час I-ої світової війни (наприклад, 15-ий піхотний полк над П'явою чи 35-ий піхотний полк, який, уже не маючи амуніції, камінням відбив наступ італійців на Кол Москін). Чи має українська військова історія брати під увагу те, що 44-та советська дивізія, сформована майже виключно з українців Бердичівщини, завзято наступала на Суомуссальмі в зимовій війні проти Фінляндії 1939-1940 рр., викликаючи цим подив чужинецьких воєнних обсерваторів, або хоч би тільки українські частини теперішньої червоної армії, які відзначилися в боротьбі проти німців? ..

Я обстоював погляд сотника Снилиньського про нерозривність українських військових традицій, про тяглість української воєнної історії і розвивав його. Говорив про те, що військові зусилля українського народу під російським проводом довели до здобуття Чорноморського побережжя й опановання Москвою колонізаційних просторів Північного Кавказу. Мій гість завзято опонував, стверджуючи, що ми своєю кров'ю посилювали московський імперіялізм і зашморгували петлю на власній ший. Вкінці погодилися на тому, що історія української військової повинна бути своєрідною «магістра віте» і для сучасності й на майбутнє, отже, із цього погляду, повинна давати слідоуюче: а) тактичний розбір кампаній і боїв, у яких брали організовану участь українці; б) перегляд і критику стратегічних концепцій у минулому; в) історію організаційних форм української збройної сили. Спеціальну увагу з різних причин слід присвячувати визвольним війнам українського народу. Отже, коротко: ми не можемо поминати Хотинської кампанії, але істотними для нас є студії Корсуня й Пилипців, не говорячи вже про докладну історію Визвольних Змагань.

На закінчення нашої розмови я дав моему гостеві машинопис моєї докладнішої студії, вислід праці багатьох літ, під заголовком «Організація українського

війська в минулому, сучасному й майбутньому», із проханням дати мені рецензію на письмі, хоча б у формі нотаток на маргінесі. Не минуло й кільканадцяти днів, як гість завітав до мене вдруге і приніс зі собою зрецензований машинопис, текст якого був прочитаний кількома вищими старшинами УПА. Рецензії зводилися до одного: «докладне ознайомлення із джерелами, цікава і своєрідна

Ген.-хор. Роман Шухевич — Тарас Чупринка, Головний Командир УПА.

інтерпретація, але... брак розуміння законів організації й техніки революційних військових формувань. Чи не бажав би я, наприклад, доповнити свої відомості короткою гостиною в УПА? Якщо так, то буде зроблене все необхідне, щоб я міг побувати в команді УПА — Північ і на місці зробити потрібні обсервації та студії. Це мене до нічого не зобов'язує, навпаки, я в зустрічі з керівними чинниками міг би вільно передискутувати цілий ряд проблем. Отже, до побачення, прохаємо готуватися в дорогу, в найближчому часі будуть доручені докладні інструкції...»

І справді, через декілька днів оформилася справа моєї подорожі. Признаюся

сьогодні із соромом, що я з деяким острахом готувався до неї. Мало чого плели про УПА спокійні і статечні громадяни, різні партійні бонзи й усякі крикуни з-під різних знаків. Під впливом тієї пропаганди я бачив себе не то вже небіжчиком, не то в'язнем кривавого «гештапо». Перспектива «гостини» не то під голим небом, не то в лісі, таборування під шатрами, а то, може, в якомусь бункері, харчування «сирим» м'ясом і «кобилячим» молоком, розмови з «молодиками», які поробили себе в лісі «генералами», «утопічна» мета самої подорожі — все це не могло настроювати мене надто вже оптимістично. Крім цього, про УПА кружляли легенди, й широкі народні маси в'язали з її існуванням всі свої надії. Нема де правди діти, але дійсність виявилася куди поважнішою й величнішою, як усі оповідання й легенди.

А все ж таки сама подорож не була жартом. Мені треба було проїхати понад 300 кілометрів, у тому тільки 80 кілометрів залізницею, а решту по так званій «лінії». Це був популярний, в умовах української революції, засіб комунікації. Ви потрапляли десь на зв'язок, і вас швидко доставляли зі села до села, причому ви могли йти «звичайною естафетою» або «поспішною». Тоді це все було для мене дивне й незвичайне, але пізніше, коли мені доводилося не раз користатися цим засобом комунікації, я переконався, що цей засіб певний, цікавий і прийнятний.

Нема що казати, по «лінії» подорожувалося швидко, вигідно й цікаво. Оця сердечність, з якою вас, незнану людину, вітали на постоях, оця незвичайна повага, з якою до вас усі ставилися, підозріваючи у вас якусь важливу особу, котру чомусь то треба скоро перевозити з місця на місце, оця гостинність, з якою вас частували наші селяни й селянки, не говорячи вже про багатовітаміновий і багатокальорійний харч, про який у той час і не снілося пересічному міщухові, — все це викликало сильні вражіння, давало багато цікавих спостережень та приємних зворушень, як також наповнювало вас незламною вірою в майбутнє нашого народу, чого не могло вам дати здеморалізо-

ване місто з його опортуністичною інтелігенцією та напівінтелігенцією. Ви приходили до переконання, що все революційне підпілля — це великий народний зрив, новітня Хмельниччина, всенародне єднання в боротьбі, в якому ведуть перед українське селянство й сільська інтелігенція. Й тому не дивно, що, коли мені довелось востаннє рухатися по «лінії» в липні 1944 року, в умовах розвалу німецького фронту в Галичині, коли банди німецьких мародерів постійно вешталися всюди й по-хижацькому грабували українські села, — «лінія» Львів-Карпати діяла справно, як у «нормальних» часах, і мов би нічого й не сталося. Виїхавши 22-го липня 1944 року зі Львова, вранці 25-го липня я був уже у високих Карпатах.

Потрапивши у прикордонному селі «Райхскомісаріату» на «зв'язок», я вже наступного ранку опинився в розташванні Н-ського куреня, НН-ої групи УПА, яка займала терен у південній частині Луцького і східній частині Горохівського повітів на Волині. Перший етап «лінії» ми проїхали верхи, в товаристві дебелих кавалеристів УПА. Наша подорож відбувалася місячною ніччю, й ми проїжджали тихі волинські села, які, здавалося, спали. Але біля кожного села стояла застава, на якій треба було зголошуватися, подавати кличку й лише тоді мандрувати далі. При виході зі села це саме, всюди нас інформували, всюди нам помагали, бо «служба» діяла. Я був здивований великою кількістю жіноцтва, яке урочисто виконувало свої обов'язки, й мені пояснили, що у цьому районі всі хлопці змобілізовані та переходять вишкіл, тому їх заступає резерва.

Вже світало, коли ми наблизилися до великого села з декількома церквами. Тут уперше натрапили на умундированих й озброєних упістів. Старшина чи підстаршина на заставі із двома срібними пасочками на рукаві (пізніше я вже знав, що це чотовий) дбайливо провірив наші клички й після цього відіслав нас до школи, де приміщалася команда «Орлів».

що займала цю місцевість. Службовий старшина прийняв нас дуже ввічливо й показав кімнату, призначену на нічліг. Отже, несподіванка! Першу ніч в УПА доведеться провести не під шатрами й не в бункері, але в цілковито нормальних умовах. Спатиму не на землі, але на пружинному ліжку, під найправдивішою у світі ковдрою.

Всі засміялися, коли я запитав чи можна роздягатися. А коли вже опинився у вигідному ліжку, то, не зважаючи на те, що мав за собою 80 кілометрів їзди залізницею та біля 70-ти кілометрів на хребті коня, довго обертаяся з боку на бік, не можучи заснути. Забагато мав сильних вражінь, і то нараз. Мої повіки заплющилися щойно тоді, коли надворі було майже цілком ясно й коли звідусіль доносився ранішній гамір, що так нагадував життя в касарні чи гуртожитку.

Наступний день приніс цілий жмут нових вражінь. Мені дозволили виспатися досхочу, і я встав щойно на обід. При столі, накритому сніжно-білою скатертю і прикрашеному фляконами із квітами, зібрався увесь штаб куреня «Орлів» із курінним К., колишнім легіоновим старшиною, на чолі. Поміж сотенними були два старшини червоної армії, а ще два прибули з Українського Легіону. Крім них, до штабу входили ще виховник, ад'ютант, медсестра і дві інші жінки — всі з кадрів ОУН. Упівці були одягнені в однакові однострої з відзнаками військових рангів на рукавах (курінний — один широкий пасок, сотенний — три вузькі, чотовий — два, ройовий — один срібний пасок). Однострої дреліхові, як у всіх вояків, з емблемою орла на горішній частині лівого рукава.

Пізніше довідуюся, що курінь «Орлів» належить до складу Н-ської групи й має чотири сотні по двісті стрільців у кожній. Кожна сотня складається із трьох стрілецьких й однієї кулеметної чоти, у стрілецькій чоті по чотири рої й одна гранатометна ланка, а в кулеметній чоті чотири важкі кулемети й важка гранатометна ланка. Загальне озброєння курення становлять 48 «дехтярів», 16 «максимів», 12 легких і 4 важкі гранатомети. Крім цьо-

го, всі старшини й підстаршини озброєні автоматами.

Поза куренем у селі є ще «самооборона», до якої входить біля п'яти сотень резерви з чотирнадцятьма кулеметами й одним гранатометом. Разом у селі стаціонує біля 1.300 вояків залоги з озброєнням, яке дорівнює силі «дивізії» з часів Визвольних Змагань, — сміючись зауважує курінний. Курінь входить у склад Н-ської групи, котра нараховує чотири українські й один азербайджанський курінь подібного кількісного стану, одну кіннокозацьку сотню й сотню польової жандармерії. Харчовий стан групи близько 4.500 осіб, але у випадку небезпеки чи загрози він мобілізаційним шляхом може бути майже подвоєний. Це вже не абияка сила, котра повністю забезпечує існування «незалежної» республіки в тому районі. Остання спроба німців пробратися туди механізованим поліційним батальйоном скінчилася повною катастрофою, а німецькі поліційні вантажні автомашини зеленого кольору й досі є на службі в інтендатурі групи.

У цьому обширі панують мир і тишина. Большевицькі партизани сюди не заходять, поляки вже давно вибралися, а всі «лігеншафти» знаходяться в українських руках. Призначена німцями адміністрація району, дарма що складається в більшості з москалів, удержує з «республікою» приязні відносини. «Кацапські» батюшки згадують у Богослуженнях Українську Державу та її вояків, не бажаючи встрявати в конфлікт із владою, який, наприклад, для сусіднього ковельського єпископа Мануїла скінчився катастрофічно. Польовий суд УПА доказав йому, що він був агентом НКВД (псевдо Гром), а потім перейшов на службу до Гештапо, й засудив його на кару смерти через повішення. Присуд був виконаний. Крім того, родинні відносини в цих батюшків є такі, що вони самі чи з матушками вперто тримаються москальства, а їхні діти дуже часто є в рядах УПА. Так і в місцевого батюшки цілковито «виродилася» доня, з якою я мав приємність сидіти за столом під час обіду.

Адміністрація району перебуває повністю в руках представників УПА.

«Лігеншафти», ліси, школи й церкви, служба здоров'я, громадська управа, судівництво, кустарна промисловість — усе це під керівництвом упівської влади. У школах відбувається нормальне навчання, вчителі творять методичні об'єднання, з'їжджаються на показові лекції та конференції. Масово кольпортується підпільна преса. Громадські управи в особах станичних і їхніх помічників та госпо-

чений на підводі попереднього разу, до більшої валки, яка транспортувала харчі на північ. Однак, його підвода поспува-лася, й він не міг поїхати. За нього поїхав сусід, але нещастя хотіло, що цього сусіда вбили німці при переїзді залізничного шляху Ковель-Рівне.

— Федот за тебе на той світ пішов, Миколо! — каже до мене станичний. — Але я й без нього знаю, що мені робити

Артилерія УПА, групи «Північ», взимку 1942 року на Волині.

дарських станичних відають усіми справами села. Вони призначають наряди та підводи, усталюють контингенти для УПА, вимірюють грошові податки, висилають хлопців і дівчат на різноманітні вишколи, а наряд усе це виконує радо, без найменшого спротиву.

Знамениту лекцію філософічного відношення до всіх розпоряджень рідної влади дав мені наступної ночі селянин, на підводі якого я відбував дальшу мандрівку. Він оповів мені, що був призна-

треба. Федотова господарка тепер у мене перша, а моя на другому місці. І це є справедливо.

Ціле поплудне приглядався я в товаристві курінного життю його куреня. Приглядався польовим вправам, впорядові, брав участь у виховній лекції, слухав молитви й наказу. До пізнього вечора спостерігав чищення зброї, прислухався до пісень і жартів, обсервував вояцтво на дозвіллі. Й не можу закрити правди — цього всього я бачити не сподівався.

Вояцтво здорове, привітне, веселе, добре вишколене і здисципліноване. Репрезентовані всі українські землі — від Сяну по Кубань. Переважають хлопці, які говорять східним українським діалектом, і це пробивається в «частушках», що їх співають на мелодію «Яблучка».

Приємно вражає одностайне умундировання, пошите на німецький лад, із дреліхового сірого полотна, на ногах черевики, на головах мазепинки з однаковим тризубом у всіх. Інформують мене, що умундированням завідує інтендатура УПА — Північ, на чолі якої стоїть знаний кооперативний діяч Волині, що зумів zorganizувати цілу промисловість, яка працює для потреб УПА. Там готують однострої, взуття, виряд для УПА, функціонують зброєнові верстати, самогон перемінюється (передистильовується) на потрібний для армії йод, заготовляються харчі й ліки, в сушарнях сушаться гриби й риба, приготровляються м'ясні й овочеві консерви. Відома річ, що побут «у лісі» сприяє збільшенню апетитів, а тут треба подбати не тільки про сучасність, але і про запаси на майбутнє, коли в Україну знову поверне ворог ч. 1. А що він поверне, у цьому ніхто й не сумнівається, і його належно зустрічати готується кожний. Дальші події показали правильність цього передбачування.

Вечір приніс нам нову несподіванку. Наше товариство при столі побільшилося двома новими гістьми. Вони — середнього віку мужчина в однострої сотника УПА, але виразно із семітськими рисами, і старенька жінка. Розмовляють між собою російською мовою. Це лікар Н-ської групи і його старенька мати. Колись він був відомим лікарем у Ковелі, багатієм, який їздив по цілій Польщі у власному самоході. Сьогодні з цілої сім'ї осталася у нього тільки мати, яка, втративши все, не розлучається ні на хвилину зі своїм сином. Вона з ним усюди — на поїздках і на полі бою, в лічниці й у дорозі. Боїться ще його втратити й самою залишитися на світі. Лікар намагається з нами говорити по-українському, але це йому йде важкувато. Де ж він міг колись сподіватися, що йому доведеться жити в такому середовищі! Він хотів би знати, що чува-

ти про жидів у Львові, й виразно тратить гумор, коли я йому оповідаю про їх дійсне становище. Трагедія старого народу в повному розгарі.

Точно о 10-тій годині вечора рушаємо в дальшу дорогу. Цим разом їду з валкою восьмидесяти підвід, що прямує з харчами на північ, маючи звідти привезти зброю й виряд. Валку охороняє дві сотні стрільців УПА й чота кінноти. Зауважую, що кіннотники балакають між собою по-російському. Це переважно збігці з козацьких частин німецької армії, всі мають чорні смушкові шапки з червоним дном.

Перед нами головне завдання: треба перейти залізничний шлях Ковель-Рівне, що пильно охороняється німцями й мадярами; по ньому їздять панцерні потяги, які стоять на станції в Куверцях. Волинські коні — добрі коні, й наша валка посувається вперед. Близько 2-ої години ночі ми вже перед залізничним шляхом. Кінна чота вже давно веде розвідку. Стрільці зіскакують із возів, і частина їх посувається розстрільною. Напруження й тиша, легкий подмук вітру холодить розпалені чола, чути тільки порухи коней, що не хочуть стояти на місці. В усіх візників поважний настрій, вони знають, що у цьому місці на них чигає смерть.

Та ось знак зеленою ракетою — шлях вільний. Підвода за підводою під'їжджає і чвалом минає залізничний переїзд. У темряві ночі бачимо на рейках поперевертані вагони. Це тут недавно пустили в повітря транспорт з амуніцією, що йшов на схід.

Стрільці займають становища по обидвох боках переїзду. Недалеко чорніють бункери, в яких сидить ворог, що пильнує залізничний шлях. Й ось паде постріл, за ним другий, потім черга з кулемету, ще одна, і знову тиша. Це мадяри стріляли з бункеру Богові у вікна, а їм відповіли: «сидіть тихо й не рипайтеся!».

Ми знаємо, що за десять хвилин тут буде панцерний потяг із Куверців, постріляє з гармат по селах і лісах та й повернеться назад. А тим часом ми будемо вже в балці, за балкою ліс, а там уже нова упівська республіка.

Остання підвода минає щасливо залізничний шлях, стрільці відходять із ста-

новищ, перехід закінчений. Цим разом усе відбулося без пригод.

Минаємо нові села, в'їжджаємо в щораз то густіші ліси. Оповідують мені, що села, розташовані біля залізничного шляху, найнещасливіші на Волині. Тут дуже часто гуляють різні карателі: німці, польська поліція, власівці й інші союзники. Це мов би в епоху татарського лихоліття. Села живуть під безнастанним терором. Охороняючи себе пильно, розбудовуючи найрізноманітніші засоби зв'язку й сигналізації, вони повідомляють себе взаємно про рухи ворога, його силу й наміри.

Ось десь далеко, на заході, щось мов би смолоскип на темному небі. Це, певно, прибули небажані гості, й село дає знати: «приходьте на допомогу, самі не дамо ради». Вночі село ніби спить, але ось дзвін на дзвіниці задзвонить, калаталки і дзвінки залепечуть «сполох», — тоді кожний знає, що має робити. Одні виганяють корови й коні, другі виїжджають возами з найпотрібнішим добром, озброєні люди скупчуються на місці збірки й чекають наказів. На печах зостаються тільки діди й баби, які вже нічого робити не можуть і яким уже все одно. Решта прямує в ліси, які з давніх-давен є прибіжищем українського народу, що ховається в них від лихоліття, а з них виходить по ньому і знову, як у давнину, творить нове життя.

А ось недалеко ракета — одна і друга, як знак, що відділи УПА прийняли повідомлення й вирушають на допомогу. До їхнього прибуття хай тримаються як можуть...

Щораз далі наша валка відходить від залізничного шляху, й щораз то глибше ми в'їжджаємо в ліси, які стають усе густіші. Це вже починається район, де від часу до часу можна стрінати зв'язки іншої породи, але подібної масти. Це большевицькі партизани. Вони падають сюди, як манна з неба, або проскакують із півночі, з Білорусії. З німцями не люблять зачіпатися, але грабувати українські села — це для них справжній рай. Це, сказати б, «мшчєннє пролетаріата за измену пролетарському отечеству». Вони дуже бажані гості в польських колоніях, які їх перетримують і переховують. Кру-

тяться ночами по лісах, шукаючи щастя. Тому наша валка посувається обережно, а стрільці не випускають з рук.

Ростислав Волошин-Павленко. Член Президії ОУН і Головного Штабу УПА.

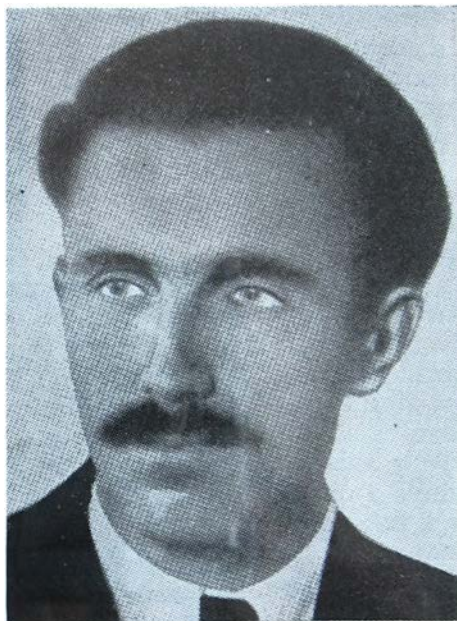
Цікавий факт! У той час большевики були ще дуже далеко від Волині, але їх провід уже звернув пильну увагу на УПА, вбачаючи в ній серйозну небезпеку для себе. Вже тоді большевики приступили до наступу на неї і старалися розкласти її всіма можливими засобами. Московський центр видав докладні інструкції, якими середниками треба боротися з українським самостійницьким

рухом. У штабі УПА — Північ мені показували ці інструкції. Чого там не було! Всю вигадливість геніальних мозгів НКВД спрямували на цю мету. Отже перш за все акція з нутра. Большевицькі енкаведисти, які знали добре українську мову, мали «вступати» до УПА, вдаючи зі себе втікачів із полону, перебіжчиків з «Гіви» чи РОА, «дезертирів» із червоної армії й кого тільки завгодно. Большевицька сітка, що залишилася в терені, одержала завдання ввійти в УПА, а коли можливо, то обов'язково в «Гештапо» чи в адміністрацію для поборювання визвольного руху. Партизани мали провокувати й, удаючи українських повстанців, займатися насиллям та найрізноманітнішими провокаціями. Вони мали викликати вражіння співпраці УПА з німцями, подібні «факти» викривати і про них відповідно голосити, безустанно гриміти про співпрацю українських фашистів із гітлерівською Німеччиною, а факт їхньої боротьби з німцями викривати як провокацію для затуманення українських мас.

Большевицькі «упісти» мали завдання розчаровуватися в «генеральній лінії» УПА, вводити анархію, творити «окремі» загони, хай з ідеологією Бульби чи Мельника, переходити з ними до німців або віддаватися під їхню опіку. Пускати провокаційні вістки про «зміни» в ССРСР, про те, як добре й ласкаво ставляться німці до Бандери, який їздить автом по Берліні й мешкає в одній віллі з гетьманом Скоропадським; про «справжні» наміри українських фашистів, що віддали німцям український нарід на 25 років; провадити найдокладнішу розвідку в УПА, викривати зв'язки, псевда, бункери, друкарні, магазини; натравляти УПА на меншини й меншини на УПА; де треба, там большевицькі партизани мали під фірмою УПА перепроводжувати потрібні акції проти меншин. Здається, на воловій шкурі не списав би всіх цих вигадок і нісенітниць.

Але большевики помилилися, коли думали, що це їм легко піде. Навпаки, можна твердити, що така підривна акція цілковито не вдалася. Служба Безпеки УПА — Північ, на чолі якої стояв леген-

дарний уже друг Мітла, потрапила зліквідувати всі спроби большевиків розкласти УПА зі середини. Немає сумніву, що в УПА бракувало фахових старшин, і командування спеціально раділо з напливу колишніх старшин червоної армії, які мали заслужену славу безстрашних борців і знаменитих фахівців мілітарної справи, але ніхто не знав, скільки ці старшини мали ангелів-хоронителів, що їх пильнували.

Генерал Дмитро Грицай-Перебийніс.

Робилося це в добре зрозумілому інтересі цілої армії, котра не могла дозволити собі на «сволоту, яка, за думкою Леніна, пригодиться в кожному господарстві». Це могло б мати в майбутньому катастрофічні наслідки для всього руху. Й тому таку «сволоту» упівські органи безпеки та польова жандармерія викривали скоріше, ніж вона сама цього сподівалася. При цьому в руки упістів потрапляли самі «большие шишки», наприклад таваріщ Пух з усенькою компанією, славний тим, що у Львові вбив заступника губер-

натора, д-ра Бауера, та багато інших. А боротьба ця була важка хоч би тому, що УПА мала й чужинецькі формації, які творили окремі курені під власним командуванням.

На третій день, під вечір, ми зближались до району розташування команди УПА — Північ. У селах і по лісах стрічалося щораз більше упівських відділів. Тут уже переважали суконні німецькі мундири. Кожної хвилини з нашої валки відділялися підводи і прямували на бічні шляхи. Ліс густішав, і приходилося застановлятися, де саме є ці поля, на яких родиться білий хліб, що його з'їдає УПА. А видача цього хліба, як і взагалі харчових приділів, і для стрільців, і для візників відбувалася справно. Приходилося подивляти організацію цієї справи. В означених місцях чекав на 600 людей обід, в інших — сніданок чи вечеря. Вранці видавали хліб — по одному кілограмові на особу денно.

Коли я це все спостерігав, мені робилося маркотно за тих, що там, у далекому Львові, кричали по газетах про «лісову потвора», яку чим скоріше треба б випалити «розпеченим залізом». Мені прийшло на думку, що це було б важко зреалізувати, тим більше тому, що ця «потвора» ходить убрана, взута й дістає на час їжу. Мені стало страшно, що розлючена «потвора» могла б пожерти нещасних ініціаторів операцій «чиряка» такими перестарілими методами. А про те, як «потвора» кусає, доводилося мені не раз чути в цій моїй першій подорожі.

Я вже усвідомлював собі, що команда УПА — Північ не може міститися в лісі чи під голим небом, коли її підвладні команди й відділи квартирують здебільшого по селах і живуть у пристойних умовах. І я не помилився. Команда УПА Північ стаціонувала у великій опущеній лісничівці, до якої належало багато різних мешканевих об'єктів. Крім цього, в лісі був побудований цілий ряд бараків

із свіженького соснового дерева. Лісничівка знаходилася у прекрасному місці й мала чудовий сад із величезними яблунями та грушами. Доступ до неї пильно оберегався у промірі 30 кілометрів, хоч він природно був дуже важкий до всіляких переходів. Із півночі лісничівку прикривали непрохідні багна, зі сходу й заходу — ліси з балками та яругами. В додатку до цього, всі можливі доступи до неї були сильно заміновані.

Та проте й тут часто піднімали «сплох» з уваги на те, що ворог, червоної чи брунатної масти, крутився десь недалеко. А під час великої офензиви фон дер Баха на УПА цю лісничівку шукали навіть літаки, щоб скинути на неї свій смертоносний вантаж та обстріляти з бортової зброї як це зробили з низкою волинських сіл, в яких були й не були відділи УПА. Але це їм не вдалося, бо об'єкт був замаскований за всіма правилами воєнного мистецтва.

Ще цього самого вечора мені довелося стати перед шефом штабу УПА — Північ. Це не був жодний «молодик», ані випадкова людина. Штаб очолював генерал Ступницький, колишній полковник Армії УНР, який прибрав собі псевдо «Гончаренко». Цим він спричинив чималий клопіт дійсному полковнику Гончаренкові, колишньому командирові 3-го піхотного полку Січових Стрільців, який під німецькою окупацією жив у Бучачині і якого весь час підозрівало «Гештапо», що він поза своєю легальною працею займається ще керуванням УПА. Важко доводилося йому викручуватися від цього закиду.

Крім генерала Ступницького, я застав іще трьох старшин Армії УНР, з яких один займав становище інспектора кінноти, а другий — артилерії. Були там теж старшини колишнього Українського Легіону й офіцери червоної армії. Всі вони у дружньому колективі керували складним механізмом відродженої української збройної сили.

ЕВОЛЮЦІЯ СОВЕТСЬКОГО МІЛІТАРНОГО МИСЛЕННЯ

В січні 1960 року Нікіта Хрущов проголосив у Советському Союзі нову мілітарну доктрину, яка включала в собі характер майбутньої війни й організаційну структуру збройних сил СРСР у нуклеарній добі. При цьому він заявив, що коли вибухне майбутня війна, то вона матиме глобальний характер, спричинить масові й нищівні нуклеарні удари, а стратегічні довгодистанційні ракети відіграватимуть вирішальну роль у такому конфлікті. Хрущов також відмітив, що з'явився новий рід збройних сил — стратегічні ракетні війська — й що цей рід їх став домінуючим складником озброєння.

Головною пропозицією оборонної політики Хрущова була редукція на одну третину загального кількісного стану конвенціональних військ, тобто із 3,6 до 2,4 мільйона вояків. Такі нові доктрина й політика могли б, очевидно, зменшити роль конвенціональних збройних сил у будь-якій майбутній війні, як теж у планах її готування.

Доктрина Хрущова прискорила дебати у спірному питанні про характер майбутньої війни й домінуючу роль стратегічних ракетних військ у ній. Мілітарні лідери протиставилися цій доктрині, доводячи, що конвенціональні збройні сили й великі армії будуть потрібні в кожній війні майбутнього та що така війна може бути довгою — і тривалою й короткою. Советські воєнні мислителі підкреслювали потребу втримання балансу всіх збройних сил, як нуклеарних, так і не нуклеарних, і Хрущов не був ніколи спроможний придушити опозиціонерів його мілітарної доктрини та політики.

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ДЕБАТІВ

Усунення Хрущова від влади в жовтні 1964 року не тільки не зм'якшило цих опозиціонерів, а, навпаки, привело до інтенсифікації дебатів на тему інших наслідків мілітарного мислення й політики. Між советськими військовиками були такі, котрі думали, що нові кремлівські керівники в особах Леоніда Брежнєва й Алексея Косигіна стануть на антихрущовській позиції в питаннях доктрини та політики. Проте, новий військовий бюджет на 1965 рік, оголошений наприкінці попереднього року, вимагав розподілу мілітарних видатків, натякаючи на продовження хрущовської мілітарної доктрини й політики скорочення коштовних конвенціональних військ та підкреслюючи довір'я до стратегічних ракетних формацій.

Затяжні дебати, проваджені інколи дуже енергійно, навіть ідко, привели до появи в советських збройних силах кількох фракцій. Головні пункти, які входили в дебати на протязі 1964-1969 рр., були слідуючі: а) характер майбутньої війни, б) організаційна структура збройних сил, в) загальне поняття мілітарної сили й г) передумови перемоги.

ЯВНА ФРАКЦІЙНІСТЬ

Студії праць мілітарних лідерів СРСР на протязі 1964-1969 рр. виявили існування в советських збройних силах окремих фракцій. Одна група воєнних авторів твердила, що традиційні поняття мілітарних справ затримують свої користі навіть в нуклеарній добі. Вона обстоювала думку, що основні роди військ — наземні, повітряні й морські — відіграватимуть істотну роль в будь-якій війні майбутнього й що відповідно втримувані принципи гармонійного розвитку всіх родів збройних сил мусять бути їхньою організаційною базою.

Ці мислителі також запевняли, що вояк і такі традиційні воєнні чинники, як героїзм, патріотизм і мілітарне керівництво, є далеко більше багатозначніші від технології і нуклеарної зброї для мілітарної сили держави й мілітарної перемоги. Ця група авторів була названа «традиціоналістами».

Інші письменники на воєнні теми наполягали на радикальнішій адаптації мілітарного мислення до вимог атомної доби. Ця фракція стверджувала, що воєнні цілі будь-якої війни можуть бути досягнені тільки при вжитті нуклеарної зброї і що недавно створені стратегічні ракетні війська мілітарні й політичні лідери мусять розцінювати вище від традиційних родів зброї. Автори цієї фракції кляли помітний натиск на якість нової зброї і надавали особливого значення науковим та технологічним складникам державної військової сили. Їх кваліфікували як «модерністів».

Третя група воєнних письменників пробувала радикальним способом примирити модерністичне крило з консервативними поглядами традиційної фракції. Вона заявляла, що в нуклеарній добі важливу роль відіграє і нуклеарна зброя, і звичайна, й що треба розвивати всі роди збройних сил. На їхню думку, концепції мілітарної сили й перемоги не можуть бути зредуковані до вибору «або-або», тобто вояк чи технологія, бо могутність даного народу й умови для військової перемоги обумовлюються ба-

гатам чинниками. Ця група носила назву «центристів».

Ще одна група воєнних мислителів присвятила менше уваги мілітарним питанням, як таким, а наголошувала зверхність комуністичної партії у збройних силах. Ці автори забирали голос тільки у двох пунктах ведених дебатів, а саме: складові частини мілітарної сили й передумови перемоги в майбутній війні. Обидва вони дуже близько в'яжуться із завданнями політруків у советських збройних силах, а поскільки ці завдання є політичного характеру, то й сама група одержала назву «політичної».

ПОГЛЯД ТРАДИЦІОНАЛІСТІВ

У квітні 1964 року маршал Павел Ротмістров написав сильну статтю, в якій словив думку традиціоналістів про те, що мілітарний досвід минулого затримує своє значення і в добу ракет та інших технологічних винаходів. Ротмістров обстоював твердження, що, мовляв, одна з головних лекцій воєнної історії вчить теперішніх мілітарних лідерів таке: нові методи ведення бою не можуть заступити конвенціональні негайно, бо це може прийти лише ступнево. Ротмістров дійшов до висновку, що нові форми ведення бою, базовані на атаках стратегічних ракет, не можуть обійтися без таких конвенціональних бойових середників, як тактичні наземні операції.

Традиціоналісти також заявляли, що майбутня війна за своїм характером може бути обмежена, тому треба присвячувати більше уваги вивченню не нуклеарних льокальних воєн. Ця фракція військовиків часто твердила, що конвенціональні війська і зброя відіграватимуть домінуючу роль у майбутній війні, яка не вестиметься нуклеарними середниками. А полковник І. Коротков розвинув тезу, часто обстоювану традиціоналістами: якщо імперіалістичні держави в їхніх агресивних війнах уживають конвенціональну зброю, то Советський Союз повинен робити те саме.

РОЛЯ ПАНЦЕРІВ

У своїй концепції правильної організаційної структури советських збройних сил традиціоналістичні мілітарні мислителі пропагували ідею гармонійного розвитку всіх родів зброї. В березні 1964 року Ротмістров заявив, що в майбутній війні головну роль відіграватимуть танки, бо вони посідають максимальну здатність протистояти атомним експлозіям і вести штурмові операції тактичного порядку.

В додатку до цих показників, звичайно приділюваних танкам лідерами панцерних військ, Ротмістров зазначив, що советські танки здатні виконувати такі завдання стратегічного порядку, як розбивати війська ворога й окупувати ворожу територію. Що ж торкається страте-

гічних ракетних військ, то вони мали б бути вжиті лише тоді, коли виникла б потреба знищення великих армій ворога. На протязі 1964-1969 рр. Ротмістров продовжував підкреслювати атрибути советських панцерних частин у веденні нуклеарної війни, як також їхню здатність оперувати з іншими родами військ, наприклад із летунством.

Советські військовики-артилеристи встановили ще одно твердження традиціоналістичного крила, яке, як згадувалося, обстоювало погляд, що конвенціональна зброя затримає свою важливість в нуклеарній добі. Більшість артилерійських командирів допускала перевагу стратегічних і тактичних ракет у нуклеарних акціях, проте все ж такі запевняла, що артилерія гратиме важливу роль у модерній війні, тому її не можна занедбувати. Маршал Константин Казаков, головнокомандувач советських артилерійських військ, був одним із головних представників цього погляду.

В часі військового свята 1964 року Казаков віддав належне стратегічним ракетним військам СССР і визнав, що артилерія вже більше не є головним ударним засобом збройних сил. А потім додав, що вона була одним із найкращих середників розбиття ворога в кінцевім бою і служила для допомоги акціям панцерних з'єднань та моторизованої піхоти. Він повторив своє твердження в листопаді 1966 року, додаючи, що необхідно розвивати обидві зброї — і нуклеарну й конвенціональну.

Наприкінці 1967 року Казаков сказав таке: «Дехто припускає, що ракети, ставши справді жажливою силою, вилімінували артилерію». Цією заувагою він виявив, що різниця опінії лідерів різних родів советських військ існувала у згаданому часі.

Традиціоналісти часто дискутували на тему ролі советської військово-морської фльоти в атомній добі. Доктринально ця фльота довгий час уважалася додатком до советських наземних сил. Проте недавні доктринально-політичні зміни почали перетворювати військово-морську флоту в чинник, здатний діяти самостійно або в поєднанні з іншими родами зброї, як також виконувати стратегічні завдання в майбутній війні.

Заяви деяких високої рангі старшин советської військово-морської фльоти віддзеркалили ці зміни. Наприклад, віцеадмірал Н. Сергеев, шеф генерального штабу цієї фльоти, проголосив 26-го липня 1964 року, що військово-морські сили СССР у теперішньому часі здатні взяти на себе виконання таких важливих стратегічних завдань, як винищення поверхового судноплавства ворога й атак на прибережні об'єкти в будь-якому місці земної кулі. Віцеадмірал П. Котов, заступник головнокомандувача советської військово-морської фльоти, повторив цю бундючну заяву в липні 1967 року, а її підтримав також і адмірал фльоти, Сергій Горшков.

СОВЕТСЬКІ ВІЙСЬКОВО-ПОВІТРЯНІ СИЛИ

Роля советської військово-повітряної фльоти не була так серйозно дебатована, як роля інших родів зброї. Можливою причиною цього могло бути субординативне значення летунства в мілітарному мисленні советських військовиків. Тому військово-повітряним силам СССР було набагато важче втриматися належно в технологічних інноваціях, як іншим родам зброї. Той же маршал Ротмістров, підтримуючи думку про важливість тактичного летунства, в 1964 році підкреслив роль військово-повітряної фльоти в наданні підтримки наземним військам, виконуючим далекосяглі завдання в умовах ядерної війни.

Що ж торкається мілітарної сили, то традиціоналісти доводили, що вона складається головним чином із людських елементів, у першу чергу воєнної експертизи, а зброя й технологія грають у ній другорядну роль. Наприклад, у квітні 1964 року маршал Ротмістров гостро критикував орієнтацію на технологію у вишкільній советської армії. На його думку, визначення таких підставових питань, як мілітарна конструкція, військовий вишкіл, мілітарна сила й технологія, не повинні базуватися на невіпробованих проєктах теорій воєнної гри й порівняльних аналізах, а на актуальних умовах театру воєнних дій, використуванні традиційних родів зброї й методах ведення бою. Традиціоналісти визнавали важливість модерної зброї в досягненні перемоги, але головний нагінки клали на воєцьку дисципліну й військовий вишкіл.

ОБОРОННІ ПОТРЕБИ

Відношення традиціоналістів до цієї проблеми у згаданих вище роках виявилось у твердженні, що деякі заходи оборонного порядку були недостатніми для конвенціональних військ. Військовий бюджет 1965 року передбачав зменшення видатків на оборону в сумі 500 мільйонів рублів, а редукція наземних сил, запропонована Хрущовим наприкінці 1963 року, була проведена в лютому 1965 року. В тому ж році на високому політичному поземі розпочалися дебати про пріоритети в ресурсах.

Головне питання закінчалося в тому, яким видаткам дати перевагу — на розвиток економіки країни чи на оборонні цілі. Члени Президії Н. Подгорний, А. Кириленко й Д. Полянський висловлювалися за розвитком економіки, а М. Суслов й А. Шелепін орієнтувалися на видатки оборонного характеру. Наприкінці 1965 року остання фракція перемогла, бо військовий бюджет на 1966 рік становив 13,4 бильйона рублів (у порівнянні з попереднім роком був збільшений на 5%), у 1967 році виносив 14,5 бильйона, а в 1968 році — 16,7 бильйона рублів. Це виявило зворот до тенденцій Хрущова останніх двох років його перебування при владі.

Модерністичні мислителі Советського Союзу різнилися від своїх колег-традиціоналістів своєю інтерпретацією ядерної революції. За-

мість базуватися на конвенціональній зброї й методах ведення бою, вони наголошували такі аспекти, як стратегічні офензивні ракети, стратегічні ракетні війська й пов'язані з ними технологічні вдосконалення. Підполковник В. Бондаренко, член однієї із советських мілітарно-політичних академій, у вересні 1966 року висунув ідею, що ключ до мілітарної сили держави лежить в інтенсивних, обдарованих уявою, наукових дослідках та технологічному розвитку.

ДУМКИ МОДЕРНІСТІВ

Полковник С. Тюшкевич, колега згаданого Бондаренка, в жовтні того ж року написав статтю про характер і джерела ядерної революції в мілітарній діяльності. Він дав остереження, що було б дуже небезпечно недооцінювати значення стратегічної зброї і свої висновки базував на слідуючому:

° Оскільки атомна зброя стала вирішальним чинником у будь-якій війні майбутнього, плани оборони країни повинні присвячувати більше уваги розвитку стратегічної зброї й менше застановлятися над масовою продукцією конвенціональної зброї та розбудовою великих армій.

° Стратегічні цілі майбутньої війни, тобто знищення економічного, політичного, мілітарного й адміністративного потенціалів держави, досягнені при допомозі стратегічних ударних сил, — мусять мати більше значення в оборонному плануванні, як тактичні операції, ведені наземними військами й військово-повітряною фльотою.

° Дослідження в мілітарній діяльності довше не можуть обмежуватися до студій доктрини, конвенціональних операцій і контролю над військами, базованими на воєнному досвіді минулого.

° Ядерна революція не включає в собі морально-політичного стану індивідуального воєнка чи матроса, поскільки ця обставина завжди є та сама — захист соціалістичної батьківщини.

Останнє твердження є дуже промовисте. Воно означає, що роль політичних органів комуністичної партії у збройних силах Советського Союзу, які являються середниками втримання високого морально-політичного позему військового персоналу, мала б зменшитися, зате мусяла б зрости роль науковців.

НОРМАТИВНА ТЕЗА

Нормативною тезою, висуненою советськими модерністичними авторами, була та, що майбутня війна, коли вона вибухне, матиме ядерний і глобальний характер й доведе до зудару великих коаліцій держав. Проте, тільки незначна кількість приналежних до модерністів військовиків заступала цю тезу впродовж 1964-1969 рр. Такий парадокс потребує пояснення. Однією з можливих причин було те, що багато

модерністів вірило в доведення згаданої тези й тому вважало продовжування дискусій на цю тему зайвим. Але маленькою додатковою дискусією над тезою модерністів було твердження, якому не протиставлявся ніхто впродовж перебування Хрущова при владі, що льокальна війна мусить неминуче розвинути в нуклеарний конфлікт глобального розміру.

За хрущовських часів нормативна теза полягала в тому, що майбутня війна буде короткою й матиме страшенно руйнівний характер і що початковий обмін нуклеарними ударами матиме вирішальне значення для вислідів цілого конфлікту. В такій війні не буде потреби для існування великих армій. Військові мислителі модерністичного переконання продовжували захищати свій погляд аж до початку 1966 року.

В одній із статей, опублікованих улітку 1965 року, генерал-лейтенант І. Зав'ялов проголосив, що стратегія виснаження ворога є застарілою і що, замість цього, надзвичайної важливості справою мало б стати здобуття ініціативи на самому початку війни. Зав'ялов поширив цю ідею у книжці, опублікованій того ж року, при чому додав ще одне твердження, а саме, що затяжна війна ніколи не принесе позитивних вислідів.

Інший автор, полковник П. Тріфоненко, на початку 1966 року заявив, що нищівні удари ракет дуже скоротять тривалість будь-якого майбутнього мілітарного конфлікту, тому немає потреби практикувати довготривалі й масові мобілізації армії. Після весни 1966 року було лише кілька заяв, підтримуючих тезу короткотривалої війни.

МІЛІТАРНА ОРГАНІЗАЦІЯ

В ділянці мілітарної організації советські модерністичні автори наполягали на тому, що стратегічна атомна зброя і стратегічні ракетні війська, створені навесні 1960 року, являються найважливішим родом збройних сил СССР. Вони заявляли, що цей рід має найбільші ударні можливості.

Під час військової паради в 1964 році маршал Советського Союзу Н. Крилов, головнокомандуючий стратегічними ракетними військами, чванливо відмітив, що советські ракети не мають собі рівних у веденні збройної боротьби й що тільки стратегічні ракетні війська матимуть здатність виконати основні стратегічні завдання майбутньої війни. А потім додав, що поява цього нового роду зброї цілковито змінила баланс мілітарної сили у світі. Маршал Крилов був найбільш упертим захисником тези, що стратегічні ракетні війська являються головним родом советських збройних сил і їх домінуючим ударним середником. На цю тему він висловлювався багатократно аж до початку 1968 року.

ОСНОВНА СТРИМУВАЛЬНА СИЛА

Військовики-модерністи висловлювали також думку, що стратегічні ракетні війська і їхня зброя творять основну стримувальну силу со-

ветської мілітарної потуги. Звичайно, ця думка не була повторювана так часто, як згадані вище твердження. Мабуть, советські політичні й мілітарні лідери вагалися у важкій дилемі, з якою зустрілися: чи мають зупинитися на стратегічних ракетах і їх стримувальних здатностях, як це зробив був свого часу Хрущов, чи мусять дати перевагу стратегії, базованій на поєднанні стратегічної ударної зброї з летунством та системою ракетної оборони (анти-балістичні стрільня).

Мовчазна стриманість модерністів у дотичній проблемі стала причиною того, що прогрес в удосконаленні стратегічної офензивної зброї й доведення її до перфектності був сповільнений. Нормативні советські твердження, висловлювані в періоді 1964-1966 рр., зводилися до того, що довгодистанційні міжконтинентальні балістичні стрільня СССР є неперевершені й що вони можуть нанести удар ворогові в будь-якому місці земної кулі, будучи «невразливими» для ворожих протиракетних оборонних систем. Проте, з початком 1967 року бундучні заяви про цю невразливість советських ракет дещо притихли. Натомість виринуло твердження, що згадані советські далекодистанційні міжконтинентальні балістичні стрільня є «практично недосяжні» для ворожої оборони, бо вони можуть знищити об'єкти ворога «майже» з будь-якої позиції на земному глобії.

Пізніші показники виявили, що советські лідери повернулися до свого попереднього догматичного становища в заявах, які торкалися потужності їхніх ударних ракет стратегічного характеру. Вони почали натякати, що Советський Союз міг би «взяти участь» у дебатах на тему ракетної зброї, які мали місце у ЗСА в першій половині 1969 року. Але своїм твердженням, що вони розв'язали проблеми пенетрації ракетної оборони ворога, советські військові лідери лише дали підтримку тим американським військовикам, котрі висловлювалися проти витрачання великих сум грошей на будову оборонних систем, які згідно з їхньою думкою, не виправдали б себе. Отож найпізніша заява шефа штабу збройних сил СССР уже не мала в собі запевнюючих тверджень про советські стратегічні можливості. Це могло бути намаганням частини советського військового проводу створити якнайгіднішу атмосферу для ведення переговорів у справі обмеження стратегічної зброї.

РОЗПОДІЛ РЕСУРСІВ

Ширша полеміка над питанням розподілу ресурсів примусила модерністів задуматися над двома проблемами: тривалістю війни і складовими чинниками військової сили. В 1965 році нове советське керівництво зустрілося із двома важливими альтернативами в питанні розподілу ресурсів: чи вкласти більше грошей в оборонні цілі й потреби, чи занехати цю програму й замість того сконцентрувати свою увагу на широкомасштабному економічному розвитку країни і кращому задоволенні потреб советського споживача. Хрущов був зупинився

на другій альтернативі й наголошував потребу в утримуванні менших збройних сил, базованих на стратегічних ракетних військах, маючи надію, що це дасть необхідні ресурси для покращання такі добре надщербленого споживчого сектора радянської економіки.

Факт збільшення оборонного бюджету СРСР із початком 1966 року, здається, вказував на те, що нове кремлівське керівництво хотіло протиставитися політиці Хрущова в надії на своє припинення з основною масою військовиків, а рівночасно прагнуло від цієї політики відмежуватися. Радянські модерністи і їхні прихильники впродовж кінця 1964 й на протязі цілого 1965 року доводили, що адоптація доктрини короткотривалої війни й натиск на кількісно менший ракетний компонент мілітарної потуги будуть мудримися потягненнями, бо дозволять витратити більше ресурсів на ті сектори економії, які з обороною країни не мають нічого спільного. Модерністи надавали особливе значення якісно вдосконаленню збройним силам, але не висловлювалися за творенням великих армій. Вони знову і знову підкреслювали, що нуклеарна зброя і стратегічні ракетні війська являють собою найголовніший складник мілітарної потуги держави.

ПОЗИЦІЯ ЦЕНТРИСТІВ

Центристи, як група, пробували поєднати самовпевненість модерністичного крила з більш консервативним мисленням традиціоналістичної фракції. Це виявилось вже в тому, як вони висловлювали свою думку про характер нуклеарної революції в радянському воєнному мистецтві. Представники цієї групи визнавали величезний вплив атомної зброї на мілітарну діяльність, але одночасно з цим обстоювали думку, що конвенціональна зброя й далі матиме важливе значення, як у воєнному мистецтві, так і в еventуальній майбутній війні. Більша частина тверджень центристів у дотичних справах появилась в 1964–1966 рр.

Полковник І. Грудінін, контроверсійний автор військових праць, на початку 1965 року подав аналіз нуклеарної революції у статті, яка віддзеркалила позиції центристів. Він заявив, що розвиток воєнного мистецтва повинен відбуватися навіть тоді, коли продовжуватимуть своє існування конвенціональні війська та їхня зброя. Справою, яка підлягала критиці, була досконалість цих родів зброї. Такий розвиток міг бути засвідчений, наприклад, застосуванням нових типів танків або тактичної атомної зброї. Грудінін явно остерігав перед шкідливими наслідками, випливаючими із занедбання будь-якого роду зброї.

Друге його твердження полягало в тому, що є небезпечно надавати особливе значення новим родам зброї, бо тим самим їх можна знецінити. Отже, Грудінін пробував уникнути екстремностей модерністів і традиціоналістів у радянській військовій опінії. А третім його твердженням було те, що вирішальним елементом в адаптації традиційних ідей і родів зброї, досто-

сованих до сучасних технологічних змін, є самий характер цієї адаптації. В оцінці Грудініна, цей процес не міг би бути надто радикальним або миттєвим, а мусів би включати в собі ті конвенціональні концепції та зброю, які ще мають вартість, і поєднувати їх із новими ідеями та родами зброї.

ГЛОБАЛЬНА ЧИ ЛЬОКАЛЬНА ВІЙНА

У своїй ролі медіатора між поглядами протилежних крил радянських воєнних мислителів центристські автори вказували, що майбутня війна може мати двоякий характер — і глобальний, і локальний. І хоча головна їхня увага була скерована на глобальну війну, то вони не випускали з поля зору і локальних воєн. При цьому часто зазначували, що локальна війна — це зразок мілітарних акцій, що ведуться без уживання атомної зброї. В таких війнах велику роль відіграють наземні війська й інші роди конвенціональної зброї, оскільки ці конфлікти є подібні до акцій, що відбувалися в роках II-ої світової війни.

Маршал В. Соколовський говорив, що майбутня війна, найправдоподібніше, матиме глобальний характер, але це не виключає можливості вибухів локальних воєн. У таких конфліктах наземні, повітряні й морські сили гратимуть вирішальну роль, а що торкається стратегічних ракетних військ, то вони можуть бути не вжиті зовсім або введені в акцію лише частково. Соколовський наполягав на продовженні розвитку обидвох родів зброї — і конвенціонального й нуклеарного.

ЕСКАЛЯЦІЯ

Автори центристської фракції вважали, що локальна війна легко може перетворитися в нуклеарний конфлікт. Інколи така думка висловлювалася ними дуже просто, але в інших випадках центристи узалежнювали ескалацію війни від деяких побічних чинників.

Одні з них відмічали, що локальна війна може стати глобальною тоді, коли головними учасниками її будуть дві суперпотуги. Другі заступали погляд, що така ескалація може мати місце у випадку, коли локальна війна не скінчиться вчасно. Треті проголошували, що локальна війна мотиме перетворитися у глобальну, якщо вона пошкодить фундаментальні інтереси соціалістичних країн або загрожуватиме справі світового миру. Й, нарешті, четверті заявляли, що ескалація локальної війни у глобальну наступить тоді, коли держави-члени НАТО розпочнуть несподівану атаку на котрусь із країн соціалістичного блоку або коли Захід помилиться у своїх розрахунках і випадково почне III-тю світову війну.

Центристи також допускали, що майбутня війна може бути й короткою, й дуже довгою. Маршал Соколовський визнавав можливість короткої війни, твердячи, що застосування стратегічної атомної зброї здатне досягнути всі головні цілі війни на протязі кількох днів чи навіть годин. Одночасно він підкреслював, що

коли ця зброя не буде вжита, то війна може тривати релятивно довго. В такому випадку вона була б війською виснажувальною й мало відрізнялася б від останньої війни. А деякі з тих мислителів, які припускали, що майбутня війна може бути й короткою, й довгою, настоювали на тому, що Советський Союз мусить бути готовий до ведення довготривалих мілітарних операцій, у яких великі наземні сили є основною потребою.

Розв'язку проблеми організаційної структури збройних сил центристи вбачали у всебічному вдосконаленні й конвенціональних родів зброї, і модерніших від них стратегічних ракетних військ. Згідно з їхньою думкою, стратегічні ракетні війська мали б осягнути головні цілі майбутньої війни, а конвенціональні війська — закінчити повний розгром ворога.

РІВНОВАГА СИЛ

На протязі 1966 і 1967 рр. центристи продовжували наполягати на потребі одночасного розвитку конвенціонального й нуклеарного родів зброї, але з початком 1968 року в їхніх висловлюваннях уже можна було запримітити двозначність. Деякі центристи обстоювали поширену ідею першості стратегічних ракетних військ і військово-морської флотії, порушували атомну енергію, в комбінованих операціях; інші притримувалися вужчої версії сказаного попередньо і ставили на перше місце стратегічні ракетні війська з комбінованими операціями, а були й такі, котрі в селекційну класифікацію головних родів зброї в майбутній війні влучали також нуклеарне летунство.

Така смілива мотивація, яка лежала в основі підходу центрів до справи мілітарної організації, була, мабуть, спробою знайти на доктринальному рівні гнучку розв'язку для подолання деяких кардинальних проблем, що виринули перед Советським Союзом. Слід відмітити, що формула поєднання операцій стратегічних ударних сил із конвенціональними родами зброї була раціональною й подуманою на те, аби вможливити Советському Союзу впоратися з різними політичними й мілітарними ситуаціями, як, наприклад, американською інтервенцією у В'єтнамі або із запальною ситуацією на Середньому Сході.

Думка центрів про креацію комбінованих сил із перевагою в них стратегічних нуклеарних формацій була, здається, намаганням надання стратегічній атомній зброї супрематії, з одночасним визнанням необхідності втримання на належному рівні конвенціональних військ. Поруч із цим, така думка, правдоподібно, стала спробою подолання натиску традиціоналістичної фракції військовиків. Відхід від надто великого акцентування стратегічних ракетних військ і перехід до ширшого аспекту — так званої рівноваги сил — були затверджені чільними політичними й військовими лідерами на XXIII Конгресі КПСС весною 1966 року.

ПОЛІТИЧНА ФРАКЦІЯ

Політичні керівники збройних сил Советського Союзу (політруки) творили четверту й остан-

ню фракцію. Як відомо, головними завданнями цих політруків є політичне виховання советського воєнка, індоктринація комуністичних ідей і втримування військової дисципліни. Тому політична фракція забирала голос лише у двох питаннях — компонентах мілітарної потуги держави й передумовах військової перемоги в модерній війні. Це цілковито зрозуміла річ, бо обидва вищезгадані питання якнайтісніше в'яжуться з обов'язками політруків.

Як група, ці фракціонери висували твердження, що комуністична партія являє собою фундамент мілітарної потуги. Явною метою такого постулату, очевидно, мала б стати гарантія для продовжування стислого контролю партії над збройними силами СССР, тож не дивно, що наприкінці 1966 року можна було помітити поважне збільшення кількості заяв про те, що джерело советської мілітарної потуги лежить у партійному керівництві і єднанні збройних сил із населенням Советського Союзу.

Наголос на партійне керівництво, як вирішальну первопричину мілітарної потуги СССР, ставився впродовж 1967-1968 рр. Наприклад, віцеадмірал В. Шеляг, заступник шефа наукової секції пропаганди й агітації головного політичного управління, вжив слова Леніна про те, «що збройні сили будуть тим могутніші, чим більше вестиметься в них партійно-політичної роботи», аби підтримати його твердження, що мудре політичне керівництво являє собою об'єктивну юриспруденцію в мілітарній структурі Советського Союзу і є головним джерелом росту його військової потуги. Такі вислови можна було чути на протязі цілого 1969 року.

Советські воєнні мислителі, приналежні до політичної фракції, також надавали великого значення ідеологічному вишколові воєнків, уважаючи і його складовою частиною мілітарної потуги СССР. Цю тему підтримував полковник А. Міловідов, фахівець із галузі марксистсько-ленінської філософії у збройних силах. Він заперечував, що ті воєнні мислителі, які віддають перевагу тільки технічному аспектові нуклеарної революції, дуже глибоко помиляються, бо занедбують ідеологічні переконання советських воєнків і їхні морально-психологічні якості.

Генерал армії А. Епішев, шеф головного політичного управління, в 1966 році констатував, що ударним вогневим засобом збройних сил Советського Союзу є, за загальним визнанням, атомна зброя, але люди мусять навчитися нею володіти й вони повинні бути безмірно віддані своїй батьківщині та ідеям комунізму для того, щоб стати повноцінними воєнками. Впродовж 1967-1969 рр. мислителі політичної групи продовжували підкреслювати важливість воєнка та його ідеологічного вишколу.

Здається, в 1967 році комуністична партія СССР почала інтенсивну кампанію за збільшення свого контролю над збройними силами, й у тому самому часі члени політичної фракції також посилили публікації тез про домінуючу роль компартії в мілітарній потугі. Ця кампанія розпочалася негайно після закінчення XXIII-го Конгресу КПСС.

Безпосередньо після цього партія видала ухвалу про затіснення партійного контролю над усіма галузями життя советського суспільства. В ній також пригадувалося, що політичні лідери СССР вирішили збільшити черговий військовий оборонний бюджет. Виникло припущення, що рішення партії збільшити видатки на оборону країни наступило при умові, що збройні сили Советського Союзу погодяться на інтенсивний партійний контроль.

У питанні головних передумов перемоги в модерній війні політична фракція виставляла такі чинники, як високу політичну свідомість і відданість комунізму, партії та батьківщині. Тому, говорячи про складники мілітарної потуги, вона згаданими окресленнями давала свою згоду на посилення старань у напрямі надання комуністичній партії зверхності у збройних силах. Деся на початку 1968 року психологічний аспект советського вояцтва почав уважатися істотним фактором в досягненні воєнної перемоги. Це цілковито зрозуміла річ, бо ж комуністична партія є самозванчою владою в розвитку всього комплексу мислення советського мілітарного персоналу.

ЗАУВАГИ

Еволюція советського військового мислення від смерті Йосифа Сталіна продемонструвала тісне поєднання мілітарних проблем із політичними, як також здатність одних військовиків погодитися на введення певних змін, а других — ставити їм спротив. У роках перебування Хрущова при владі переважав погляд, що креація стратегічних ракетних військ повинна стати базою для нуклеарної революції у збройних силах Советського Союзу. В 1964-1965 рр. роллю конвенціональної зброї й методи ведення операцій в атомній добі почали переглядати. В додатку до цього, була звернена увага на важливість існування професійного вояка і його здатність зносити всі труднощі атомної війни.

Питання характеру майбутньої війни поєднувало в собі її двоякість: змінність і тривалість. В той час, як інтерпретація, що майбутня війна матиме глобальний характер, в основному не була заперечувана, то догматичне твердження про неминучість такого конфлікту відкинула більшість советських мілітарних мислителів. Що ж торкається думки про те, що майбутня війна вестиметься обидвома родами зброї — і нуклеарною й конвенціональною, — то вона, правдоподібно, була поєднана з тим зростаючим зацікавленням, яке советські воєнні мислителі проявляли по відношенні до обмеженої війни.

ЗМІНА В МИСЛЕННІ

Близько споріднена з цим проблема ескаляції майбутньої війни також була модифікована. Ці зміни віддзеркалили переко-

нання багатьох советських військових лідерів у тому, що льокальна війна є цілковито відмінною від глобального конфлікту, і її слід розглядати як таку. В цих роках у справі льокальних або обмежених воєн не з'явилося ніякої офіційної советської доктрини, хоч зацікавлення дотичною проблемою викликало помітний фермент.

Питання тривалості майбутньої війни підлягло в подібний спосіб модифікації також. Хрущовська доктрина короткотривалої війни була опонована тими, які вважали, що вона може бути й довготривалою. В 1969 році переважав погляд, що майбутня війна може бути й дуже короткою, і тривати дуже довго.

Зміна в мисленні захопила також і ділянку правильної організаційної структури збройних сил. На початку 1964 року переважала доктрина Хрущова, базована на домінантній ролі стратегічних ракетних військ. Опозиція проти неї виринула щойно у другій половині 1964 року і продовжувалася в 1965 році.

XXIII Конгрес КПСС проголосив у 1966 році нову доктрину, яка визнавала першість стратегічних ракетних військ і військово-морської флотії, порушуваної атомною енергією, але вважала, що вони мусіли б оперувати разом із конвенціональними родами зброї. В 1969 році попередню доктрину заступила нова, яка орієнтувалася на більш традиційне поєднання всіх родів зброї і проголошувала, що всі вони є однаково важливі, тому їх треба відповідно вдосконалювати.

Суттю мілітарної фракційности було змагання за кращу винахідливість у воєнній ділянці. Фракційна ривалізація у збройних силах зробилася спеціально завзятою наприкінці 1965 року, бо збіглася із критичним періодом, у якому велися дебати на тему розподілу ресурсів. Зменшення цієї ривалізації стало помітним щойно навесні 1966 року, коли був скликаний XXIII Конгрес КПСС. Можна зробити висновок, що цей прояв був зумовлений політичною децизією збільшити видатки на оборону Советського Союзу, що задовільнило всі військові фракції.

Наголос на атомову зброю, поставлений на згаданому конгресі, заспокоїв модерністичну фракцію, звернення уваги на конвенціональні роди зброї втихомирило традиціоналістів, а доктрина маршала Родіона Малиновського, яка підкреслювала значення обидвох компонентів збройних сил — атомного й конвенціонального, — була сприйнятною для центристів. Роблячи резюме, треба сказати, що проблема розподілу ресурсів у Советському Союзі стала найважливішим чинником, який створив базу для появи, кристалізації і ступневого зменшення фракційности у збройних силах СССР.

(“Military Review”, Vol. LI, 1971.)

Мої зауваги до книжки «Українська Дивізія» Галичина»

Минулого року вийшла із друку книжка про нашу Дивізію п. н. «Українська Дивізія «Галичина», що її автором є майор Гайке, який був начальником штабу Дивізії від самого початку її створення й аж до кінця війни.

Мене, як старшину Дивізії, завжди дуже цікавили всі записані матеріали про неї взагалі, а зокрема цікавився я тим, яку думку про нашу участь у битві під Бродами мають наші примусові союзники — німці.

Матеріали про Дивізію інтересували й інтересують мене постійно, бо в них я шукаю не так оцінки нашої участі в боротьбі проти комунізму, як радше висновків із нашої «леріонової» політики взагалі. До того ж маю переконання, що й у майбутньому наш нарід опиниться в такій ситуації, в якій концепція творення військових формацій для боротьби з комунізмом стане актуальним питанням дня.

З теперішніх подій знаємо, що агресія комунізму на вільний світ посилюється з кожним роком, і напевно дійде до такої ситуації, в якій Захід або муситиме скапітулювати, або всіми своїми силами стати до бою, бо далше існування демократичних держав стане неможливим. Не думаю, що демократичні держави скапітулюють, коли бачать, що поневолені комуністичною тиранією народи навіть у тяжкому московському ярмі не припиняють своєї боротьби проти комуно-більшевицького деспотизму, як рівнож ведуть цю боротьбу й сателітні країни. На це вказують багатомовні події останніх кількох років.

Крім того, внутрішня ситуація в московській комуністичній імперії явно виявляє, що те покоління, яке виховалося в комуністичній ідеології, комуністичною теорією і практикою захоплене не є, що воно ревно шукає шляхів до зміни сучасного політичного ладу. Й хоч як заподавдливо наставлені Кремлем над поневоленими народами уряди стараються втримати ці народи при Москві, то, однак, революційні й ревізійні настрої в народніх масах зростають.

З нашого власного досвіду знаємо, що німці не мали сантименту до нас, ані не були зацікавлені у скріплюванні наших державницьких аспірацій. Не мали вони сантиментальних почуттів також і до всіх інших народів, що їх божевільна політика Сталіна і його прибічників поставила до боротьби на протикомуністичному фронті.

Політика гітлерівського Райху супроти поневолених народів була також божевільною. Хіба хтось міг припускати, що гітлерівська тоталі-

тарна система настільки придушить німецький нарід, що у ньому не знайдеться сил до спротиву «вождеві» навіть тоді, коли стане очевидно, що політичні й суспільні теорії «вождя» є витвором його хворобливої мегаломанії й ведуть німецьку державу до неминучої катастрофи. Не можна було також передбачити, що блок західних держав, які рішилися на війну, щоб стримати агресію тоталітаризму й фашизму, залишить СРСР як колоніальну імперію, котра кожному сприятливу для себе у світовій політичній ситуації нагоду вже від віків використовує виключно на те, щоб поширити свою територію на всі сторони світу. Вистачить глянути на карту Московії з часів Петра Великого й порівняти її з картою Советського Союзу 1939 року, аби побачити, що він розрісся на тисячі кілометрів коштом сусідніх народів і пересунув свої кордони глибоко в усіх напрямках.

Гітлерівські політики «живцем» наслідували політику Москви. Їм видавалося, що коли давнім російським царям і теперішнім кремлівським комуно-більшевицьким сатрапам удалося впрягти в колоніальну систему багатомільйонові народи, навіть перевищуючі своєю культурою московську націю, то Німеччині, країні високої технічної культури, вдасться мілітарною силою втримати на захоплених землях ту кріпацьку державну систему, яку завела успішно Москва. Такі погляди формували всю німецьку політику супроти поневолених народів, а початкові перемоги німецьких армій скріплювали в німців це переконання тим більше, що гітлерівська пропаганда щедро обдаровувала їх виглядами великих матеріальних користей із запланованих гітлерівцями «колоній» на сході Європи та в Азії.

На превеликий жаль, таких поглядів притримувався й майор Гайке. Тому уважний читач його книжки легко може зауважити, що майор Гайке вміло стримується від сконкретизованих критичних висловів щодо німців у Дивізії, а коли йдеться про слова признання українцям, то він не знаходить у собі спроможності сказати одверто своїм землякам-німцям, що тільки велика ціль відбудови своєї армії і власної держави стримала українців у критичній ситуації під Бродами відплатитися цим німцям за ті всі кривди, які від них зазнали й вояки Дивізії, й український нарід. Про подібного роду справи майора Гайке добре інформували сотник Дмитро Паліїв та майор Макарушка, бо, як мені відомо, обидва вони не належали до тих, які боялися б сказати в дипло-

матичній формі німцям правду в очі. Знаю, що інколи й полковник Бізанц не «завивав» правди в папірці, як також не робили цього головний командир Української Національної Армії, генерал-полковник Генерального Штабу Павло Шандрук та багато старшин, підстаршин і вояків-українців. Напевно майор Гайке посідає ще й таємні звіти політичної розвідки, яка цілий час у Дивізії працювала й до складу якої входили довірені німці, котрі розуміли українську мову.

Деяких наших діячів у Братстві книжка майора Гайке дуже захопила, але я особисто від такого захоплення далекий. Правда, вона є найкращою книжкою про українців із військової тематики, написаною німцем, проте ця книжка аж ніяк не задовольняє, не зважаючи на те, що старшин, до категорії яких я зараховуюся, він оцінив дуже високо, як також віддав належне героїстству нашого вояцтва. Отож повторюю, що книжкою я не є вдоволений. Не хочу екзальтуватися її похвалами й чутливим патосом, бо знаю вартість українського вояка в боях. Під Бродами я мав можливість зробити порівняння як колишній старшина на фронті в польській армії, як старшина штабу в 1941 році у фронтовій німецькій армії, а опісля як старшина I Української Дивізії.

Будучи учасником бою під Бродами, я шукав у книжці майора Гайке фахової оцінки участі нашої Дивізії в битвах у брідському кітлі та в інших боях на фронті. Рівнож хотів знайти основнішу аналізу подій на фронті, який тримали німці й за його втримання відповідали, бо наша Дивізія була на так званій «засуві» й увійшла до бойової акції щойно тоді, коли совєтські армії прорвали фронт.

Я хотів знайти відповіді на безліч питань. Чому до протинаступів на загамування ворожих проривів йшла тільки наша Дивізія? Чому не кидали їй на допомогу інші частини XIII корпусу? Що вони робили в тому часі? Чому німецьке летунство взагалі не появилось на фронті під Бродами? Чому сусідні німецькі частини зійшли із фронту, й чому зв'язок корпусу не повідомив нас про те, що ворог прорвався у глибоке заплілля? Чому Дивізію залишили стримувати наступаючі ворожі маси без забезпечення її бензиною й амуніцією?!

Мене цікавило також і те, як майор Гайке, будучи штабовим старшиною, уявляв собі виконання дивізійними частинами завдання, яке Дивізії накинула бойова ситуація на фронті, викликана німецькими формуціями, котрі відійшли в багатьох випадках із фронтової лінії без наказу вищого командування? Чому дивізійним старшинам цього не подали вчасно до відома, й вони мусіли довідуватися про такі факти лише в конфронтації зі ситуацією? Вкінці, чому майор Гайке не сказав у книжці ясно, що ситуація, яка створилася на фронтовому відтинку XIII корпусу з відходом німецьких частин, була катастрофічною, і її врятувати не могла навіть найліпше загартована в боях Дивізія? Адже XIII корпус, а з ним і наша Дивізія були на відтинку, через який маршал Конев розгорнув офензиву на Львів, маючи до

диспозиції ледве не мільйонову армію, оснащену всіми родами зброї та підтримувану сильними з'єднаннями військово-повітряної фльоти, яка за чотири дні, від 19-го до 22-го липня, доконала 2.340 налетів й атак (цифра подана на основі даних історії). Виникає питання — що в такій ситуації могла вдіяти яка-небудь, навіть найкраща, дивізія?

У своїй книжці, обговорюючи бойові операції XIII корпусу, майор Гайке мало подав матеріялу, котрий цікавить нас, як співучасників битви під Бродами. За фронтову ситуацію він обвинувачує вище командування, але не спростається на ясну заяву, що цю ситуацію годі було взагалі врятувати без інтервенції додаткових сильних панцерних з'єднань, а їх у тому часі на даному відтинку німецька армія майже не мала. Загальний фронт уже довгий час котився на захід, і то з великими втратами для німців, бо стримати удари ворожої авіації та панцерних частин вони вже не мали сили.

Поодинокі події майор Гайке представляє так, ніби вони не мали жодного значення. Наприклад, гінець із запасового полку повідомляє штаб Дивізії, що панцерні частини ворога заатакували полкові становища. Майор Гайке подає, що у штабі такій вістці не повірили. В дійсності справа виглядала далеко трагічніше. У штабі не тільки в це не повірили, але ще й вилаяли нашого вояка, назвавши його божевільним, і, розуміється, у своїх планах не взяли тієї вістки до уваги.

Я особисто мав подібний випадок із командиром 29-го полку, полковником Дерном. Під час виконання бойового завдання мені було доручено продовжити вогневу лінію й нав'язати з обидвох сторін контакт із німецькими куренями. Чотири години наші стежі шукали німців у довкільних лісах і не знайшли. Вони зустрічали багато викопаних шанців, але всі були порожні. Вкінці від одного дідуса, який залишився у спорожнілій лісничівці, я довідався, що ще попереднього дня перед вечором німці відійшли, залишивши важку зброю та амуніцію, навіть, як виявилось, непошкодженою. Я зголосив це до мого куреня, а він передав мій звіт до полку. Полковник Дєрн викликав мене до телефону й накинувся на мою особу зі зв'язкою лайкою. На його думку, я очорнював честь німецької формуції. Погрожував мені польовим судом і заявив, що приїде особисто перевірити справу. Він дійсно пригнав на відтинку, а коли я показав йому опущені окопи й перекладач переказав зізнання дідуса, цей мегаломан навіть не вибачився переді мною. На мій запит, яке тепер має завдання, він сердито бовкнув «робіть, що хочете» й подався до штабу Дивізії. Цьому зарозумільцеві не перешкодило ніщо при зустрічі зі мною запитати, де я «зарвав» (єрвішт) мої бойові відзначення, на що я йому відповів: «Там, де вас не було».

Порівнюючи матеріяли про битву під Бродами, подані совєтськими й німецькими джерелами, я прийшов до переконання, що німці у штабах хотіли затаїти перед нами катастрофу на фронті й той факт, що деякі їхні частини

опустити цей фронт самовільно, без одного пострілу. Про це виразно пишуть советські історики, й це можна вичити також із деяких поверхових згадок у німецьких джерелах.

Досить неясно представляє майор Гайке справу резигнації з командування Дивізією Фрайтага, подаючи, що він зрікся свого становища без попередньої консультації з ним, як шефом штабу. Майор Гайке зазначає, що децизія генерала Фрайтага була передчасною, але нічого не говорить про те, чому командування Дивізією не перебрав на себе котрийсь із полкових командирів. Усі вони повинні були бути на фронті, однаке жодний із них не виявив у тому моменті бойової ініціативи, й ми, властиво, не знаємо, що з ними сталося, хоч відомо, що ніхто з них у бою не згинув. Мабуть, вони порозумілися спільно й зійшли із фронту, залишаючи свої формації без команди. Що так сталося, можна бути майже певним, бо майор Гайке зовсім не згадує про те, щоб у критичних ситуаціях були якісь контакти із сотником Палієвим, хоч він був разом із ним і командиром при штабі. Отож усі вони лишилися в живих, а сотник Паліїв загинув. Виглядає на те, що вони залишили сотника напризволяще, не повідомили його про свій відхід...

При згадці про битву під Бродами й понесені в ній втрати було б дуже доцільно відмітити, що відступ із фронту не приніс німецьким військами ніякої користі. Німці так само втратили майже всю свою важку зброю, а їхні втрати в людях також були великі. Треба пам'ятати про те, що деякі німецькі частини почали відступати ще перед початком боїв. Цей відступ не врятував їх, бо вороже летунство перехоплювало відступаючі колони на шляхах і страшенно проріджувало їхні ряди. Бої німецьких формацій мали характер зустрічних боїв, а бої Дивізії велися протинаступами й мали на меті стримати або принайменше припізнити просування ворожих сил на захід. Наші відділи почали відступ щойно тоді, коли забракло амуніції і коли під атаками летунства й панцерних колон ворога в них уже не було сил до ведення наступу.

Книжка майора Гайке має багато промовчувань у тих місцях, де основніша аналіза подій могла б кинути недобру славу на німецькі війська й виявити просто жалюгідну поведінку їх командування в тодішній, дуже важкій, ситуації на фронті. Ця книжка може легко насунути читачеві висновок, що критичний стан під Бродами могла врятувати наша Дивізія, але брак досвіду в боях на фронтовій лінії та недостатній вишкіл не дали їй змоги вчинити більше, як вона зробила.

Під Бродами не дописало німецьке командування, включно аж до командирів полків. Сподіватися офензиви ворога й не забезпечити такий важливий відтинку фронту — це лише вияв того, що німці взагалі не орієнтувалися в політичній кон'юнктурі й не мали найменшого поняття про те, чим є для большевиків Львів. А перекинення нашої Дивізії в останній хвилині на згаданий фронтовий відтинку стає доказом, що німці навіть не уявляли собі,

яке велике значення має для ворога розгріз цієї Дивізії. Цих важливих питань майор Гайке у своїй праці не узяв до уваги.

Як штабовий старшина, він не міг не знати, що для цієї битви ворог сконцентрував й увів у дію неспівмірно великі до відтинку наступу сили всіх родів зброї, і хоч московські історики оправдують цей факт особливою важливістю завдань советським арміям на тому відтинку, то над цією справою майор Гайке майже не застосовується. Адже розгляд подій у такій площині мусів би довести до висунення української проблематики на передове місце в тодішній політиці й військових операціях, а німці ще й сьогодні не хочуть того бачити. Так само чинив і майор Гайке, бо це питання виходило поза рамки тодішньої політичної настанови.

Командири полків Дивізії взагалі не виявили ніякої ініціативи, й це вказує ясно, що на свої пости вони не надавалися. Всі полковники виглядали під Бродами дуже мізерно, і їх навіть не можна порівняти з кількома добрими командирами куренів, німцями, наприклад, із командиром фізільєрського куреня Врістольдом. Таж він утримував найнебезпечніший фронтовий відтинку виключно нашими сотнями, й хоч важко поранений, не зійшов із фронту, а був зі своїми сотнями в найкритичніших боях. Що ж торкається нашого стрілецтва по полках, то воно було таким самим, як і вояки фізільєрського куреня, воно проявляло в боях максимальну стійкість, і це підтверджує факт, що наші відділи відступали із фронту останніми.

Коли майор Гайке почав працю над своєю книжкою, я заздалегідь звертав увагу на потребу створення спеціальної комісії, яка переглянула б зміст цієї книжки ще перед її друком, дала свої зауваги, а потім попросила майора Гайке виправити текст, використовуючи у ньому дані советських істориків. У висліді цього битва під Бродами була б далеко ширше й детальніше наświetлена. Тим часом тексту книжки не змінено, лише доповнено його деякими випи-сами із праць советських авторів про цю битву. Не знаю, чи в тій площині велися переговори з майором Гайке, й сумніваюся в тому, чи він використав би якусь пораду, бо його праця є написана згідно з офіційною лінією німецьких мілітаристів. А це, на мою думку, замало для штабового старшини, якого два роки освідомлювали в українській справі люди високої політичної ерудиції і знавці тодішньої світової кон'юнктури.

Книжка майора Гайке має велику вартість, але стала б іще вартіснішою, коли б вона була написана не під впливом симпатій до нас і до Дивізії, а на основі глибокої критичної аналізи української військової проблематики в роках II-ої світової війни. Битва під Бродами була доброю ілюстрацією для вияву кардинальних помилок тодішньої мілітарної політики Третього Райху, політичні діячі якого аж до кінця війни не були здатні вирвати Москві ініціативу з рук у «визволенні України» й повести ту політику в інтересі українського народу. Адже він упродовж тривання II-ої світової війни міг

дати поважний вклад у розвал комуно-більшевицької тюрми народів.

Прочитавши книжку майора Гайке, читач може поставити питання: чому українські старшини повели свої відділи в бій у такій безнадійній ситуації? Чи не було божевілля понести такі великі втрати в безвиглядному положенні? Що ж, нашу ситуацію може зрозуміти лише той, хто був там, на фронті, й бачив як наші люди навколішках благали старшин не залишати їх на поталу ворогові, а дати змогу їм відійти разом із військовими частинами. Ми були на своїй землі й боролися за волю нашого народу, тож честь українського вояка не дозволяла нам відійти без бою. Тому багато дивізійних відділів зводило бої до останнього набою, а стрільці зберігали для себе останню кулю, щоб живими не потрапити в полон.

Крім того, хаотичний відступ дуже збільшував утрати. Йдучи у протинаступ, ми втрачали менше вояків, зате понесли багато втрат під час переходів на нові бойові позиції. Зміняти їх треба було серед білого дня, й тоді вороже летунство десяткувало нас, бо цих перемаршів ми не могли прикривати нічим. Отож тримали фронт і відходили із нього, ведучи запеклі бої, а політичний комісар на тому фронтовому відтинку Хрущов у промові на Львівському ринку в серпні 1944 року не міг сказати, що ми здалися в полон, і не зміг повести полонених дивізійників проспектами Києва та Львова, щоб остаточно вбити в народі надію на перемогу української визвольної боротьби.

Ми понесли великі втрати за велику й невмирущу ідею, яка буде жити так довго, як довго житиме наш непокірний нарід, що за ту ідею веде завзяту боротьбу й терпить.

У листах від вояків-українців із пізнього корейського фронту й тих усіх, які нині перебувають у В'єтнамі, ми часто читаємо думки,

що пов'язують їх зі спогадами про наші бої з комуно-більшевицькими ордами. Читаючи ці листи або згадуючи наше бойове минуле, ми відчуваємо гордість із приводу того, що наші молоді хлопці, далеко від Рідного Краю, якого деякі з них навіть ніколи й не бачили, розуміють тяглість нашої визвольної боротьби.

Пишу свої зауваги, а думки мої летять птахом на підбрідські поля, на поля під Пеняками, Гутую Пеняцькою, Жарковом, Підгірцями, до Княжого та Гологір й у всі ті місця, де в боях кривавилася наша Дивізія. Лани колосистого збіжжя гойдаються хвилями в полях, а на межах розкішні маки ростуть. Яскравий червоний мак — це кров добровільців, що впали в боях нашої Дивізії, яка всякла в рідну землю. Разом із нею всякла в цю землю й наша безмірна любов до Батьківщини-України, до її голубих небес і широкополих ланів золотого збіжжя. З цієї крові черпатиме український нарід свою силу, готуючись до останнього бою з новітнім ворогом України — комуно-більшевицькою Москвою.

А Вам, дорогі стрільці-дивізійники, з поля багатьох боїв шлю свої думки на спомин про Ваші геройські вояцькі чини та понесені жертви й добрим словом згадую всіх тих, які залишилися в численних могилах на рідній землі. Знайте, що впали Ви за священну справу визволення свого народу з московського ярма.

Боротьба з ворогом вільного людства ще не закінчилася. Сьогодні у В'єтнамі гинуть сини українського народу за ті самі ідеали, за які Ви впали під Бродами. На листу жертв доля поставила й ім'я мого одинокого сина-парашутиста, який упав у В'єтнамі... Але вірю я непохитно в те, що Правда перемаже, бо вона живе й житиме у вояцьких чинах українських вояків, бо наші бої ще не закінчені.

Його закінчить тільки велика перемога!

Зі скрижалів історії

ЗАГАДКА СТАРОДАВНЬОЇ ФОРТЕЦІ

На висоті чотирьох тисяч метрів над рівнем моря в перуанських Андах лежать руїни стародавньої фортеці Саксайуаман, стіни якої складені з велетенських кам'яних брил. Хто, коли і для чого збудував цю фортецю так високо в горах, невідомо; вчені ще й тепер сперечаються про її вік і походження. Гіпотези про виникнення фортеці в Андах нагадують скоріше легенди про літаючих велетнів або прибульців з інших планет; більше реалістичним вважають припущення про відважних будівничих часів держави інків.

Перуанські археологи розпочали ґрунтовні розкопки, щоб точніше встановити контури споруд, і вже можуть похвалитися численними цікавими знахідками, зокрема різними керамічними виробами. Науковці припускають, що у фортеці повинні бути численні мумії інків, бо одну з них вони вже знайшли. Вони також сподіваються, що далші дослідження дозвлять прочитати ще одну цікаву сторінку історії стародавніх інків.

ВОЙОВНИЧА ПРАБАБУНЯ

Під час розкопів скитського кургану поблизу села Миколаївки, на березі Дністра, археологи знайшли рідкісне поховання молодої жінки, яка була похована з наконечником стріли у грудях. Їх зацікавило питання — чи це на-вмисне вбивство, вчинене в IV столітті до народження Христа ревнивцем-скитом, чи смерть у бою з ворогами?

Обряд поховання скити виконали в тій формі, в якій вони виявляли шану поляглим у боях героям. Поруч з останками юної скитянки знайдено гострий з обидвох боків кинджал і ніж із кістяною ручкою, наконечники стріл і списів та чорнолакову посудину для запашних масел із зображенням бога кохання Ероса, який летить. Войовничість не перешкодила нашій прабабуні бути жінкою, бо біля неї знайшли також поліроване дзеркало, а в головах стояла чудова старогрецька амфора з тавром її майстра. За уявленнями скитів, усі ці предмети потрібні були їхній юній героїні в потойбічному житті.

Характер поховання свідчить про значну роль жінки у скитських племенах. Ця знахідка є також підтвердженням легенд про амазонок — жінок-войовниць, які, за писемними джерелами старогрецьких авторів, жили у степах Причорномор'я.

ЗНАЙДЕНО КІММЕРІЙСЬКИЙ МЕЧ

Розкопи, які ведуть нині на території села Суботова українські археологи, показують, що ці місця зберігають багато цінного для науки. На глибині близько півметра виявлено потемнілі від часу предмети з характерним спірально-подібним орнаментом. У землі знайдено також великий залізний меч із мідним державом і наконечником від піхов. Науковці вважають, що ці знахідки належать до кіммерійської епохи (восьме століття перед народженням Христа), яка передувала скитській. Довжина меча разом із державом виносить 116 сантиметрів. Певно, це зброя кінного воїна.

Досі були відомі тільки короткі кіммерійські мечі, призначені для пішого бою, тому знахідка дуже зацікавила вчених. Крім того, є підстави припускати, що зброя була виготовлена місцевими ремісниками. Такий висновок змусить багато дечого переглянути в поглядах науковців на історію й культуру закарпатських доскитських племен, які заселяли Східну Європу.

СКИТСЬКА ПАРА

Нові подробиці побуту й етнографії скитів розкрили в минулому році українські археологи. Завдяки щасливому випадкові, дерев'яні і шкіряні предмети в невеликому кургані на трасі одного з каналів інгулецької зрошувальної системи в Миколаївській області не зотлилися за 24 століття. Вперше знайдено кольорову високохудожню мініятюру на дереві, а також фрагменти напису.

На глибині сотень метрів у IV столітті до народження Христа був похований скитський воїн із дружиною. Сухе повітря та постійна температура законсервували дерево і тканину. Подібна знахідка — дуже рідкісний випадок в археологічній практиці у кліматичних умовах півдня.

В ногах жінки лежала дерев'яна касетка, прикрашена скитським орнаментом, у якій знаходилися дерев'яні прядильні інструменти: веретено, коток, спиці й бабка. Тут же були дві скриньки. Одна з них оздоблена дивовижним малюнком. На яскравочервоному тлі з великою майстерністю зображено молоду жінку, яка тримає в руці жовту тканину, весь малюнок облямований чорними лініями.

Віко другої скриньки містять на собі сім різних грецьких літер, приналежних до напису, який приблизно можна прочитати так: АТІЯР КАСДОВ. Не виключено, що це скитське ймення. Все з'ясується тоді, коли розшифруванням займуться спеціалісти. В одному відділі скриньки виявлено кілька зернин невідомої рослини величиною просинки. В головах скитської пари стояли дерев'яні тарелі, які добре збереглися. Шию жінки прикрашали шкіряні мішечки — амулети, а біля воїна лежав сагайдак, наповнений стрілами.

Решта предметів, знайдених у кургані, знайома дослідникам з інших розкопів скитських поховань.

КОРАБЛІ НАПОЛЕОНА

На початку листопада минулого року з Каїру надійшло повідомлення про те, що на дні Абу-кірської затоки, поблизу Олександрії, на глибині шестидесяти п'яти стіп, знайдено рештки трьох кораблів наполеонівської військово-морської флотії, затоплених британським адміралом Г. Нелсоном у нільській битві 1-го серпня 1798 року. Один із кораблів «Guerrier» («Вояк»), озброєний 74-ма гарматами, дуже добре зберігся й має тільки велику діру в задній частині. Кораблі Наполеона були виявлені підводним рибалкою-аматором.

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ ПІД ЧАС ІНВАЗІЇ НОРМАНДІЇ, 22. 6. 1944 РОКУ

Коли почалася інвазія Нормандії, німці мали у цьому обширі 9 панцерних дивізій і 50 піхотних. До їхньої диспозиції було 60 бойових кораблів і 501 допоміжний, 402 бомбардувальники, 336 винищувачів, 89 розвідувальних літаків і 64 транспортці.

В інвазії взяло участь 17 альянтських дивізій (3 парашутні й 14 піхотних), 1213 бойових кораблів, 4126 десантних суден, 864 транспортці, 736 допоміжних кораблів, 3440 важких бомбардувальників, 930 звичайних бомбардувальників, 4190 винищувачів, 1590 розвідувальних літаків, 1370 транспортних літаків і 3520 планерів (ширячів).

...деякі визначні відкриття були зроблені випадково. Наприклад, монах-альхімік Бертольд Шварц для якогось досліджу змішав у ступці сірку, салітру й вугілля, а потім заходився викрешувати іскру із кресала. Іскра попала до ступки, і стався вибух, що підкинув високо вгору камінь, який лежав на ступці. Так з'явився на світ порох.

...історія знає часи, коли гармати не тільки відливали, але й... шили. Про цей цікавий факт свідчить запис в «інвентарній книзі» венеційського арсеналу, датований 1349 роком. Гармати зі шкіри пізніше використовувалися і шведською армією. Були часи, коли гармати клеїлися, а в 1895 році у фабриках Круппа випробовувалися паперові гармати калібру 5 сантиметрів із сталевую арматурою. Фахівці твердили, нібито за деякими своїми показниками вони не поступалися перед звичайними, сталевими.

...в Шотландії збереглися залишки замків-фортець, споруджених зі скла майже дві тисячі років тому. Їхні гладенькі, грубі і блискучі мури були неприступними для нападників.

...звичай голити бороду вперше запровадив Олександр Македонський. Це сталося тому, що під час рукопашного бою вороги хапали його вояків за бороди, і власне з цієї причини славетний полководець наказав усім своїм воякам голитися.

...прототип сучасного кулемета винайшов француз Ді Перрон і в 1775 році вперше продемонстрував перед молодим королем Людовіком XVI та його міністрами нову зброю, яка одночасно випустила 24 кулі. Замість похвали,

на яку чекав Ді Перрон, король холодно наказав йому відійти, а французькі міністри з обуренням відкинули винахід, заявивши, що він являє собою середник хижацького знищення. Ді Перрона було проголошено нелюдом і ворогом людства.

...історія ЗСА знає 125 випадків, коли американські президенти посилали збройні сили закордон без формального виповідження війни або уповноваження Конгресу. Ці випадки беруть свої початки в ранніх роках існування ЗСА як республіки й тягнуться від непроголошеної війни із Францією в 1789-1800 рр. аж до акцій в Індонезії й Китаї.

...на виготовлення одного парашуту треба зжити аж 360 метрів матеріалу.

...«Хрест Вікторії» — це найвище британське військове відзначення було введено в 1856 році. Такі хрести виготовляються виключно з московських гармат, здобутих від Росії у Севастополі під час Кримської війни. Не зважаючи на те, що від закінчення цієї війни проминуло 116 років, військові склади мають іще багато цього матеріалу.

...вперше в історії ЗСА президент Ніксон найменував генералами двох жінок, які служать в американських збройних силах від 1942 року. Перша — перед тим полковник Анна Гейс — має ступінь магістра Католицького університету і є тепер шефом армійського корпусу медичних сестер, а друга — Елізабет П. Гайзінгтон — займає становище шефа жіночого армійського корпусу. Вона скінчила коледж Нотр Дейм у Меріленді.

Посвячення прапора Відділу ОБВУ в Лідс.

ВІЙСЬКОВА ХРОНІКА

ЗБРОЙНІ СИЛИ СОВЕТСЬКОГО СОЮЗУ

Згідно з останніми статистичними даними, збройні сили Советського Союзу нараховують разом ледве не 4 мільйони вояків, які за родами зброї розподіляються так: наземні війська — 1.800.000, військово-повітряна фльота — 500.000, військово-морська фльота — 500.000, війська повітряної оборони, включно зі стратегічними ракетними формаціями — 750.000 і війська спеціального призначення — 250.000.

1. Наземні війська

Наземні війська складаються із 157 дивізій, з яких 31 дивізія стаціонує в Середній Європі, 60 — в європейській частині ССРСР, 28 — у південній частині Московщини і в Україні, а решта — на кордоні з червоним Китаєм. Ці війська дуже добре озброєні, повністю моторизовані й мають до своєї диспозиції близько 40.000 танків.

2. Військово-повітряна фльота

Загальний кількісний стан советської військово-повітряної фльоти виносить 10.100 літаків, із чого стратегічних бомбардувальників — 200, винищувачів — 3.400, тактичних бойових літаків — 4.800 і транспортних літаків — 1.700.

3. Військово-морська фльота

Дійовість советських військово-морських сил розподіляється на чотири головні операційні простори:

а) тихоокеанський — від 4-ох до 6-ти крейсерів, 30 винищувачів і 120 підводних човнів. Разом із допоміжними одиницями, близько 750 кораблів;

б) північний — 3 крейсери, 35 винищувачів, 100 підводних човнів. Разом майже 800 бойових кораблів;

в) балтійський — 4 крейсери, 25 винищувачів, 70 підводних човнів. Разом біля 750 кораблів;

г) чорноморський — 7 крейсерів, 50 винищувачів, 2 вертолетоносці, 75 підводних човнів. Загальна кількість бойових одиниць, оперуючих у цьому просторі, який уже поширився на Середземне море, около 700.

Отже, в сумі ССРСР посідає сьогодні приблизно 3.000 різнотипових військових кораблів і найбільшу в світі флоту підводних човнів;

г) стратегічні ракетні війська й формації протиповітряної оборони мають до своєї диспозиції 2.500 різнотипових ракет, у тому 1.350 міжконтинентальних балістичних стрілен і понад п'ятсот, вистрілюваних із підводних човнів. — Решта — це середньодистанційні ракети.

Советські «катюші» в наступі на маневрах.

МІЛІТАРНА ПОТУГА КОМУНІСТИЧНОГО КИТАЮ

Точних даних про кількісний стан збройних сил комуністичного Китаю немає, але, здається, він дещо менший від советського й оцінюється на 2,5—3 мільйони вояків.

Наземні війська складаються із 35-ти польових армій, по чотири дивізії в кожній із них (отже, це радше корпуси). Крім того, є по кілька дивізій спеціального призначення — гірських, кавалерійських, парашутних тощо, як також чимала кількість панцерних дивізій та артилерійських.

Військово-повітряні сили червоного Китаю теж досить імпозантні, але набагато менші від советських. Вони нараховують до трьох тисяч бойових літаків різних типів і 200.000 летунського персоналу, тобто за своєю величиною посідають третє місце у світі.

Військово-морська флота має 140.000 персоналу й майже 1.000 бойових кораблів, у тому 5 винищувачів, 17 фрегат і переслідувачів підводних човнів, понад 30 підводних човнів, 70 виловлювачів мін і 470 торпедних човнів та канонерок. До цього треба додати велике число допоміжних суден і моторизованих джонок.

Нуклеарний потенціал червоного Китаю не є ближче знаний. Західні експерти оцінюють його на сотню атомних бомб і деяку кількість бомб водневих. Що ж торкається стратегічних ракетних військ, то вони тепер знаходяться у стадії організації.

Окрім того, Китай має величезну парамілітарну силу, так звану народну міліцію, мінімальна кількість якої приймається за дванадцять мільйонів, але може бути набагато більша.

САМООБОРОННІ СИЛИ ЯПОНІЇ

Вони порівнюють малі, бо навіть не досягають 300.000 вояків, розподілених на три роди зброї. Найбільші з них наземні війська, нараховуючи 180.000 вояків, охоплені тринадцятьма змоторизованими й першорядно озброєними дивізіями.

Військово-повітряні сили мають до своєї розпорядимості майже дві тисячі модерних різно-типових літаків, у тому багато реактивних винищувачів.

Військово-морська флота теж не є великою. Вона нараховує приблизно 300 бойових одиниць малого тоннажу — винищувачів, поборювачів вертолетів, підводних човнів, канонерок, торпедних човнів тощо.

Самооборонні збройні сили Японії продовжують інтенсивно розвиватися і впродовж кількох наступних років мають бути збільшені й кількісно, і якісно.

НАЗЕМНІ ВІЙСЬКА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ВАРШАВСЬКОГО ПАКТУ

Загальний кількісний стан наземних військ держав-членів Варшавського пакту, разом із советськими, виносить три мільйони вояків. Як відомо, у країнах Східної Європи стаціонує

31 советська дивізія, з того 20 у Східній Німеччині, 5 — у Чехо-Словаччині, 4 — в Мадяричині і 2 — в Польщі, що разом становить 320.000 вояків.

Суходільні армії інших держав обраховуються такими цифрами: Східна Німеччина — 92.000, Польща — 195.000, Чехо-Словаччина — 150.000, Болгарія — 130.000, Малярщина — 90.000 і Румунія — 165.000.

Західні обсерватори вважають найефективнішими та найнадійнішими східнонімецьку, польську й болгарську армії. Малярська армія ще й досі не повернулася до нормального стану від чистки її старшинського корпусу після революції 1956 року, ефективність чехо-словацької армії є сумнівна після советської інвазії в 1968 році, а безздатність румунської армії ніколи не цінилася експертами високо.

ВЕЛЬОСИПЕДНІ ПОЛКИ ШВАЙЦАРСЬКОЇ АРМІЇ

Швайцарські наземні війська мають у своєму складі три полки вояків-вельосипедистів. Кожний такий полк складається із трьох батальйонів, а до кожного батальйону приділена спеціальна мортирна сотня. Сумаричний кількісний стан цих трьох полків досягає семи тисяч вояків.

Ці унікальні військові формації є дуже рухливі та безздатні й мають своїм завданням поборювати панцерні частини ворога, робити засідки, брати участь у несподіваних рейдах, вести акції охоронного порядку та виконувати спеціальні доручення. Вельосипеди забезпечують їм першорядну мобільність, а модерне озброєння робить їх дуже ефективними в різно-рідних операціях.

МІЛІТАРНА ДОПОМОГА СССР

Згідно з американськими статистичними даними, від 1955 року почавши, Советський Союз витратив на закордонну мілітарну допомогу майже 14 більйонів доларів. Із цього числа Об'єднана Арабська Республіка одержала 4,5 більйона, комуністичний Китай — 1,3 більйона, східноєвропейські держави — 5 більйонів і В'єтнам — 3 більйони доларів.

За цей самий час З'єднані Стейти Америки дали закордонним країнам мілітарну допомогу на загальну суму 40 більйонів доларів, не рахуючи коштів довготривалої війни у В'єтнамі.

ЗСА РЕДУКУЮТЬ СВОЇ ЗБРОЙНІ СИЛИ

Впродовж останніх двох років З'єднані Стейти Америки значно зредукували свої збройні сили, зокрема конвенціональні. Коли в половині 1969 року вони нараховували понад 3,5 мільйона вояків, то влітку минулого року їх кількісний стан навіть не сягав трьох мільйонів.

Подібно представляється справа і з військово-морською флотою, бо в дотичному періоді часу було відтягнуто з чинної служби 300 одиниць.

Сьогодні ця фльота нараховує 700 бойових кораблів, у тому 15 штурмових літаконосців, 10 вертолетоносців і допоміжних літаконосців, 185 крейсерів, винищувачів і фрегат та 147 підводних човнів. Із цього числа 47 підводних човнів

Нова протитанкова гармата американської армії.

порушуються атомною енергією і є штурмовими, а 41 нуклеарний підводний човен озброєний балістичними ракетами далекого досягу. 25 таких човнів є у постійній службі, при чому 20 оперує в обширі Арктики і в Атлантийському океані, а 5 — на водах Тихого океану.

Військово-повітряна фльота ЗСА має приблизно 11.000 бойових літаків, у тому 435 стратегічних бомбардувальників, 1.000 винищувачів, 8.500 тактичних літаків і 700 транспортівців. Летунський персонал — 250.000.

До диспозиції стратегічних ракетних військ ЗСА є 1.054 міжконтинентальні балістичні стрільна, 656 балістичних ракет, вистрілюваних із підводних човнів, та 490 ракет із трьома розривними бойовими головками.

Новий бомбовик НАТО, спільної англо-німецько-італійської продукції.

ЗБРОЄНЕВИЙ ПОТЕНЦІЯЛ ЕСПАНІЇ

Як подає Інститут Стратегічних Студій, у мирному часі Еспанія має збройні сили численністю 280.000 вояків. З того наземні війська — 210.000 (4 піхотні дивізії та одна панцерна й 10 незалежних бригад); військово-морська фльота — 45.000 (включно з корпусом командосів у силі 9.000 вояків) і понад 80 різнотипових кораблів; військово-повітряні сили — 35.000 й понад 400 літаків, переважно американських. У випадку мобілізації, наземні війська можуть бути доведені до 40 дивізій, а морська фльота й летунство подвосні.

БАЛАНС МІЛІТАРНИХ СИЛ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Сьогоднішня дійова ізраїльська армія складається приблизно з 85.000 старшин і вояків, охоплених одинадцятьма бригадами. До їх числа входять три панцерні, сім піхотних-механізованих і одна парашутна. На випадок нової війни, збройні сили Ізраїля, при загальній мобілізації, можуть бути доведені максимально до 290.000 вояків, при чому таку мобілізацію він здатний провести на протязі 72-ох годин.

Ізраїль мав улітку м. р. понад 1.200 танків та 600 різнотипових літаків. У склад військово-морської фльоти входили чотири підводні човни, один винищувач і велике число малих патрульних суден.

Найгіршим противником Ізраїля є Єгипет. Кількісний стан його збройних сил перевищує 250.000 вояків, які творять три панцерні і п'ять піхотних дивізій та двадцять формацій командосів, вивінуваних штурмовими швидкісними човнами. Завдяки Советському Союзові, сьогоднішня єгипетська армія далеко краще озброєна й вишколена, ніж перед шестиденною війною.

Як подавали статистичні дані, до початку серпня м. р. Єгипет отримав від СССР 1.500 танків різного типу, 1.000 панцерних возів, 1.000 різнокалібрових гармат, 104 вертолети, 69 бомбардувальників і 365 винищувачів. Для їх обслуги на території Советського Союзу були вишколені три сотні єгипетських летунів.

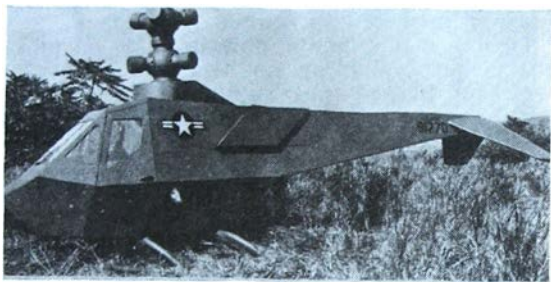
Під сучасну пору в Єгипті розльовано понад тисячу протилетунських ракет типу «САМ», обслуговуваних двадцятитисячним советським вишколено-технічним персоналом. СССР також постачив Єгиптові понад сто бойових літаків типу «МІГ-23», які, правдоподібно, пілтують лише советські летуни. Ці літаки здатні підніматися вгору на висоту 80.000 стіп, тобто таку, якої не можуть досягнути ізраїльські літаки американського типу «Фантом».

Військово-морська фльота Єгипту складається із 12-ти підводних човнів советської конструкції, 20-ти патрульних суден, озброєних ракетами, й досить великої кількості малих човнів.

Про збройні сили інших арабських держав докладних відомостей немає. В порівнянні з Єгиптом, вони значно менші, але, якщо дійде до нової арабсько-ізраїльської війни, й вони солідарно виступлять разом із Єгиптом проти Ізраїля, то створять поважний мілітарний потенціал, бо всіх їх інтенсивно озброєє Советський Союз.

Під теперішню пору в Америці відбуваються всесторонні випробовування двох нових типів вертолетів, призначених для суходільної армії і військово-морської флотії.

Перший із них — це озброєний та опанцерений вертоліт, завданням якого буде ведення небезпечних розвідувальних операцій. Увесь його корпус покритий суцільним крицевим шаром, має призматичну форму й добре охороняє перед ворожим вогнем залогу, збірники пального, всі складові частини, мотор та обсерваційні апарати. Під час випробовувань були вжиті різномірні кулі, включно із бронепробійними, однак вони цього панцеру пробити не могли. Для вікон ужито такої самої відпорності на обстріл панцер, але прозорий.

Цей двоосбовий вертоліт, який порушується роторною системою, складеною із двох потрійних роторів, діаметром 35 стіп кожний, що обертаються у протилежному напрямку, має 25 стіп 3 цілі довжини, 4 стопи сім цілів ширини і п'ять стіп три цілі висоти. Впродовж трьох годин часу, прилюбій температурі та із швидкістю понад 150 вузлів він може літати на висоті 4.000 стіп.

Другий тип вертолету служитиме для транспортування живої сили або важких зброєних чи амуніційних вантажів. Його максимальна підймальна спроможність вносить 22,5 тонн. Довжина вертолету — 110 стіп, висота — 31 стопа, діаметр ротору — 124 стопи, вага нетто — 59.000 фунтів, вага брутто — 118.000 фунтів.

Для порівняння можна подати, що довжина теперішнього важкого вертолету, обслуговуючого американські збройні сили, становить лише 70 стіп, висота — 25 стіп, діаметр ротору — 72 стопи, вага нетто — 19.000 фунтів і вага брутто — 47.000 фунтів.

Новий тип вертолету порушуватиметься трьома моторами, потужністю 7.000 кінських сил кожний, матиме п'ятиосбову залогу, а позаду кабіни пілота приміщення для двадцяти вояків у повному бойовому озброєнні.

У Франції сконструйовано новий панцерний віз для транспортування живої сили, який уже поступив у масову продукцію. Він має чотири колеса, котрі порушують його по суходолі та під час перебування у воді, й може плисти зі швидкістю шість миль на годину. По суходолі рухається зі швидкістю до шестидесяти миль на годину.

Цей віз може транспортувати дванадцять вояків у повному бойовому озброєнні. Для їх швидкого всідання й висідання він посідає двос великих дверей у задній частині й по одних із кожного боку.

Новий панцерний транспортвець називається ВТТ/АМЛ і базується на панцерному возі типу АЛМ. Він може також служити за амбулянс, командний пост, транспортвець зброї та мілітарного спорядження, як теж виконувати функції ремонтного возу. Дистанція дії цього возу вносить 375 миль без забезпечення паливом.

ІНДІЙСЬКО-ПАКІСТАНСЬКИЙ КОНФЛІКТ

На початку індійсько-пакістанського конфлікту Індія мала суходільну армію, кількісний стан якої вносив 860.000 старшин і вояків, плюс 100.000 прикордонників, розльоканих в одній панцерній дивізії, двох незалежних панцерних бригадах, тринадцяти піхотних дивізіях, десяти гірських дивізіях, шести незалежних піхотних бригадах, двох парашутних бригадах і двадцяти протилетунських формаціях.

Морська флотія нараховувала 40.000 персоналу і складалася з одного літаконосця, двох крейсерів, трьох винищувачів, дев'яти ескортних кораблів і чотирьох підводних човнів. Військово-повітряна флотія мала 80.000 осіб персоналу, 625 різнотипових бойових літаків, 250 вертолетів і 200 транспортів. Крім того, Індія посідала 750 бойових танків.

Пакістанська суходільна армія нараховувала 365.000 старшин і вояків плюс 280.000 парамілітарних формацій, тобто дві панцерні дивізії, одну незалежну панцерну бригаду, дванадцять піхотних дивізій та одну бригаду протиповітряної оборони.

Військово-морська флотія Пакістану мала у своєму складі один крейсер, два винищувачі, чотири ескортні судна й чотири підводні човни. Військово-повітряна флотія складалася із 17-тисячного персоналу й мала 285 різнотипових бойових літаків, 60 вертолетів і 20 транспортувальних літаків. Кількість пакістанських танків не сягала навіть п'яти сотень.

НОВИЙ ШЕФ ШТАБУ ЗБРОЙНИХ СИЛ СССР

У вересні минулого року генерал Віктор Г. Куліков зайняв становище шефа генерального штабу збройних сил Советського Союзу на місце маршала Матвія В. Захарова. До 1969 р. він був командувачем советської армії у Східній Німеччині, а тепер є третім найвищою рангі старшиною в мілітарній структурі СССР.

ЗАХІДНЬОНІМЕЦЬКІ ТАНКИ І ПАНЦЕРНІ ВОЗИ

Серед держав-членів НАТО продовжують користуватися великою популярністю «Леопарди» — модерні бойові танки західньонімецької продукції. Зброєві фабрики НФР одержали замовлення на продукцію чотирьох тисяч танків цього типу. 1.900 із них уже пішло на озброєння західньонімецької армії. Бельгія має отримати 334 «Леопарди», Голландія — 468, Норвегія — 78 й Італія — 800 (600 із них будуть збудовані в Італії по контракту).

Добрі бойові показники має також західньонімецький панцерний віз «Куниця», призначений для допоміжних операцій панцерних дивізій. Його конструкція дозволяє залози застосовувати різноманітну зброю проти наземних і повітряних цілей. У найближчому часі західньонімецька армія отримає близько двох тисяч возів цього типу.

Цікавим є також восьмиколісний панцерний віз, який веде розвідувальні акції. Запроєктовано два типи цього возу — з вогневою вежею й без неї. Останній тип використовуватиметься для транспортування живої сили. Обидва типи мають водяне охолодження, мотори потужністю 400 кінських сил і є амфібіями. Заплановано продукцію 400 розвідувальних возів і 1.500 транспортних. Західньонімецька армія буде випосажена ними в наступному році.

АРМІЇ ПІВДЕННОАМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

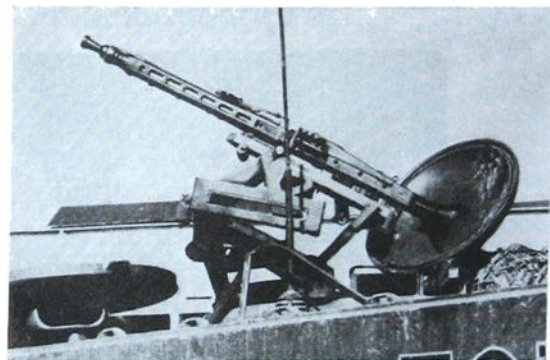
Не зважаючи на те, що країни Південної і Латинської Америки покищо не є загрожени зназовні, всі вони утримують досить поважні, хоч переважно архаїчні збройні сили, а деякі стараються їх змодернізувати. На це складаються три причини: а) часті державні перевороти, в яких велику роль відіграють армія і лєтунство; б) їм загрожують субверсія, керована комуністичною Кубою, і в) між деякими з них існують уже давні прикордонні суперечки.

Релятивно найчисленнішу й найкраще озброєну армію має згадана Куба, але кількісний стан її збройних сил увесь час оточений таємницею, і про них немає ніяких статистичних даних.

Що ж торкається інших південноамериканських держав і країн Латинської Америки то величини їхніх армій у минулому році представлялися слідуочими цифрами:

Назва держави	Збройні сили	Міліція
Бразилія	195.000	120.000
Аргентина	137.000	30.000
Мехіко	70.000	100.000
Колумбія	65.000	35.000
Чіле	61.000	22.000
Перу	55.000	18.000
Венесуела	32.000	10.000
Болівія	22.000	5.000
Парагвай	21.000	9.000
Еквадор	20.000	6.000
Домініка	19.300	10.000
Уругвай	16.000	8.500

Збройні сили решти держав Південної і Латинської Америк є менші від десяти тисяч, отже сумарна їх кількість виносить несповна 800.000 старшин і вояків. Звичайно, в це число не входять збройні сили Куби

Уліпшене кол. німецьке МГ, тепер МГ — 58 прийняте у військах НАТО. Швидкість стрілу — 1 000 стрілів на мінуту.

ЕКСПОРТ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЗБРОЇ

Франція являється чільним європейським експортером зброї. Для прикладу можна подати, що лише в першій половині 1970 року вона експортувала різноманітної амуніції та літаків на загальну суму майже одного більйона доларів. Здається, що найбільшим попитом користуються реактивні бойові літаки типу «Міраж-5».

Поруч із цим, у минулому році французькі конструктори провели успішне випробування двох версій нового винищувача типу «Міраж Ф-1», який відзначається великою швидкістю й

може оперувати прилюбій погоді. Його серійна продукція і служба у французьких військово-повітряних силах почнуться в біжучому році.

Подібно мається справа ще з одним випробуванням бойовим літаком типу «Міраж Г-4», який уживатиметься як для штурмових акцій, так і для розвідувальних операцій. Цей літак мав би ввійти до складу французького летунства щойно в 1977 році.

ЯПОНСЬКИЙ ТАНК

З Токіо повідомили, що японські інженери сконструювали бойовий танк, який має здатність змінювати свій вигляд, до чого західні конструктори мали надію дійти щойно в 1975 р.

Цей танк важить 38 тонн, має десятициліндровий мотор потужністю 750 кінських сил, може обертатися й робити зигзаги, але при тому цівка його 105-міліметрової гармати завжди спрямована в незміненому напрямку. Він випосажений також лазерним апаратом, який уможливило гарматній цівці бути завжди спрямованою на означену ціль, незалежно від того, як танк рухається. Він теж може підносити й обнижувати свій профіль на три стопи та свободно їхати по узбіччю гори, опускаючи свої колеса з гусеницями вниз і підтягаючи їх.

Новий японський танк, яким дуже зацікавилися Західна Німеччина і Швейцарія, випродувала фабрика «Мітсубіші».

Британський важкий танк типу Чіфтейн.

Югославська територіальна армія, яка вишколюється головно в партизанській війні, на випадок нападу ворога на Югославію.

3 ДІЯЛЬНОСТІ ОБВУ

ОКРУЖНА КОНФЕРЕНЦІЯ ОБВУ В ЛЕСТЕРІ

В суботу, 6-го березня м. р., відбулася в Лестері в залі місцевого Відділу СУБ-у окружна конференція клітин ОБВУ в Мідланді. В конференції взяли участь: секретар Головної Управи ОБВУ, д-р С. М. Фостун, орган. реф. і зв'язковий Округи ОБВУ, п. П. Кішук, члени Головної Управи, пп. Володимир Нагайло й Андрій Гавірко, та представники Відділів ОБВУ Округи Мідланд.

Конференцію відкрив о год. 2.30 по полудні П. Кішук та, привітавши присутніх, попросив однохвилинною мовчанкою вшанувати пам'ять Покійного сл. п. Петра Лазоришака-Дністровика, великого приятеля ОБВУ. Привітання від голови й Централі ОБВУ склав д-р С. М. Фостун.

Присутні заслухали звітів представників клітин ОБВУ, а також короткий звіт із діяльності Округи, що його склав окружний зв'язковий. У своїй широкій доповіді секретар ОБВУ зреферував загальну політичну ситуацію, важливіші події з життя української діаспори, а також докладно й вичерпно доповів про організаційні справи ОБВУ.

Після доповіді секретаря ОБВУ була дискусія. З черги порушено та обговорено напрямні праці Округи та їх реалізацію. В дискусіях брали активну участь члени Гол. Управи і представники клітин ОБВУ. Висловлюючи подяку секретареві ГУ, членам Гол. Управи та всім представникам клітин за прибуття й ділову участь у конференції, окружний зв'язковий закрав конференційні наради о год. 6.30 ввечері.

Після вечері в тій же залі відбулася доповідь д-ра С. М. Фостуна для громадянства на тему »Духове обличчя сучасного світу«.

Учасник

ЕДІНБУРГ ВІДЗНАЧУЄ РОКОВИНИ СМЕРТІ БЕЗСМЕРТНОГО КОМАНДИРА

З ініціативи й заходами Відділу ОБВУ в Единбурзі в неділю, 7-го березня 1971 року, ввечером, відбулися в Українському громадському домі Святочні Сходини, присвячені 21-им роковинам героїської смерті сл. пам. генерал-хорунжого Тараса Чупринки — Романа Шухевича.

Святочні сходи відкрив у кількох словах зв'язковий ОБВУ Округи-Північ друг О. Дем'янчук та проголосив однохвилинну мовчанку.

З черги мандолінова оркестра Юнацтва СУМ-у під керівництвом друга Павла Дем'янчука відіграла »О, Україно« та »Думи мої, думи мої«. Юна сумівка М. Худа деклямувала вірш »Славної пам'яті генерала Шухевича-Чупринки«. Відтак голова Відділу ОБВУ в Единбурзі

читав реферат про Легендарного Командира УПА. Три дружинники місцевого Осередку СУМ-у: І. Цимбір, М. Поляк і М. Остапко, в супроводі гітари проспівали дві пісні »Я сьогодні від вас від'їжджаю« та »Гей, степами, темними ярами«. Опісля друг М. Завадецький рецитував вірш »Незабутньому генералові« (написаний ним самим). Ще раз мандолінова оркестра заграла »Лети, тужлива пісню, а вкінці Святочні Сходи закінчили присутні відспіванням національного гімну.

Присутні, залишаючи залу (а було всіх около 90), звернули увагу на фронтову стіну (декорацію), на якій висів портрет Безсмертного Командира УПА, національний і революційний прапори, хрест та Тризуб. Рівночасно на цій стіні був поміщений клич-наказ »ПІМСТИШ СМЕРТЬ ВЕЛИКИХ ЛІЦАРІВ«, який є дуже актуальним сьогодні та кличе всіх нас до боротьби за ідеал відновлення Української Самостійної Соборної Держави, за який згинув героїською смертю Великий Командир.

І так скромно, але з піднесенням на душі, українці столиці Шотландії відзначили святочними сходами Легендарного Командира Української Повстанської Армії Тараса Чупринку — Романа Шухевича.

Учасник

ВШАНУВАННЯ ТАРАСА ЧУПРИНКИ В НОТТІНГґАМІ

В неділю, 28-го березня, українська організована громада за старанням Відділу ОБВУ й Осередку СУМ вшанувала Командира УПА, генерала Тараса Чупринку.

Програму відкрив із рамени ОБВУ п. В. П'єт-носький, а заступник голови Осередку СУМ п. Михайло Кухта відчитав вийнятки зі Звернення Воюючої України до еміграції. Під час цієї частини та однохвилинної мовчанки два сумівці — Остап Курляк та Павло Тріль — у повстанських одностроях тримали стійку перед портретом Командира.

Основний реферат про заслуги Романа Шухевича та про його боротьбу за визволення України прочитав п. М. Гуменюк. У дальшому п. Михайло Кухта читав уривки з відозв, наказів і універсалу УГВР, що їх писав Тарас Чупринка. Остап Курляк відчитав спомин про виконання атентату на шкільного куратора Собінського. Два менші сумівці, Євген Курлик та Андрій Бойко, виголосили вірші. Оркестра СУМ під кер. п-а М. Скаліша виконала дві пісні. І на закінчення всі спільно відспівали національний гімн.

М. Джус

У вечірніх годинах в неділю, 28-го березня, я мав приємність бути гостем на обіді Лестерського Відділу ОБВУ, де в новонабудовому домі СУБ-у, за гарно застеленими столами, засіло понад 150 людей.

Керівник програми вчора, п. М. Николишин, попросив о. Андрія Гринаха провести молитву та поблагословити трапезу. Після частинного заспокоєння голоду і спраги, п. П. Кішук, голова Відділу ОБВУ, привітав усіх присутніх та попросив сот. Михайла Білого-Карпинця, гол. Г. У. ОБВУ, який був присутній зі своєю дружиною, презентувати п. Григорієві Куликові, якого щойно викликав на сцену, медалю Святого Архистратига Михаїла, спеціально уфундовану Відділом ОБВУ за старання, фахове й безвинагородне керівництво перебудовами новонабудованої церкви разом із багатьма приміщеннями Відділу СУБ-у, як також і за перебудови його попереднього дому. Пан сот. Карпинець прийняв піднесену головою Відділу СУБ-у, п. В. Медичьким, медалю і причепив її на груди п. (ст. стрільця) Григорія Кулика, висловлюючись, що має не абияку приємність виконати це почесне завдання.

Отець Андрій Гринах вручив (подану п. М. Щупляком) грамоту, яка стверджує власність медалі п. Г. Кулика. Обидва вручення відбулися під гучні оплески і «Многолітствіє». Поки пан Кішук успів подякувати всім, то голова Відділу СУБ-у, п. В. Медичький, підніс гарний столовий годинник, який вручив п. Петрові Кішуківі п. сот. Карпинець за його ювілейне 10-літнє головування в Управі Відділу ОБВУ, що, як висловився п. Кішук, було для нього в дійсності великою несподіванкою (тобто пода-рунок).

Пан Г. Кулик подякував за таке високе відзначення й, торкаючись переводжуваних праць при перебудовах, висловився, що сам він не зміг би цього діла довершити, якщо б не було щедрого вкладу праці громадян. При цьому він жартома навів приклад, що часами були й розпучливі часи, і йому не раз хотілося крикнути одно слово, як тому жидові, який за сталінських часів в СССР випросив собі одно слово через радіостанцію і крикнув «Гівалт!». Але він дякує Господеві, що при Божій допомозі все вдається зробити.

В далішній програмі з короткими словами виступали п. сот. Михайло Білий-Карпинець й о. Андрій Гринах. Сот. Карпинець висловив признання лестерській громаді за такий колосальний вклад праці в ремонті й перебудову. Щоб зреалізувати це все, треба було дійсно мати віру у власні сили й Божу поміч. Торкаючись 21-літньої праці ОБВУ, сот. Карпинець підкреслив; що колишні вояки мають специфічні обставини праці на цьому терені. Вони були національним хребтом для всіх інших установ й організацій і вони цього хребта не зломали й не зломлять.

На терені В. Британії є 11 українських католицьких священиків — колишніх вояків, і о.

А. Гринах як один із них і як теперішній парох лестерської парохії також висловив своє признання для громади та подякував публічно Всевишньому Господеві, що після поважної недуги та нещасливих особистих випадків, Господь усе таки зберіг його й наділив його бути пастирем лестерської парохії.

Пан П. Кішук не забув подякувати попереднім головам Відділу ОБВУ пп. В. Михайлюкові й С. Латі, почесним членам Відділу ОБВУ, панству М. Стадникам, п. О. Довбушеві, голові Округи Мідланд і членові КУ СУМ-у пор. Лагодницькому з Ловборов та всім присутнім і повідомив, що Здесяткована Чота під командою підхорунжого Р. Старосольського виступить із «Дивізійною перекускою».

За кілька хвилин на сцені, прикрашеній прапором Відділу ОБВУ, блиснула булава підхор. Старосольського, й цимбали Міська Панчака подали «тон». У програму «Перекуски» ввійшли деякі нові точки, а також долучилося тріо юначок — Марійка й Ірка Михалкові та Ірка Кішук, які при власному акомпаньяменті гітар відспівали три пісні самостійно, а «Сон полоненого» — разом із Здесяткованою Чотою. Пізнім вечором розходилися гості з досить піднесеним враженням.

П. Дюк

ВІДСВЯТКОВАННЯ ДНЯ ЧОРНОМОРСЬКОЇ ФЛЬОТИ В БОЛТОНІ

В неділю, 30-го травня 1971 р., заходами місцевого Відділу ОБВУ в нашій громаді відсвятковано 53-ті роковини Чорноморської фльоти, на кораблях якої у дні 29-го квітня 1918 р. замайли українські прапори.

У присутності численно зібраних старших громадян та молоді, о год. 5.30 п. п. святочну академію відкрив вступним словом голова Відділу, п. І. Довбенюк, вказуючи на цю історичну подію, як частину історії Українських Визвольних Змагань.

Обширний реферат прочитала п-на Дзюбенко, в якому дала історичну аналізу Чорного моря, починаючи від княжих часів, покритих сивиною давнини по через гетьманську добу аж по сьогоднішній день. Чорне море є інтегральною частиною України і в майбутньому, коли матимемо Українську Державу, український нарід відновить і закріпить своє володіння на цьому морі.

Далі слідували мистецькі виступи наших груп мистецької самодіяльності. Жіночий хор (у складі біля 20 осіб) під керівництвом п-а Гр. Болюбаша виконав дві пісні: «Боже, Ти край наш хорони» і «Розвивайся, ти високий дубе». Гурт дівчат (у складі 7 осіб) відспівав: «Взяв би я бандуру» і «Мій милий любить мене».

Після тих виступів п. Довбенюк подякував усім виконавцям й учасникам, повідомляючи рівночасно про те, що має відбутися танцювальна забава, на якій гратиме місцева оркестра у складі чотирьох осіб під керівництвом п-а Тимчишина.

Т. Г.

ПОКЛІН ГЕРОЯМ

Стараннями Окружного Комітету ОБВУ Округи Лондон, у зеленосвяточну неділю, 6-го червня ц. р., в Інвалідській Оселі СУБ «Сиденгирст» було влаштоване Свято Героїв, на яке, не зважаючи на несприятливий хмарний і прохолодний день, прибуло понад 1000 українців із Лондону та його околиць.

Релігійна програма свята складалася з Архирейської польової Служби Божої, відправленої Пресвященним Владикою Кир Августиним Є. Горняком, ЧСВВ, у сослуженні пароха Лондону, Всч. о. д-ра Степана Орача, походу до пропам'ятної таблиці й Панахиди біля неї. Богослуження й Панахиду супроводжував співом чоловічий хор із Бедфорду під диригентурою п. І. Джиджори.

Після перерви на імпровізованій сцені мав місце святковий концерт, який відкрив коротким вступним словом п. М. Музика, окружний зв'язковий Округи Лондон, і попросив до виглошення доповіді сотника М. Білого-Карпинця.

Мистецьку частину програми розпочав бедфордський хор пісню «За рідний край» — слова Р. Купчинського, муз. М. Гайворонського, а пізніше виконав іще «Засяло сонце золоте» — слова й музика І. Недільського, «В'язанку стрілецьких пісень» — аранж. М. Гайворонського, упівську пісню «Марш куреня бойків» та марш «Україна» — слова І. Багряного, муз. Гр. Кистастого.

Хор Юного СУМ із Лондону під керівництвом інж. Т. І. Кудлика відспівав чотири пісні — «Ви жертвою в бою», «В горах грім гуде», «Завітчали дівчачонька» і «Спіть, хлопці, спіть». На тлі останньої пісні юначка Анна Стасік рецитувала вірш Марка Боеслава «Молитва повстанця».

Оркестра Юного СУМ із Редінгу під керівництвом п. М. Телюка супроводжувала виконання пісень «На високий кручі» й «Марш сіроманців», а п-і М. Телюк диригувала дитячим хором, який відспівав «Гетьте, думи» й «У горах Карпатах».

Хор Юного СУМ із Свіндону під керівництвом п. А. Бойка виконав дві повстанські пісні — «Шум зеленого бору» й «Гей, степами».

З декламаціями виступали: Ірина Капустинська («До найсвятіших рук»), Галина Караваєва («Поклін героям»), Анна Малюська («Мрії») та Наталка Зварич («Наша сотня»).

На закінчення інж. Т. І. Кудлик, який вів концертну програму, склав подяку Їх Ексцеленції Кир Августину Горнякові за відправлення Архирейської Служби Божої, Всч. о. д-ру С. Орачеві, Сестрам Службеницям, сотн. М. Білому-Карпинцеві, членам Головної Управи ОБВУ, п. М. Музиці, учасникам мистецької частини програми, адміністрації Інвалідської Оселі та її персоналові, голові Лондонського Відділу ОБВУ п. Г. Вацківці й усім членам ОБВУ, п. І. Мельникові за виступи апаратури, всім особам, які вклали будь-який труд у проведення Свята

Героїв, та всьому українському громадянству за прибуття на це свято.

Воно закінчилося спонтанним відспіванням українського національного гімну.

М. В.

ОКРУЖНЕ СВЯТО ГЕРОЇВ У ЛЕСТЕРІ

В неділю, 6-го червня, з ініціативи Управ Відділів ОБВУ Середньої Англії величаво вшановано пам'ять наших героїв, що віддали життя своє за кращу долю України.

Свято започатковано спільною Богослужбою й Панахидою за душу поляглих в українській католицькій церкві Вознесіння Христового, яку відправили наші Всечесніші отці: о. д-р Дзьоба з Ковентрі та місцевий парох о. Андрій Гринах. Церква була заповнена місцевими парохіями й гостями із сусідніх громад: Ноттінгему, Ковентрі, Дарбі, Лавборо і Волвергамптону. Велично співав хор ім. М. Лисенка під диригентурою п. Остапа Піцка. В часі Панахиди почесну варту зі своїми прапорами вдержували комбатанти, сумівці і пластуни.

Концертна частина програми відбулася за раз таки після закінчення Богослуження в сусідній залі будинку СУБ. Програму, вітаючи присутніх, відкрив п. Петро Кішук, голова Відділу ОБВУ в Лестері. Хор із Ноттінгему відспівав пісню «Ми йдемо в бій» на тлі почесної стійки біля символічної могили. Далі програму провадив п. Клим Роснецький.

Реферат відчитав п. А. Гавірко з Дарбі. Далі виступали жіночий хор із Ковентрі під диригентурою п-а М. Костюка. Хор виконав дві пісні: «На могилах борців» та «Молитва» з рецитацією п-і Гринаш. Старша сумівка Анна Камінська з Лестеру віддеклямувала вірш «Сотник Нечай», а жіночий хор із Лестеру під керівництвом п-а Володимира Нищоти відспівав «Степами, ланами» і «Гей, на півночі — на Волині». З відчуттям старший юнак СУМ, Роман Щупляк, задеклямував вірш «Друзям Полісся», а після нього три пластунки — Марія Михалків, Ірина Михалків та Ірина Кішук — заспівали «Заплакали карі очі» й «Зірвалася хуртовина». Пан М. Дяківський рецитував вірш «Пісня про Героїв», а після нього жіночий хор із Ковентрі виконав дві пісні — «Геть вороги з України» і «Сміло, друзі». Останньою точкою програми була пісня «Жнива», яку виконав чоловічий хор із Ноттінгему під керівництвом п-а О. Піцка.

Програма була вміло пов'язана монтажем, який виконав і уложив п. К. Роснецький. Пан Петро Кішук, дякував виконавцям програми, вказав на успіх цього свята та огляду на подання зелено-святочних поминок із концертною частиною завдяки близького положення церкви й домівки СУБ.

Для присутніх це був день, у якому ми, скоривши голови перед маєстатом смерті наших героїв, віддали їм скромну пошану і зложили приречення, що їхні діла не пропадуть марно.

Присутній

XVII КРАЙОВИЙ ВОЯЦЬКИЙ З'ЇЗД

(Репортаж)

В пополудневих годинах суботи, 18-го вересня м. р., серед дуже урочистої атмосфери й перед численно зібраною аудиторією, голова Централі ОБВУ сотник Михайло Білий-Карпинець відкрив XVII Крайовий Вояцький З'їзд зі сцени манчестерської залі «Бел В'ю». Серед декорацій, які склалися з дивізійного левики, двох комбатантських відзнак, національного, англійського та військових прапорів, тризуба і квітів, домінував клич «Зброе моя, послужи воякам» — слова Лесі Українки, і власне це вказувало, що цьогорічний Крайовий Вояцький З'їзд присвячений найбільшій українській поетесі у 100-ліття її народження.

Наголосивши такий факт, сотник М. Білий-Карпинець підкреслив, що головною ідеєю ОБВУ є плекання безкомпромісової боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу й що цій священній ідеї колишні українські вояки лишаються вірними до кінця свого життя, а потім привітав усіх присутніх і побажав їм якнайприjemніше провести час на З'їзді.

Святочне слово сотник І. К. Гвоздик розпочав ствердженням, що коли всім слов'янським воякам притаманна характерна прикмета — любов і прив'язаність до рідної землі, — то, здається, в найбільшій мірі це стосується до вояка українського. Він не любить чужини, бо безмірно закоханий у свою Батьківщину, й коли залишав її, то тільки тоді, коли щось безпосередньо загрожувало його життю. Так було після зруйнування Запорізької Січі й після Полтавського бою, але щойно буревій II-ої світової війни змусили українське вояцтво до масового ісходу з України.

Опинившись на чужині, воно не розпоршилося, а, навпаки, згуртувалося, розпочало своє конструктивно-творче організоване життя й лишилося вірним тим ідеалам, які винесли з Рідних Земель. Сьогодні на чужині вже виросло молоде українське покоління зі свіжим розумом, великими здібностями й добрим фізичним здоров'ям. Це — наша зміна, й завданням українського вояка є прищепити їй любов до Рідного Краю, до національних і вояцьких традицій, передати їй набутий вояцький досвід.

Зупинившись окремо на УПА, сотник І. К. Гвоздик відмітив, що в її лавах були найкращі сини й дочки українського народу, безприкладне героїство яких записалося золотими літерами на скрижалях нашої історії, а своє слово закінчив іще одним ствердженням: коли настане слушний час, українське вояцтво піде в останній переможний бій із ворогами України і заспіває в золотоверхній столиці «Ще не вмерла України».

Усні привіти Крайовому Вояцькому З'їздові склали слідувачі особи: д-р Святомир М. Фостун — від Союзу Українців у Великій Британії, п. Михайло Гринюк — від Спілки Української Молоді, п. Р. Сколздра — від Спілки Українських Учителів і Виховників, пані Анастасія

Остап'юк — від Організації Українських Жінок, п. Джон Грейгем — від Європейської Ліги Боротьби за Свободу, п. Р. В. Ванстон — від Англо-Українського Товариства й панна Марта Енкала — від Союзу Українських Студентських Товариств в Європі.

У своєму привітальному слові п. Джон Грейгем відмітив, що між колишніми українськими вояками має багато близьких приятелів, і на його пропозицію заля відспівала їм «Многая літа».

Письмові привіти, які читав п. Володимир Лесюк, наспіли від генерал-полковника Генерального Штабу Павла Шандрука, генерал-поручника Михайла Крата, голови Проводу ОУН п. Ярослава Стецька, генерального секретаря Антибільшовицького Б'юро Народів д-ра Цібора Покорного, голови КОУГЦУ мгр-а Антона Мельника, голови Центральної Управи СУМ мгр-а Омеляна Ковалю, капеляна ОБВУ о. радника Михайла Ратушинського, о. радника Яреми Гаврилюка, голови Союзу Українців у Великій Британії проф. Володимира Василенка, Головної Управи Братства колишніх вояків І УД УНА, посадника Манчестеру, полковника Євгена Рена, Головної Управи Союзу Українських Ветеранів, Головної Ради Товариства Сприяння Українській Національній Раді у Великій Британії, д-ра Олексі Воропая, Бібліотеки й Музею ім. Т. Шевченка в Лондоні, сотника Євгена Попівського, Української Студентської Громади й п. Р. В. Ванстона.

До офіційної частини програми З'їзду відносилися ще резолюції, які довелося читати мені і які були прийняті спонтанними оплесками. Їх текст друкується окремо.

Мистецьку частину програми розпочав репрезентативний чоловічий хор «Гомін» із Манчестеру під мистецьким керівництвом маестра Ярослава Бабуняка народньою піснею «Розпрігайте, хлопці, коні», а потім виконав «Донську козаку» та ще одну народню пісню «Човен хитається серед води» (під фортепіановий супровід п. В. І. Джонса).

Гарно прозвучали сольові точки: «Два кольори» — муз. О. Білаша (баритон В. Сверлюк), арія Петра з опери «Наталка Полтавка» — «Сонце низенько» — муз. М. Лисенка (тенор І. Туешин) й дует «Де ти бродив, моя доле?» з «Віа» М. Кропивницького. Всі три музичні твори, супроводжувані п. В. І. Джонсом (фортепіано), були добре інтерпретовані й виконані з великим чуттям.

Другий раз хор «Гомін» з'явився на сцені в мішаному складі, виконуючи «Гей, волинськими шляхами» — муз. Ф. Колесси, «Зашуміла ліщинонька» — муз. О. Кошиця (солісти: пані О. Парашак, пані М. Цебрій, п. В. Сверлюк і п. І. Туешин) та «Ой, у полі нивка» — муз. того самого композитора.

Однаке атракцією вокальної частини програми був фінал з опери «Запорожець за Дунаєм» — муз. С. Гулака-Артемовського (солісти: панна М. Бучинська, п. І. Туешин і п. В. Сверстюк — партії Оксана, Андрія, Карася й Імама). Цей музичний твір прозвучав дуже маестатично й напрочуд гармонійно.

Репрезентативний танцювальний ансамбль «Орлик» із Манчестеру під керівництвом п. Івана Соловоя виступив із чотирма українськими танцями: «Васильками» (дівочий склад), «Запорожцем» (шістка хлопців), «Горлицею» (мішаний склад) і «Гопаком» (десять пар). Милувало око гарне виконання всіх танків, стилеві строї і те, що кожна дівчина мала коси.

Офіційно-містецька частина програми закінчилася подякою, складеною сотником М. Вілим-Карпинцем виконавцям й учасникам, після чого були відспівані обидва національні гімни й наступила перерва, необхідна для пристосування залі до балю.

На танцювальній забаві грало дві оркестри — місцева англійська з «Бел В'ю» (перша половина) й українська з Ноттінгхаму під керівництвом п. Мирона Скаліша (друга половина). В міжчасі на залю прибули представники BiBiCi (радіо й телевізія — Манчестер), які мали інтерв'ю з керівниками обидвох містецьких груп і сотником М. Вілим-Карпинцем.

До конкурсу на королеву краси ОбВУ стала 21 кандидатка, як слідує: Люба Соломчак — Рочдейл, Наталія Лісова — Мансфілд, Ольга Коваль — Ковентрі, Марія Слабодух — Галіфакс, Анна Семців — Пітерборо, Віра Мартишук — Аштон, Марія Баран — Брадфорд, Ірина Парашак — Тодморден, Ольга Сало — Манчестер, Анна Келемко — Дарбі, Галина Котур — Волвергемптон, Ірина Гавришко — Болтон, Марія Гриньків — Глостер, Катерина Вереснюк — Лій, Анна Савула — Ноттінгхам, Леся Тимчак — Гаддерсфілд, Леся Зінченко — Лондон, Анджеля Дух — Едінбург, Леся Дяківська — Лестер, Дарія Химера — Олдгам і Віра Юшків — Стокпорт.

Жюрі у складі пань Ніни Марченко, Віри Гринюк, пани Марусі Юрків і пп. радника Степана Терлецького, маестра Остапа Буряка, маестра Ярослава Бабуняка й Богдана Нагайла вибрало королевою краси ОбВУ на 1971 рік панню Марію Гриньків із Глостеру, першою княжною панню Ірину Гавришко з Болтону і другою княжною панню Галину Костур із Волвергемптон. За традицією коронував королеву і вручав нагороди їй і княжнам сотник М. Вілий-Карпинець.

А потім забава продовжувалася, а під час неї була розіграна лютерія.

XVII Крайовий Вояцький З'їзд закінчився опівночі. Він пройшов дуже вдало під кожним оглядом, але спеціальну насолоду принесла учасникам його містецька частина, бо обидва репрезентативні ансамблі СУБ-у були насправду чудові. Їх варто побачити й почути, щоб усвідомити собі, що є справжня краса.

РЕЗОЛЮЦІЇ СІМНАДЦЯТОГО КРАЙОВОГО ВОЯЦЬКОГО З'ІЗДУ В В. БРИТАНІЇ

1. Сімнадцятий Крайовий Вояцький З'їзд палко вітає український нарід на Рідних Землях і в усьому світі, а зокрема шле палкий привіт героїчним борцям-патріотам, письменни-

кам, поетам, митцям, інтелектуалам та молоді, які ведуть безкомпромісову боротьбу з московським окупантом за визволення й усамостійнення України.

2. З'їзд вітає Ієрархів і Духовенство Українських Церков, українські установи, організації, наукові інституції, молодіжні, жіночі та студентські організації й товариства, Провід і членство Визвольного Фронту, Секретаріат СКВУ, Президію КОУГЦУ, українських генералів, старшин, підстаршин та українське колишнє вояцтво у вільному світі.

3. З'їзд заявляється рішуче за структуральним завершенням Української Католицької Церкви Патріярхатом та сподівається, що Верховний Архієпископ Кардинал Йосиф Сліпий буде піднесений до гідності Першого Патріярха Української Католицької Церкви.

4. З'їзд вітає Ієрархів і Духовенство Української Автокефальної Православної Церкви з нагоди 50-ліття її відродження, клонить голови у глибокій пошані Митрополитам, Архієпископам, Єпископам та тисячам священників, замучених безбожним ворогом, радіє відродженням і розвитком УАПЦ у вільному світі й палко вітає її Голову. Високопресвященнішого Владика Мстислава, Архієпископа Київського та Переяславського, Митрополита Української Автокефальної Православної Церкви.

5. Сімнадцятий Крайовий Вояцький З'їзд висловлює щирі вдячності Її Величності Королеві Єлисаветі II і британському уряду за гостинність, виявлену по відношенні до українських колишніх вояків та всього українського громадянства, яке проживає у З'єдиненому Королівстві.

6. Сімнадцятий Крайовий Вояцький З'їзд відбувається під кличем відзначування цього року 100-річчя із дня народження великої української поетеси Лесі Українки, 100-річчя із дня народження письменника Василя Стефаника, 100-річчя із дня народження визначного українського науковця Агатангела Кримського, у 100-річчя із дня народження поета Миколи Вороного та у 50-ліття героїського чину українського вояцтва під Базаром. Клонимо наші голови в пошані тим великим корифеям української культури й у пошані лицарям Базару, які в обличчі смерті не захиталися й не зрадили великої національної ідеї, а поклали за неї своє життя.

7. З'їзд гостро протестує проти переслідування та закритих судів, які відбуваються в Україні над українськими патріотами — письменниками, поетами, інтелектуалами й молоддю, — осуджує підступне і брутальне вбивство миткині Алли Горської та Милияна Сороки й вимагає звільнення молодого українського історика Мороза, котрий домагався повних прав для українського народу та вільного розвитку його культури.

8. З'їзд протестує проти безпідставних арештувань діячів української культури й висилання їх поза межі України; проти варварського нищення пам'яток української історії та культури; проти розгнущаної сваволі московського режиму, який змагає до того, щоб український

нарід тримати далі в ярмі й позбавити його навіть основних загальноприйнятих культурним людством прав розвивати вільно своє життя.

9. З'їзд осуджує гостро злочинну московську окупаційну політику, згідно з якою в Україні ведеться посилена русифікація, відбуваються безперервні вивезення української молоді поза межі України та насилается на українські землі московський елемент.

10. Сімнадцятий Крайовий Вояцький З'їзд закликає українське громадянство допомагати активно визвольній боротьбі українського народу та її всесторонньо підтримувати, бо українська нація бореться не тільки проти комунізму, а й проти кожної форми московського імперіалізму та змагається за розчленування існуючої советської імперії на самостійні національні вільні держави, а лише на засаді повної волі та рівності всіх вільних і суверенних народів може бути побудований справедливий лад і правопорядок у світі.

Манчестер, 18-го вересня 1971 року.

ОКРУЖНЕ ВІДМІЧЕННЯ СВЯТА ПОКРОВУ В НОРТГАМПТОНІ

Заходами Окружного Організаційного Комітету ОБВУ, при співучасті з нашим душпастирством та з усіма іншими українськими установами, 23-го жовтня м. р. в Нортгамптоні відбулося урочисте відмічення Свята Покрову — Свята УПА. День був гарний, соняшний, нагадавав середину літа в Україні.

Вже біля год. 4-ої по полудні почали прибувати українці з різних міст цієї округи: з Бедфорду, Пітерборо, Кембріджу, Лутону, Раждену, Велінгборо, Блечлей і місцеві мешканці з Нортгамптоні й околиці, та громадитися коло католицької церкви Ст. Джонс. О год. 4-ій вся церква заповнилася. Отець крилошанин М. Матичак, у присутності українського православного священика о. Г. Лазієнка з Велінгборо відправив Марійський Молебень із Панахидою за всіх борців, за волю України упавших. Після цього всі присутні перейшли до залі Ст. Майкелс Голл, де о год. 6-ій вечора почалася святочна академія-концерт із релігійною та культурно-розваговою частинами у виконанні наших місцевих гуртків з Бедфорду, Пітерборо, Раждену та Нортгамптоні.

Академію відкрив окружний голова ОБВУ, п. В. Гуменюк, із Бедфорду. Привітавши присутніх на залі, п. Гуменюк представив присутнім православного священика о. Г. Лазієнка та попросив до керування програмою академії п-а Рудницького з Нортгамптоні.

Реферат про значення свята св. Покрову для українського народу і його збройних сил прочитав п. Гуменюк.

Програму академії розпочав чоловічий хор під керівництвом п-а І. Джиджори, який відспівав «Ой, зійшла зоря».

Святочне слово, яке до глибини зворушило присутніх, виголосив о. Лазієнка. Після цього

родинний квартал Варцабів при акомпаньяменті піаніна виконав пісні: «Просимо Тя, Діво» і «Українського краю».

Доповідь англійською мовою прочитав п. Д. Шумський із Блечлей. Мішаний хор із Пітерборо відспівав під керівництвом о. крилошанина Матичака марійський гімн «Під Твоєю милость».

Вірш «Гимн до Богородиці» рецитував учень Б. Прихидний із Бедфорду.

На закінчення першої частини програми мішаний хор із Пітерборо виконав молитовний гімн «Вислухай, Боже могучий».

Після короткої перерви, в культурно-розваговій частині чергувалися виступи хорів, танкових гуртків, декляматорів та солістів. Чоловічий хор із Бедфорду відспівав вояцькі пісні: «Марш куреня бойків», «Зродились ми», «Україна» та «За тебе, Україно» при акомпаньяменті піаніна (аккомпаньатор п. Д. Морикіт із Нортгамптоні). Пані В. Ткачук відспівала дві народні пісні: «На чужині загинаєм» та «Родинний краю». Дитячий гурток під проводом п-і Варцаби виконав пісні: «В горах Карпатах», «Київський вальс» та «Вечір». Тріо юначок із Пітерборо виступило з пісню «Білі каштани».

Був теж виступ піаніста п-а Морикота, який на піаніні відіграв «Повій, вітре» і «Взяв би я бандуру». З деклямаціями виступали теж діти.

Національні танці виконали гуртки з Пітерборо та Бедфорду. Народні танки відбувалися під звуки акордеонів (С. Мадиліус та М. Прок'юк).

Отець крилошанин Матичак сконденсовано розказав про значення цього свята і, звертаючись до української громади в Нортгамптоні, висловив надію, що, може, цей день заохотить для набуття свого власного громадського дому в Нортгамптоні, в якому ця громада могла б успішно провадити громадську працю.

Пісню «Засяло сонце золоте» закінчено другою частину академії.

Присутній

ПОСВЯЧЕННЯ ПРАПОРА ВІДДІЛУ ОБВУ В БЕДФОРДІ

Вже заздалегідь Управа Бедфордського Відділу ОБВУ дбайливо готувалася й докладала всіх зусиль до того, щоб це величаве свято — посвячення прапора — відбулося якнайкраще. Воно почалося в суботу, 4-го вересня 1971 року, Службовою Божою, яку в місцевій парафіяльній церкві св. Йосафата, переповненій бундівним вояцтвом та українським громадянством, відправив Всч. отець крилошанин М. Матичак. Після цього він доконав чину посвячення прапора Відділу ОБВУ, прочитавши спеціальну молитву такого змісту:

»Всемогутній і Предвічний Боже, Творче Всесвіту, Владико неба й землі та Подателю всього добра, Ти, що звелів добрим ангелам боротися під прапором «Хто яко Бог» проти злих духів й увінчав їх світлою перемогою над царством Сатани, зволь, молимо Тебе, поблагосло-

вити у Своїм милосерді цей прапор Відділу Об'єднання бувших Вояків Українців у Бедфордї.

Нехай він стане для них символом дальшої завзятої боротьби із силами новітнього Сатани та одушевляючою заохотою до їхньої дальшої творчої праці для здобуття остаточної перемоги над ворогами нашої поневоленої, але нескореної Батьківщини.

Вчини це, благасмо Тебе, ради молитов Преподобнословенної Диви Марії, «Цариці України» та нашого великого українського священномученика Йосафата, у храмі якого віддаємо Тобі славу й честь, разом із Твоїм Єдинородним Сином, з яким Ти благословенний, і з Твоїм пресвятим добрим і животворящим Духом, нині і повсякчас і на віки віків!»

Поблагословивши й освятивши водою священною прапор, Всч. отець крилошанин М. Матичак передав його на руки голови Бедфордського Відділу ОБВУ, разом із молитовними побажаннями, щоб під цим прапором Відділ і все його членство ще більше розгортали та успішно продовжували віддану, жертвну і творчу працю та діяльність для Божої слави і для добра нашого народу на многі і благі літа.

Хресними батьками прапора були чотири колишні українські вояки: В. Комарницький, І. Джиджора, М. Мадиліус та Т. Слободян.

О год. 5.30 по полудні в міській залі «Сівік Центр» розпочалася концертна частина програми свята, яку відкрив місцевий чоловічий хор під диригентурою п. І. Джиджори маршем «Засяло сонце золоте» — муз. І. Недільського.

На тлі хору п. В. Гуменюк, голова Бедфордського Відділу ОБВУ, промовив до присутніх коротке вступне слово, згадавши у ньому про свято та значення акту посвячення прапора, а з доповіддю виступив голова Централі ОБВУ, сотник М. Білий-Карпинець. У ній він дав стислий перегляд української збройної боротьби та згадав про чини української дивізії «Галичина» в роках II-ої світової війни, накресливши при цьому завдання українського воїнства в майбутньому.

Слідувала пісня «За тебе, Україно» — муз. С. Людкевича, виконана чоловічим хором, який у дальшому бігу програми відспівав іще «Українську серенаду» — муз. Д. Котка та цілий ряд дивізійних пісень композиції п. І. Джиджори. Фортепіановий супровід юнака Д. Морикота.

«Херсонський гопак» відтанцювали І. Мадиліус, С. Крамар, О. Пудилик, М. Синюта й Марія Тицька, а дует «Козачок» — М. Ткачук і Катерина Пудилик.

Опісля пані В. Ткачук відспівала англійську пісню про Джонні та українську пісню «Родимий краю», а юнак Дмитро Морикіт виконав на фортепіані два музичні твори.

Тріо дівчат відтанцювало «Козачок», і знову з'явився чоловічий хор під диригентурою п. І. Джиджори, який заспівав марш «Україна» — слова Івана Багряного, музика Григорія Кистастого.

На закінчення п. В. Гуменюк склав подяку всім присутнім за таку численну участь у святі,

а особливо дякував колишнім українським воякам. Свято закінчилося відспіванням українського національного гімну, після чого відбулася танцювальна забава, на якій грала суміська оркестра з Раждену.

Т. Слободян

ОКРУЖНІ КОНФЕРЕНЦІЇ ОБВУ

І. ОКРУГА — ЗАХІД

В суботу, 6-го листопада м. р., в домі СУВ у Глостері відбулася конференція Округи ОБВУ-Захід, із участю представників Відділів ОБВУ цієї округи та секретаря ОБВУ д-ра С. М. Фостуна. Окружну конференцію відкрив п. М. Татарчук, окружний зв'язковий, і привітавши учасників та секретаря Гол. Управи, пропонував порядок нарад, що був прийнятий без змін, а потім, з'ясувавши загальну діяльність Округи, попросив до доповіді секретаря ОБВУ. Д-р С. М. Фостун навітливши сучасне міжнародне положення, торкнувся також загальних українських справ, а опісля широко реферував різні ділові справи ОБВУ. Після доповіді присутні ставили питання, а також розгорнули дискусію. З черги окружний зв'язковий доповідав про завдання та намічену діяльність Округи, й поставлені ним питання були обговорені та устійнені. Окружна конференція закінчилася у вечірніх годинах, а після її закриття учасники були запрошені на перекуску.

ІІ. ОКРУГА — ЛАНКАШІР

Наступного дня в неділю, 7-го листопада, відбулася окружна конференція Округи Ланкашір у залі Рочдейлського Відділу СУВ. На конференцію прибули представники таких Відділів: Рочдейл, Олдам, Манчестер, Бері, Міддлтон, Стокпорт, Болтон, Блекберн, Аштон, Лій, Тодморден. Разом 35 осіб. Конференцію відкрив о год. 2.30 по полудні окружний зв'язковий п. Б. Головатий, і, привітавши присутніх та представника Гол. Управи ОБВУ п. д-ра С. М. Фостуна, оповістив порядок нарад, що був прийнятий без змін і доповнень. З черги він представив загальну стан і діяльність згаданої округи, а опісля представники Відділів склали загальні інформації про діяльність своїх клітин. Потім слідувала обширна доповідь секретаря ОБВУ, в якій він навітлив теперішнє міжнародне політичне положення, реферував про різні важливі справи і проблеми української еміграції, а також говорив про положення в Україні. Загальна діяльність ОБВУ, актуальні ділові справи та питання діяльності, як Округи, так і клітин ОБВУ, були також порушені в доповіді секретаря, який відмітив, що, не зважаючи на труднощі, Округа працює задовільно. Було багато питань, на котрі відповідав секретар, подаючи при тому ще додаткові інформації чи вяснення.

Опісля слідувало обговорення дальшої діяльності Округи в різних її аспектах. Подякувавши всім за участь у нарадах, окружний зв'язковий п. Б. Головатий висловив подяку секретареві ОБВУ та, побажавши представникам клітин ОБВУ дальших успіхів у праці, закрив

Учасники Окружної конференції ОБВУ в Рочдейлі.

конференцію у вечірніх годинах. Після конференції для учасників була подана перекуска, а також вони оглянули нововлаштовану канцелярію Рочдейлського Відділу ОБВУ, що її називають «кулеметним гніздом», та вписалися у книгу відвідувачів.

Слід відмітити, що обидві окружні конференції пройшли успішно й були цікавим переглядом стану та діяльності згаданих Округ.

III. ОКРУГА — БЕДФОРДШІР

В неділю, 5-го грудня м. р., відбулася в домі Бедфордського Відділу СУБ Окружна конференція ОБВУ, з участю представників Головної Управи й Управ клітин Округи Бедфордшір, та декількох членів Бедфордського Відділу.

Окружну конференцію відкрив о год. 3.30 по полудні п. В. Гуменюк, окружний зв'язковий і привітав представників ГУ ОБВУ — д-ра С. М. Фостуна і п. М. Гайву, як теж представників Управ клітин, та предложив порядок нарад конференції, що був прийнятий без змін. Після коротких звітів із діяльності клітин ОБВУ, доповідав про загальну діяльність Округи п. В. Гуменюк. Загальні організаційні ділові справи ОБВУ реферував д-р С. М. Фостун. У своїй доповіді він торкнувся також загальних справ організованого українського життя в діаспорі та з'ясував присутнім розвиток теперішньої міжнародної політики. Після доповіді були запити й дискусія, а потім окружний зв'язковий

предложив плян праці Округи в черговому році, що був прийнятий після загального обговорення.

У другій частині конференції, що відбулася після вечері, приготованої панями з місцевого Гуртка ОУЖ, п. М. Гайва виголосив доповідь про сучасний український резистанс, насвітлюючи в ній зокрема нескореного борця за права українського народу — Валентина Мороза. Цікава доповідь викликала численні запити й живу дискусію. Пізно вночі, окружний зв'язковий п. В. Гуменюк закрити конференцію, склавши подяку представникам Головної Управи, й усім учасникам за їхнє прибуття й ділове обговорення всіх актуальних справ Округи та цілості нашої комбатантської організації.

IV ОКРУГА — ЛОНДОН

Чергова й остання в тому році окружна конференція ОБВУ відбулася в неділю, 12-го грудня м. р., в домі Лондонського Відділу СУБ. Конференцію відкрив окружний зв'язковий, п. М. Музика, о год. 2.30 по полудні, а секретарював п. І. Костів, секретар Лондонського Відділу ОБВУ. Привітавши представника ГУ ОБВУ д-ра С. М. Фостуна і присутніх, п. М. Музика предложив порядок нарад, що був прийнятий одностайно, а опісля слідували загальні короткі зведення з діяльності клітин Округи Лондон.

На жаль, не всі клітини були заступлені на конференції. Про загальну діяльність Округи звітував п. М. Музика. Д-р С. М. Фостун у своїй доповіді зреферував сучасне політичне поло-

ження, дав огляд українського організованого життя й обширно з'ясував різні ділові справи та проблеми ОБВУ, а в тому також і торкнувся діяльності Округи. Присутні ставили доповідачеві багато цікавих питань.

Про напрямні діяльності Округи в черговому році доповідав п. М. Музика, і представлені

ним напрямні були прийняті після загального обговорення. Він і закрити конференційні наради о год. 6.00 ввечері, склавши подяку д-рові С. М. Фостуніві та представникам клітин Округи за прибуття й участь в окружній конференції.

М. В.

Микла ВЕРЕС

«ЗДОБУДЕШ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ, АБО ЗГИНЕШ У БОРОТБІ ЗА НЕЇ!»

(Роздуми над повістю Марії Остромири «Лемківщина в огні»)

Безприкладна епопея Української Повстанської Армії, яка в буремних роках II-ої світової війни та особливо після її закінчення дивувала увесь світ, а водночас відганяла сон з очей Москви, Варшави і Праги, знаходить чимраз то ширше віддзеркалення у творах українських письменників. Дуже промовистим доказом є велика історична повість Марії Остромири «Лемківщина в огні», яка вийшла друком у минулому році з Видавництва Юліяна Середяка в Буенос-Айресі, Аргентина.

Вже сама передумова появи цього капітального твору цікава. У своєму авторському слові письменниця зазначає так: «Прочитавши книжку Гергарда «Луни в Бещадах», в якій на 636 сторінках автор із садистичною насолодою паплюжить УПА, я рішилась написати цю історичну повість «Лемківщина в огні». Бо що ж таке історична повість? Це ж історична хроніка та інтуїція автора. Отож до хроніки командира Хріна й чотового Островерха додала я свою інтуїцію».

Які ж були наслідки? Вийшло чудове, широкогіне полотно. На сторінках своєї 264-сторінкової книжки, немов би на своєрідній канві, Марія Остромира вимережила реальний образ героїчної боротьби УПА проти польсько-московських військ, охоплюючий чотирирічний період (1944-1948), й надала цій мережці кольоритних соковито-рельєфних барв. На ній, неначе в калейдоскопі, від першої сторінки почавши й на останній закінчуючи, безперервно змінюються події, чергуються різнохарактерні сцени, подекуди сповнені глибинною інтимністю, змальовуються хоробрі чини лемківських сотень — їх битви, бої, наскоки, засідки й, урешті, прорив та перехід на східні українські терени для продовжування збройного змагу з московсько-большевицьким окупантом новими методами.

Перед очима читача виростає мальовничо-пишне гірно силуетів багатьох упівців і упівок — старшин, підстаршин, вістунів, стрільців, розвідників і розвідниць, зв'язкових, кур'єрів, санітарок тощо. Їх десятки, вони виступають під псевдами, але всі персонажі твору — це живі постаті, які справді жили й боролися, а коли треба було, то вмili вмирати по-геройському, кладучи на жертвовник Вітчизні свою первоцвітну молодість.

У повісті домінують чотири дійові особи: курінний Хрін, сотенний Бір, чотовий Островерх та упівка Тетяна, яких, крім спільної священної ідеї, в'яжуть іще й особисті почуття. Адже Хрін й Островерх — це сердечні друзі, а Бір і Тетяна — закохана до нестями пара. Їхня непомірна любов буває трояндним квітом упродовж цілої повісті, й читачеві хочеться, щоб це тривало безконечно, але сувора дійсність згодом стає невблаганною: вони не мають часу на свої почуття й існування лише для себе — вони живуть для України і для її добра жертвують усе персональне.

А скільки найкращих синів і дочок українського народу жертвує своє життя!.. Фармацетка Богданна й наречена командира Сайгора Мирослава розривають себе гранатами, щоб не датися живими на глум червоним катам; падає скошений кулями малий патріот-розвідник Петрик; важко поранений у бою з большевиками чотовий Островерх до останнього моменту вможливує відворот командирів Хрінові й Тетянці, а потім, бачачи безвихідність ситуації, пускає собі під бороду автоматну чергу. Його буйна голова безсило схиляється на рамі вже мертвого побратима, ст. вістун Духа, а закритавлені уста востаннє вимовляють безмірно дороге для нього ім'я тієї ж Тетяни, яку він любив, може, не менше від сотенного Бора, але перед нею не зрадив себе ніколи й нічим...

У повісті Марії Остромири багато чудових епізодів, які всесторонньо висвітлюють риси, притаманні бойовикам безсмертних Чупринчиних когорт: побожність, крицеву силу волі, хоробрість, лицарськість, невагомому наснагу до дії. Але упівці вмiють і любити. Тому фрагменти в хатині старенької бабусі-лемкині, де дбайливі руки Тетяни привертають сотенного Бора до життя й де їхні груди заливає хвиля безмежної ніжності, або момент їхнього прощання, коли Бір уже відходить до своєї сотні, дуже зворушливі і проймаючі до глибини душі.

Незабутнє враження лишає й такий уривок. Коли ст. вістун Орел приносить до зимівляного бункеру вістку про те, що в селі Росохач під час кривавого бою з московськими посіпаками впало багато старшин, підстаршин і стрільців, а між ними сотенний Бір, усі вражені,вшановують пам'ять поляглих, промовляють молитву

і співають стрілецьку пісню «Видиш, брате мій». Тим часом Тетяна — ця українська Жанна д'Арк, перед якою, за висловом вістуну Байдака, «треба поклати бити, а не дивитися на неї, як на звичайну дівчину», непомітно зникає.

Лише швидко орієнтація і втручання командира врятовують ситуацію, бо Хрін знаходить її на галевині з пістолем у руці. Пригадавши спільну смерть Мирослави й Сайгора, вона хоче пустити собі у скроню кулю, щоб якнайшвидше з'єднатися зі своїм коханим і незабутнім Васильком... Тетяна розбита, не усвідомлює того, що робить, але щиро дружні й почасальні слова вкритого рубцями упівського ветерана приводять її до притомності. Вона вгамовує нестерпний біль осиротілої душі, затискає міцно свої малинові уста й лишається при житті, щоб вести безкомпромісову боротьбу з ворогом далі.

Повість «Лемківщина в огні» надзвичайно інтригуюча й динамічна. В ній читач знайде все: епос, лірику, ідилію, елегію, любов і ненависть, бризки гумору. А справжній палітра вплетених у її текст найрізноманітніших пісень — сучасних упівських, давніх стрілецьких, загальноукраїнських, місцевих лемківських, ліричних та любовних — надає їй ще більшої строкатості, закосичує емоційним чаром. Українці люблять співати, тож цілком слушно сотенний Бір говорить Тетяні: «В пісні криється неблагунта сила. Вона підносить людину до не досяжних висот, вона веде вояка до перемоги...»

І дійсно, ця пісня вела. Зродившись над розлогими масивами лісів Хрещатой, вона ширяла безудержним буревісником над могутнім Бескидом і гостровержими кряжами Татр, торкала крилом прозорі води звивистого Сяну, линула на схід і гриміла тисячоглосими відлуннями всюди — в чорноліських нетрях і карпатських плях, над борами болотисто-озерного Полісся й левадами Волині, між пшеничними ланами Поділля і дніпровськими кручами, у вишневому буйноkwітті садів Полтави й золотогітній далечі херсонських степів...

Захід почув цю пісню також, але залишився байдужим до її слів, не розумів ні їх, ні стремління українського народу до волі, ані його кривавого походу крізь вогонь і дим назустріч райдужному світанкові. Легендарний командир Хрін і бойовичка Тетяна, вийшовши з ворожого кiльця, були огічені інертним ставленням західного світу до української революційно-визвольної боротьби, тому Хрін запитав:

— То як же, Таню, по-вашому? Залишити боротьбу тому, що захід не цікавиться нами?

Великі карі очі красуні Тетяни спалахнули непереможним стихійним вогнем, і вона резolutно відповіла:

— Ні, друже командире! Але й не числити на нікого, тільки на власні сили. Не залишити, а вести оцю нашу боротьбу — до останнього набою, до останньої краплі крові! Голоси із-за могили наших поляглих друзів кличуть нас до цієї боротьби. Вони ж, друзі наші, своєю смертю за волю України — перемогли ворога. Са-

мі ж ж осталися непереможними, бо полягли, вірні своєму гаслові: «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї!»

Цими багатозначними словами-девiзoю закiнчується повість, яка читається зі справжнім захопленням. Але коли я досі зупинявся тільки на її позитивах, то, на превеликий жаль, мушу відмітити, що без негативів не обійшлося — вони є також, і всі відносяться до мовної сторінки.

Про друкарські помилки й т. зв. «чортки» не згаду, бо їх зустрінете всюди. Це звичайний недогляд. Але мене особисто вразив неправильний правопис величезної кількості слів. Для ілюстрації привожу лише кільканадцять маркантних прикладів, подаючи в дужках правопис правильний: «чотирикоутник» (чотирикутник), «брили» (брели), «вечеро» (вечерю), «грабіжі» (грабежі), «розброїв» (роззброїв), «внедовзі» (невдовзі), «втечи» (втекти), «західному» (західному), «почерзі» (по черзі), «неменш» (не менш), «від коли» (відкопи), «наїзники» (наїзники), «багачтв» (багатств), «дві части» (дві частини), «вісімнадцять річний» (вісімнадцятирічний), «в осені» (восени).

Крім синтаксичних недоладностей, на яких також не зупиняюся, в тексті трапляється чимало помилок евфонічного порядку, наприклад: «зустріч з командиром», «Шувар з санітарамі», «починав вже» і т. д. В поезії подібна кафононія взагалі недопустима, але краще оминати її теж у прозі, бо ці словосполучення дуже важко вимовляти. Чи не краще було б «зустріч із командиром», «Шувар зі санітарами», «починав уже»?

Ще одна важлива річ. Марія Остромира вживає на сторінках свого твору численні провінціалізми, навіть деякі діалоги ведуться лемківським діалектом, і це добре, бо підкреслює, що місцем акції є власне Лемківщина з її характерними прикметами в усьому, включаючи мову. Але зовсім незрозумілим стає часте вживання варваризмів, у даному випадку русизмів, які, не даючи нічого, тільки засмічують мову. Ось приклади й відповідні українські слова до них: «многократно» (багатократно), «тили» (запілля), «штики» (багнети), «окруженя» (оточення), «осколок» (уламок), «строга» (сувора), «насікомі» (паразити або просто воші), «будь то би» (нібито, начебто), «першенство» (першість).

Коли реасумувати всі згадані мною мовні недоліки, то мимоволі складається враження, що перед відданням повісті до друку їй бракувало руки доброго мовного редактора.

Про вищеназвані недотягнення твору я, як літератор, не міг не згадати. Але, поруч із цим, хочу підкреслити, що вартість повісті Марії Остромири «Лемківщина в огні» в національно-патріотичному, літературно-мистецькому й виховному аспектах беззаперечна. Вона висвітлює новітню добу історії споконвічного українського резистансу, добу запеклого змагу українського народу з московським комуно-большевизмом, ту добу, яка запалила смолоскипи могутнього національного зриву, що палили по всій Україні, палають сьогодні й палатимуть емпіри-

ним полум'ям дерзання в душах і серцях майбутніх поколінь. Так буде доти, доки наша завітна мрія про волю й державність не стане дійсністю. Тому згадана повість це дійсно дуже

цінний вклад в українську літературу й міцний камінь на монумент слави Української Повстанської Армії, 30-річчя з часу виникнення якої ми відзначатимемо в біжучому році.

Напередодні Нового Року терен Великої Британії облетіла сумна вістка, що 31-го грудня 1971 року, відійшов у вічність

Сл. пам. сотник МИХАЙЛО ДЛЯБОГА

Похорон відбувся в четвер, 6-го січня 1972 року, на лондонському кладовищі Патні Вейл Семетрі.

Сл. пам. сотник М. Длябога народився 27. I. 1905 року в Торках, Перемиського по-

віту, закінчив українську гімназію в Перемишлі та вищу торговельну школу у Кракові, а опісля працював у шкільництві та в українській кооперації. Від студентських часів брав активну участь у суспільно-громадському житті та в українському визвольному русі, як член УВО й ОУН. У часі II-ої світової війни вступив до Української Дивізії і як сотник артилерії брав участь у війні проти московського комуністичного режиму, а головно відзначився в боях під Бродами й Фельдбахом. Перейшовши через табори інтернованих у Бельгії й Ріміні, Італія, опинився з Дивізією у Великій Британії.

Тут він постійно цікавився українським політичним і громадським життям, відзначаючись прикметами високого патріотизму, рішучості й сильної волі. Опинившись на еміграції, з питомим йому запалом й енергією віддався розбудові українського національного життя. Очолював Т-во «Прогресу» в Ріміні й у Великій Британії, був членом Ради і Президії Ради СУБ, довголітнім головою Контрольної Комісії СУБ, одним з основників та першим головою Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії, головою «Капітули» Української Дивізії та головою Суду Чести ОБВУ. Будучи ентузіастом українського кооперативного руху, став членом-основником і першим головою та директором кооперативи «Нова Фортуна», якій віддав 15 років свого життя.

Смерть сотника М. Длябоги є великою втратою для українського суспільства у Великій Британії, для колишнього українського вояцтва та для українського кооперативного руху.

Кокійний залишив горем прибитих 14-літню донечку Лідію і стареньку матір померлої дружини, а також братів і сестер в Україні та на еміграції.

Вічна Йому пам'ять!

З великим смутком та жалем попрощала сканторпська громада, а з нею й місцевий Відділ ОБВУ, своїх двох активних членів. Соняшне проміння збуджувало довкілля до нового життя, а численно зібрані сканторпці — односельці, представники профспілок і працевдавців, — схиливши свої голови та витираючи сльози, посувалися сумно-сумно за домовинами двох дивізійників. Їх утрату наша громада боляче відчувала. Адже це були віддані ідеї члени, які ставили все те, що українське, на перший план, а решту — на другий. Їхні імення завжди виділилися на збіркових листах, а самі вони акуратно відвідували всі збори, академії і прийняття, не пропускаючи ані одного Богослуження, були членами СУБ, ОБВУ, СУМ, Українського Товариського Клубу й Української Католицької Церкви. Обидва належали до людей, котрі дуже чесно й совісно виконували свої національно-релігійні обов'язки, а своєю скромністю та відданою працею для добра загалу були прикладом усім. Тому не диво, що під час похоронів церква була переповнена, а в обидвох них співали уніформовані сумівці. Молодь любила їх, а вони любили молодь.

Бл. п. ОЛЕКСА ПЕТЛЮК народився 15. 3. 1911 року в селі Пньові, Надвірнянського району, Івано-Франківської області. До Української Дивізії вступив у 1944 році. Після закінчення війни, разом із тисячами друзів по зброї, прибув спочатку до Белярії, а потім потрапив до Ріміні. В Англії перебував у таборі воєнноположених у Велінгорі, Лінколншир. Після звільнен-

ня з полону поселився у Сканторпі й цілий час мріяв про щасливий поворот на Рідні Землі. Дуже любив наші традиції, свій нарід і незабутню «Гуцулію», як сам її називав. У громаді працював днями й ночами, а головню тоді, коли вона придбала власний дім, і його треба було переробляти. Тішився «нашою власною хатою» й багато напруцювався в ній. Любив страшенно молодь і вечорами сидів у куточку на кріслі та слухав, як вона співала й танцювала на пробах. Невдовзі став технічним адміністратором Осередку СУМ, їздив на всі концерти й опікувався костюмами. Напруцювався й у хатах приятелів, бо вмів добре виправляти стіни. Мав спокійну вдачу й нікому противного слова не сказав, був правдивим другом кожному. Тим часом утікали місяці й роки, а невиліковний пістряк підточував його організм. Скінчилося життя. Відійшов наш Олекса, а гуцульські топірці лишилися для молодих. Поховала громада свого відданого члена-патріота на Брумбі-кладовищі, де спочило вже більше тридцяти наших братів, і виросла нова могила під березою, яка пошумом своїх віт співатиме пісню про Україну, що її Олекса любив усім своїм еством, але не зміг її бодай іще раз побачити. Помер 9. 4. 1971 року, залишивши на Рідних Землях дочку Юстину й чотирьох онуків.

Бл. п. ОСИП ГЛАДКИЙ народився в селі Хохонові, Галицького району, Івано-Франківської області. Разом із багатьма односельцями, покинувши жінку Павлину й дочку Марію, вступив у 1944 році до Української Дивізії і перейшов усі її етапи. Перебував у Ріміні, а відтак у 85-му таборі Мілленголі, Саффолк. Після звільнення з полону якийсь час проживав у Брігу, Лінколншир, а потім перенісся до Брайфорду. Довідавшись про те, що сканторпська громада стала організованою клітиною, переїхав до Сканторпу й одразу почав активну працю. В Управі Відділу СУБ займав пост референта Суспільної Опіки, був членом Управ Товариського Клубу й місцевого Відділу ОБВУ. Багато находився небіжчик зі збірковими листами й не раз наслухався різних нарікань, а часами і зневаги зазнав, але завжди сумлінно виконував своє завдання, а силу брав із власної філософії, говорячи: «Не мають чого нарікати на мене, бо я збираю не для себе, а на потреби українського організованого життя». Походив із родини, в якій процвітав український патріотизм, і власне він кермував цілий час еміграційним життям Осипа. Він дуже уболював, коли чув англійську мову серед нашої сумівської молоді, й завжди їй пригадував, щоб трималася свого. Цю молодь надзвичайно любив, бо бачив у ній спадкоємця-носія боротьби за УССД і свято вірив, що Україна переможе. Помер зовсім несподівано й на вершині своїх завдань. Було це 3-го травня 1970 р. коли старша сумівська молодь м. Сканторпу їхала до Шеффільду демонструвати проти виступу червоноармійського ансамблю. По дорозі вона співала свою улюблену пісню — «Ой, у лузі червона калина», — й Осип тішився безмірно, що разом

із молодими іде цю калину піднімати... Демонстрація в Шеффілді пройшла успішно, але на поворотному шляху з очей сумівців зникла веселість. Вони втратили свого великого приятеля, а Скаторп — громадсько-політичного діяча, серце якого перестало битися.

Заупокійні Служби Божі й похоронні обряди довершив Всч. о. Андрій Гринах із Лестеру. Від великої кількості громадян прощав обидвох п. Я. Фатерига.

»Спіть, хлопці, спіть, про долю-волю тихо сніть...«

Хронікер

ЧИТАЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ

»СУРМАЧ«!

СПІТЬ, ХЛОПЦІ, СПІТЬ!...

БОЙКО ІВАН

Нар. 12. 6. 1915 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 3. 10. 1971 р.

ВАСЬКІВ ІВАН

Нар. 5. 9. 1910 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 5. 8. 1971 р.

ГЛАДКИЙ ОСИП

Нар. 5. 5. 1915 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 3. 5. 1971 р.

ГРИНІШАК ЮРКО

Нар. 20. 4. 1905 р. Вояк польської армії. Член ОбВУ. Помер 21. 9. 1970 р.

ЗАПОТОЧНИЙ МИКОЛА

Нар. 15. 12. 1917 р. Вояк польської армії. Член ОбВУ. Помер 3. 7. 1970 р.

КОПИТКО ВОЛОДИМИР

Нар. 6. 3. 1923 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 23. 4. 1971 р.

ЛУЩАНЕЦЬ ЯРОСЛАВ

Нар. 12. 3. 1910 р. Десятник І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 21. 9. 1970 р.

МАРТИШУК МИКОЛА

Нар. 12. 10. 1923 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 24. 10. 1971 р.

ПЕТЛЮК ОЛЕКСА

Нар. 15. 3. 1911 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 9. 4. 1971 р.

РАКІВСЬКИЙ ГРИЦЬ

Нар. 12. 8. 1921 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 11. 11. 1971 р.

СКРИПНИК МИХАЙЛО

Нар. 21. 11. 1911 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 10. 6. 1971 р.

СОКОЛОВСЬКИЙ ОЛЕКСА

Нар. 3. 3. 1908 р. Вояк польської армії. Член ОбВУ. Помер 24. 1. 1971 р.

СУЛИМА ПЕТРО

Нар. 16. 6. 1916 р. Вістун польської армії. Член ОбВУ. Помер 17. 9. 1970 р.

ТРИГУК ІЛЛЯ

Нар. 2. 8. 1909 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 31. 10. 1971 р.

ЧЕРЕВКО ІЗИДОР

Нар. 22. 2. 1922 р. Вояк І УД УНА.
Член ОбВУ. Помер 14. 10. 1971 р.

ВІЧНА ЇМ ПАМ'ЯТЬ!

Вилітає
і жалить
коли
й кого хоче

РІК 12-13

1971-1972

Ч. 11-12

І. ОПЕНЬКО

СІМЕЙНИЙ ЛАД

(По секрету — чоловікам)

Щоб був у сім'ї мир, треба добре вивчити психологію прекрасної статі. Вивчити слід замолоду, але й на старість не пізно. Найбільше сварок виникає від того, що «чоловік мене не слухає. Я йому добре раджу, а він дурний...». Я, наприклад, свою дружину завжди слухаю. Вона щось оповідає, а я думаю в той час про мариновані опеньки в Кирика на хрестинах.

— Ти чув, що я казала?

— Чув.

— Будеш так робити, як я хочу?

— З радістю.

— То візьми насамперед помий підлогу.

Не відмовляйтесь, не старайтесь щось збрехати або втекти на рибалку — не вигорить. Сварка неминуча. Переконався. Приношу воду й беруся мити.

— Ти яку ганчірку взяв?

— Та ось...

— Боже, мою спідницю вхопив! Називається повісила висушити. А щоб тебе вхопила завіяниця!.. — Виринає з рук свою одєжину і кидає натомість шмат якогось лаха. Починаєте. Миєте насамперед по кутках.

— Хто так мие? Чи тобі висадило, що там мої чобітки стоять? Поналивав повно води!..

Доки вона голоситиме, що «змарнувала свою молодість за тим одоробалом, а такі люди траплялись...», ви продовжуйте свою справу і дочекаєтесь слів: «йди з очей, нетямохо, бо сама не знаю, що з тобою зроблю!...». Після цього берете спокійнісінько вудочки і йдете на річку.

— Як тебе відпускає твоя Олена, то я дивуюсь, — заздрить приятель Роман. — Моя без сварки не випустить з хати.

Ніколи не кажіть дружині, що вона старіє чи повніє.

— Ти ще так гарно виглядаєш, як сімнадцятка...

— Не підлизуйся. Мабуть, уже хочеш чкурнути на футбол.

— На футбол? Чого я там не видів? Мені з тобою хочеться посидіти, поговорити...

— Справді я ще молодо виглядаю?

— Присяй-бо!

— А ось уже зморшки під очима...

— Де? Я їх не бачу!

— Повна занадто. Хоч бери не їж нічого...

— Повна? Ти ще не бачила повних...

— Правда ця сукенка добре пошита?

— Божественно! Ти у ній, як Фернандель. тьху, як та артистка, що грає...

— Ні, ти правду скажи.

— Істинну правду. Ти чарівна.

— Ну, то піди вже подивися той матч, хай з тебе пара вийде!..

Не критикуйте обідів, зварених вашою благовірною. Коли вам навіть той крупник в пельку не лізе — хваліть.

— Люкс! Насип, серденько, ще миску.

— Але я його, здається, трохи пересолила...

— Саме раз! Ніхто так не зварить, як ти.

Запевняю, після цього вона намагатиметься ще смачніше приготувати. Купляйте дружині подарунки. Подарунки — це найкращий вияв уваги.

— З днем народження ластівко. Ось тобі від щирого серця.

— Оце? Шерсть на сукенку? Ну й купив, ну й вибрав. Та це ж матеріал на чоловічий костюм. Ший собі з нього штаниська!..

Зрозуміли? Адже коли б самі собі купили, докоряла б, що дорого, що ти вже не парубок, що можеш і синові доношувати...

Приносьте жінкам квіти, хоч нарвані у власному городі. І воцариться тоді у вашій хаті мир, згода і благодать.

НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ

*
Я вродливий, я дужий, я розумний, я добрий. І все це я сам відкрив.
*

Вузький світогляд часто відкриває перед людьми широкі перспективи.
*

Можна засудити людину до забуття, але карати, мабуть, доведеться тих, хто пам'ятатиме.
*

Якось я поринув у оптимізм. Насилу вдалося мене врятувати.
*

Я розумів би багато речей, якби мені їх не тлумачили.
*

Для того, щоб не стати канібалом, людина ціле життя їсть саму себе.
*

Коли помилки стають рідкісними, зростає їх значіння.
*

Подивися хоч раз на власне подвір'я крізь шпарку в загорожі.
*

Затемнені вікна часто бувають ясним доказом.

*
Поети понаскладали мільйони віршів про лісову красу. На папір для цих творів повірбувано цілі ліси.
*

Завжди знаходяться ескімоси, які розробляють для жителів Конго рецепти про те, як слід поводитися у велику спеку.
*

Мені більше до вподоби напис «Вхід заборонено», аніж «Виходу немає».
*

Одна річ — буйна фантазія, а інша — брак почуття реального світу.
*

Не відчиняй дверей тому, хто їх відчинить і без твого дозволу.
*

Вже давно бузьки не приносять дітей, проте природний приріст населення зовсім не спадає.
*

В мене багато таємниць від самого себе. Чи зумію я їх зберегти?
*

Переливання крові часто буває з кишені до кишені.

ДЛЯ ПАМ'ЯТІ

Під час концерту дівчина витягає з торбини хустинку до носа і зав'язує на ній вузол. Її приятель питає:

- Що ти робиш?
- Зав'язую вузлика.
- Навіщо?
- Аби не забути мелодії.

ПРИЧИНА

Мати до шістнадцятирічної доньки:

- Ще раз нагадую, аби з тієї вечірки ти повернулася не пізніше десятої.
- Мамо, алеж я вже не маленька.
- Саме тому й кажу.

ЗРОЗУМІВ...

В одному купе сидять двоє незнайомих — чоловік і жінка. Чоловік, вийнявши сигару, люб'язно запитує:

- Ви дозволите мені закурити?
- О, почувайтеся як удома, — відповіла жінка.
- Зітхнувши, чоловік сховав сигару.

ЗАЛЕЖНІСТЬ

Англійський банкір звертається до молодика:

— Я чув, що ви хочете одружитися з моєю дочкою?

- То моє найбільше бажання.
- Але моя відповідь буде залежати від вашого фінансового становища.
- Це цікаво, бо моє фінансове становище залежатиме саме від вашої відповіді.

ЗНИК БЕЗСЛІДНО...

Один дослідник творчості Гете прибув до містечка Зесенгайм, щоб зібрати матеріали про маловідомий епізод із життя великого письменника, а саме про його роман із Фредерікою Бріон. Прибулий розшукав у містечку якусь дуже стару жінку, що пригадала цю історію.

— Так, — розповіла вона дослідникові, — я добре пам'ятаю пана Гете. Нам він тоді здавався дуже пристойною людиною, і всі тут уважали, що він напевно одружиться з Фредерікою. Але одного дня він зник, і ніхто потім анічогісінько про цього Гете не чув...

МАЛИЙ, А РОЗУМ СТАРИЙ

Кондуктор не пустив до автобусу музиканта, який хотів сісти з контрабасом. Зажурений музикант зостався на вулиці.

— От бачите, дядьку, — сказав хлопчина, — треба було вам учитися грати на флейті.

ОХ, ЦІ ЖІНКИ...

*

Часто трапляється, що після того, як жінка віддала ключ від свого серця, вона другого ж дня міняє замок.

*

І німий, упадаючи біля жінки, хоче багато чого сказати.

*

Усе солодке має домішок гіркоти.

*

— Я дуже хвилююся: йде сильний дощ, а моя дружина пішла без парасольки.

— Дрібниці, вона сховається у будь-якій крамниці.

— Ось це мене і хвилює.

*

— Вірити чоловікам? Ні! Всі чоловіки обманці!

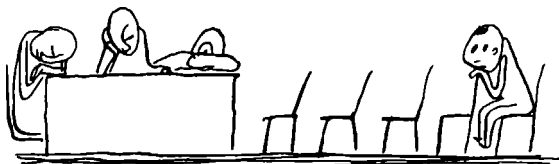
— Це ж чому?

— Аякже! Скільки з них клялися мені в коханні, а тим часом одружився зі мною тільки один.

*

— Так несподівано помер і залишив удовицю двадцяти п'яти років.

— Пробачте, мені всього лише двадцять два роки, — ридючи, відповіла вдовиця.

НА СТУДЕНТСЬКОМУ КОНГРЕСІ

НА СТУДЕНТСЬКИХ ВЕЧЕРНИЦЯХ
/ "ЛМ" /

Один чоловік одружився із старою жінкою. Коли її привели до нього в дім, він, побачивши на її обличчі зморшки, запитав, скільки їй років. Вона відповіла: 45 чи 46. Тоді чоловік нагадав їй, що у шлюбному свідоцтві було зазначено 38, і почав умовляти, щоб вона сказала правду. Але жінка твердила одне й те саме. Тоді чоловік узяв шматок тканини і сказав:

— Треба накрити сіль у бочці, щоб її не з'їли пацюки.

— Ну й сміхота! — вигукнула жінка. — 68 років живу на світі і ніколи не чула, щоб пацюки їли сіль!

*

— Раїсочко, ти ж носиш обручку не на тому пальці!

— Я вийшла заміж не за того чоловіка...

*

Один із найприкріших видів сучасних міні-спідничок трапляється тоді, коли найкоротшу міні носить максі-жінка.

НЕБЕЗПЕЧНА РЕКЛЯМА

Бальзак, який завжди був у боргах, звинувачив чималі гроші й пекареві, постачаючому йому свої вироби. Втративши надію одержати гроші, пекар прийшов до Бальзака із проханням:

— Пане Бальзак, за ті гроші, що ви мені завинили, напишіть хоч рекляму для мого підприємства!

Бальзак погодився й запропонував пекареві вивісити таку табличку: «Наші вироби дуже любить та охоче купує сам великий Бальзак».

Через деякий час пекар знову прийшов до Бальзака — цього разу зі скаргою:

— Ваша рекляма зруйнує мене!

— Невже у вас перестали купувати хліб? — здивувався Бальзак.

— Навпаки, купують більше, ніж будь-коли! Але покупці кажуть, що те, що любить великий Бальзак, вони хочуть купувати так само, як Бальзак, — у борг!

РОДИННЕ ЖИТТЯ

— Куди дівся твій наречений? Останнім часом я зовсім не бачу вас разом!

— Одружився три місяці тому.

— Що ти кажеш! А з ким?

— Зі мною!

ХАЗЯЇН СЛОВА

— Ти ж казав, що під час роботи не будеш курити?

— Ну, й дотримую слова: як тільки закурю, зразу ж перериваю роботу...

У ТРАМВАЇ

— Нинішня молодь дуже погано вихована.

— Алеж молодий чоловік поступився вам місцем!

— Так, а моя дружина ще й досі стоїть.

КЛОПІТ

— Моя дружина завдає мені великого клопоту. Ти тільки подумай, вона звикла лягати спати о 3-ій годині ночі.

— А що ж вона робить до третьої?

— Чекає на мене.

БЕЗ СУМНІВУ

Батько: — Галинко, тебе на вулиці чекає твій наречений.

Галинка: — А звідки ти знаєш, що то мій наречений?

Батько: — Бо він курить мої цигарки.

»Страшна пімста«

НА БЕЗЛЮДНОМУ ОСТРОВІ

Одна із бразильських газет поставила перед читачами таке запитання: що роблять двоє людей, потрапивши після корабельної катастрофи на безлюдний острів? І сама відповіла:

Швайцарці — будують готель, французи — фліртують із морськими сиренами, німці — складають розпорядок дня, італійці — обирають кардинала, а бразильці... чекають інших 20 потерпілих, щоб організувати дві футбольні дружини...

*

КОМПОНЕНТИ КІНОСЛАВИ

Американський комедійний актор Боб Говп у такий спосіб окреслив розвиток кар'єри нової (будь-якої) голлівудської зірки: »Спочатку вона перемагає на якомусь конкурсі вроди. Потім її привозять до Голлівуду, де вона дістає роллю в якомусь фільмові. Про неї пишуть газети, публікують її фотографії. Аж тепер, коли, так би мовити, крига окресла, нова зірка починає вчитися читати й писати«.

*

У СУДІ

Жертва автомобільної катастрофи вимагає від винуватця-водія відшкодування за втрачену ногу — 100.000 доларів.

— Та хіба я мільйонер? — жахається водій.

— А я що тобі, стонога? — озивається потерпілий.

*

ЗНАВЕЦЬ

Два туристи зайшли до музею і довго оглядали мумію, над якою висіла табличка »1076 р. по Хр.«.

— Що означає ця табличка? — запитав перший.

— Це, мабуть, номер і серія автомашини, яка вбила того чоловіка, — відповів другий.

*

ПИСЬМЕННИК І ЖИТТЯ

— Як ти міг написати книжку про Індію? Ти ж ніколи не був у цій країні!

— А хіба Данте побував у пеклі перш ніж писати »Божественну комедію«?

»Мир і згода« у сім'ї.

Людей питають, чи хотіли б вони жити в іншу епоху, але ніхто не спитав епохи, чи волила б вона, щоб у ній жили інші люди.

Читання між рядками так послаблює зір, що потім багатьох речей не помічаєш.

Масовість його творів полягає в тому, що дуже багато людей їх не терплять.

Критик завжди несправедливий — або для автора, або для читачів авторових творів.

Ніколи не повторюй пліток бездумно. В кожний із них завжди додай щось від себе.

Буває, що думка, вилетівши з голови, не знає потім куди їй повернутися.

У боротьбі «сьогодні» з «учора» ніколи не повинно перемогти «позавчора».

Плітки переказують пошепки, щоб не розбудити голосу здорового глузду.

Він високо несе свій прапор! Щоб не можна було розібрати, що на ньому написано.

Інколи серед сторінок читаної мною книжки я надибую засушеного автора.

Він радо віддав би всі свої вірші за два рядки, написані про нього в енциклопедії.

Якщо в основі лежить несправедливість, то справедливості у дрібничках її тільки поглиблює.

Закликаючи до риску, одні мають на увазі риск у боротьбі за справедливу справу, інші — в боротьбі проти справедливої справи.

Найсумніше явище — люди, мудріші за своє життя, і письменники, мудріші за свої книжки.

Коли тобі так уже конче треба кричати в пустелі, намагайся не розбудити хижаків.

Сліпий також змушений платити високу плату за кімнату із краєвидом на море.

Мийте заборонений плід!

У ЛІКАРЯ

— Не трусила вас лихоманка?
— Ще й як!
— Цокотіли зуби?
— Не знаю — зуби лежали на нічному столу.

ПЕРЕШКОДА

— Нарешті я знайшов ідеальну жінку!
— Отже, тепер ти вже, мабуть, одружишся?
— На жаль, ні, бо вона шукає ідеального чоловіка.

ІЗ »КНИГИ ВЕСЕЛОЇ МУДРОСТІ« ЦІЛКОМ ТВЕРЕЗО

Гість, який дуже любив випити, о восьмій годині вечора почав прощатися зі сім'єю господаря.

— До побачення, Оленко, до побачення, Натусю, до побачення, Маринко.

— Як, ви вже йдете?

— Ні, але я хочу попрощатися з усіми, поки ще розрізняю обличчя...

— Я став тепер більше пити тому, що в мене велике горе.

— Дозволь мені, любий, поділити його з тобою.

Поліцист питає водія:

— Як ви могли сісти за кермо у нетверезому стані?

— А мені допомогли товариші.

— Скажи, матусю, де живе швець Кондратенко?

— Та що ти, дурману об'ївся, чи що? Ти ж бо і є сам Кондратенко.

— Дурна ти жінка — от і все! Я то знаю, що я Кондратенко, але не пам'ятаю, де саме я живу!..

— Ви питаєте мене, лікарю, чому я так багато п'ю? П'ю тому, що в мене дуже багато клопоту...

— Я охоче вам вірю, але ви так давно п'єте, що всі ваші клопоти могли б уже давно потонути в горілці.

— Ех, лікарю, вони ж уміють плавати!

— Сьогодні нап'юся до смерті!

— Ходімо!.. Я хочу померти разом з тобою!

— Знаєш, я вирішив відсьогодні кинути пити!

— І я теж!

— Та це ж геніяльна ідея!.. Її треба негайно окропити!

Пив з горя, що лікар заборонив йому пити.

ГУМОРЕСКА

Наука зробила в мені переворот. Досі я й не підозрівав, що у слона може бути склероза. Або що в космосі літають сотні тисяч метеоритів і котрийсь із них будь-коли може гепнути на землю.

Тепер дивлюся на слона в зоопарку і серце стискається від жалю. Йду вулицею і раз-по-раз зиркаю на небо. Від власної долі не втечеш. Але береженого Бог береже. Кажуть люди.

А ото еничитав в одній статті про матерію та антиматерію. Виявляється, й досі ще не доведено: ми й навколишній наш світ побудовані з речовини чи з антиречовини.

Після цієї статті я цілу ніч не спав. Думав. З чого я? З речовини чи з антиречовини? Якщо я з речовини, то моя жінка — з антиречовини. Бо при зіткненні у нас завжди відбуваються вибухи.

Вранці дружина мене питає:

— Ти що, збираєшся на виставку? Цілу ніч стояв перед дзеркалом.

— Ще не знати, — кажу, — хто стояв перед дзеркалом. Може, я, а може, антия.

Дружина глянула на мене здивовано. Ласкаво спитала:

— Підеш на роботу чи лягатимеш? ..

Я пішов на роботу.

Мене викликав начальник відділу.

— Ось, — показав він доповідну майстра. — Отут написано, що вчора ви йому наговорили грубощів.

— Може, так, — відказую, — а може й не так.

— Як же «може, так, а може, й не так?» Тут чорним по білому написано: слюсар Кульбабка...

— Воно ще не знати. Може Кульбабка, а може, й антикульбабка.

— Супроти факту не попреш.

Бачите, як вам сказати. Що воно факт, то факт. Але, може, воно й антифакт.

— Як це? Тут же написана правда. Писав майстер.

— Воно, може і правда, а може й антиправда.

— Слухайте, яка тут може бути антиправда? Писав майстер.

— Наукою ще не доведено, чи він майстер, чи антимайстер.

— Яке це має значення. Але з вашого боку була грубість.

— А може, це була антигрубість...

— Не розумію вас? ..

Ото ж то. Наукові статті треба читати. А там ясно написано, що досі не доведено, чи ми — це ми, чи — анtimi.

— Підождіть, підождіть, — потер лоба начальник. — А ви впевнені, що у вас на в'язах голова, а не антиголова?

— Це воно по-науковому так: якщо у майстра на в'язах голова, то у мене антиголова. А якщо у нього антиголова, то у мене — голова. Бо при зіткненні ми...

— Ясно, — сказав начальник. Ідіть додому...

ХТО ОЩАДНІШИЙ

— Моя жінка дуже ощадна. Не давно вона зробила мені із своєї старої суконки — краватку!

— О, це ще нічого! Моя жінка ще ощадніша! Вона зробила собі недавно з моєї старої краватки — купальник!..

Я НЕ З ТИХ

— Скільки вам років, Марусю?

— Двадцять.

— Але ж три роки тому ви говорили те саме.

— Я не з тих дівчат, що сьогодні кажуть одне, а завтра інше...

ПІДТРИМАВ

— Пане директоре, чи дозволите ви мені завтра не вийти на роботу? Дружина хоче, щоб я допоміг їй прибрати помешкання.

— Такого дозволу я вам не можу дати.

— Дуже дякую, я знав, що на вас можна розраховувати.

БЕЗ СЛІВ

Одержав вояк листа здому. Відкрив конверт і вийняв звідти білий аркушик без жодного слова на ньому.

— Що це? — питає його товариш.

— Лист від дружини.

— Чому ж вона нічого не написала?

— Бо ми посварилися й тепер не розмовляємо.

КООПЕРАТИВА »НОВА ФОРТУНА«

ДАЄ ВИСОКІ ДИВІДЕНДИ.

ВСТУПАЮЧИ В ЧЛЕНИ

КООПЕРАТИВИ,

ДОПОМОЖЕШ СОБІ

Й УКРАЇНСЬКОМУ

ПІДПРИЄМСТВУ.

ВСІ В ЧЛЕНИ КООПЕРАТИВИ

»НОВА ФОРТУНА«!

